БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ

ЎЗБЕКИСТОН КП ТОШКЕНТ САНОАТ ВА ҚИШЛОҚ ОБЛАСТЬ КОМИТЕТЛАРИ
ЎЗБЕКИСТОН КП ТОШКЕНТ ШАҲАР КОМИТЕТИ, МЕҲНАТКАШЛАР ДЕПУТАТЛАРИ
ТОШКЕНТ САНОАТ ВА ҚИШЛОҚ ОБЛАСТЬ ҲАМДА ШАҲАР СОВЕТЛАРИНИНГ ОРГАНИ

11-ЙИЛ ЧИҚИШИ

№ 34 (2582)

16 ФЕВРАЛЬ
ЯКШАНБА
1964 йил

Баҳоси 3 тийин.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси Марказий Комитетининг Пленуми тўғрисида

ИНФОРМАЦИОН БИЛДИРИШ

КПСС Марказий Комитетининг Пленуми 1964 йил 15 февралда Кремлнинг Съездлар саройида ўз ишини давом эттирди.

Пленум қарор лойиҳасини тайёрлаш учун тузилган комиссиянинг ахборотини тинглади. КПСС Марказий Комитетининг Пленуми «Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни тезроқ кўпайтириш учун ўғитлардан кенг фойдаланиш, суғориш ишларини ривожлантириш, комплекс механизациялаш ҳамда фан муваффақиятлари ва илғор тажрибани жорий қилиш асосида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини интенсивлаш тўғрисида» якдиллик билан қарор қабул қилди.

КПСС Марказий Комитетининг Пленуми ўз ишини тамомлади.

ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ИНТЕНСИВЛАШ — ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ БОШ ЙЎЛИ

КПСС Марказий Комитетининг Пленумида 1964 йил 14 февралда

ЎРТОҚ Н. С. ХРУЩЧЕВ НУТҚИ

Ўртоқлар!

Биз КПСС Марказий Комитетининг жуда муҳим масалага бағишланган Пленуми ишини тугалламоқдамиз. Пленум қарорлари XXII съездда қабул қилинган партия Программасини бажаришга, бутун экономикамизни ривожлантиришга, халқнинг озиқ-овқат маҳсулотларига ўсиб бораётган талабларини қондиришга батамом ва тўла равишда қаратилган қарорлар бўлади.

Докладдан, қўшимча докладлардан ҳам, шунингдек бу Пленумда сўзланган бошқа нутқлардан ҳам ўзимнинг ғоят мамнун бўлганлигимни айтмасдан ўта олмайман. Бу ерда партиямиз ва халқимизнинг тўла монолитлиги ва жипслиги, партия Программасини амалга ошириш йўлида Марказий Комитет сарфлаётган куч ва ғайрат якдиллик билан қувватланаётганлиги намойиш қилинди. **(Давомли қарсаклар).**

Докладлар ва нутқлар қишлоқ хўжалигини юксалтириш ва уни интенсивлаштириш йўлига ўтказиш муҳимлигини ҳаммамиз якдиллик билан тушунганлигимизни кўрсатди. Тушуниш катта иш. Лекин бу — масаланинг фақат бир томони. Бироқ биз тушуниш билан бирга ташкилий ишлар қилмасак, ирода, сабот-матонат ҳам кўрсатмасак, у ҳолда истакнинг ўзи воқеликка айланмайди, албатта рўёбга чиқа қолмайди.

Қарор қабул қилиб ўз иродамизни, ўзимизнинг жипслигимизни ва бу масаланинг муҳимлигини якдил бўлиб тушунганлигимизни билдирганимиздан кейин ўзимизнинг ташкилотчилик қобилиятларимизни кўрсатишимиз лозим, барча колхозчилар, механизаторлар, совхоз ходимлари, раҳбарлар, олимлар ва мутахассисларнинг — қишлоқ хўжалигини ривожлантириш соҳасида халқ бахт-саодати учун меҳнат қилаётган барча кишиларнинг куч ва ғайратини конкрет ишларга йўллашимиз лозим. Партиямизнинг кучи ҳам худди шундаки, унинг сўзи билан иши бир-биридан ажралмайди.

Бу Пленумда сўзга чиққан ўртоқлар шу Пленумнинг ишини ўтган Пленум билан — Марказий Комитетнинг декабрь Пленуми билан тўғри боғлаб гапирдилар.

Бундан икки ой муқаддам Марказий Комитет Пленумида коммунистик қурилишнинг жуда муҳим масалалари муҳокама қилинди. Партия химия саноатини жадал ривожлантиришнинг миқёси ва аҳамияти жиҳатидан мисли кўрилмаган программасини ишлаб чиқди. Бу программани бутун халқ якдиллик билан қувватлади. Мамлакатимиз меҳнаткашлари Пленум қарорларини маъқуллабгина қолмадилар, шу билан бирга улар бу қарорларни ўзларининг қаҳрамонона меҳнатлари билан амалга ҳам оширмоқдалар.

Марказий Комитет декабрь Пленумининг қарорларини муҳокама қилиш, партия билан халқнинг бирлигини кўрсатаётган тўлқинлантирувчи намойишга айланди. Химияни жадал ривожлантириш учун мўлжалланган план ҳар бир совет кишисининг иши бўлиб қолмоқда. Модомики улкан химияни вужудга келтириш учун бутун халқ ишга киришган экан, у партия раҳбарлигида мана шу қийин, лекин кечиктириб бўлмайдиган ва муҳим вазифани ҳал қилишига ишониш мумкин.

Марказий Комитет декабрь Пленумининг қарорларини халқимиз тарихий қарорлар деб айтмоқда. Ҳақиқатан ҳам шундай. Химия саноатини жадал ривожлантириш тадбирларининг амалга оширилиши коммунистик қурилишнинг бутун боришига чуқур таъсир ўтказади. Бу нарса КПСС Программасининг коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш тўғрисидаги асосий қоидаларини бажаришнинг ҳар томонлама ишлаб чиқилган, конкрет планидир.

Совет экономикасининг ҳамма тармоқлари учун химиянинг ғоят катта аҳамияти бор. Лекин химиянинг қишлоқ хўжалигига кўрсатадиган таъсири айниқса катта. Аслини олганда қишлоқ хўжалигини химиялаштириш — қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришидаги, уни интенсивлаш йўлидан ривожлантиришдаги революциядир. Америка Қўшма Штатларида ва тараққий этган бошқа капиталистик мамлакатларда қишлоқ хўжалиги бир неча ўн йил мобайнида химиялаштирилган бўлса, биз бу ишни атиги етти йил ичида бажаришимиз керак ва биз бу вазифани албатта бажарамиз.

Мамлакатимизда ўғитлар ишлаб чиқариш қуйидаги тартибда кўпайтирилади:

1953 йилда	7 миллион тонна
1963 йилда	20 миллион тонна
1964 йилда	25 миллион тонна
1965 йилда	35 миллион тонна
1970 йилда	80 миллион тонна

Шундай қилиб ўғитлар ишлаб чиқаришнинг етти йил ичида ҳар йилги ўртача ўсиши қарийб 9 миллион тоннани ташкил қилади. Демак, Совет ҳокимиятининг дастлабки қирқ йили мобайнида минерал ўғитлар ишлаб чиқариш соҳасида ишга туширилган жамики қувватларга тенг келадиган миқдордаги қувват бир йил ичида ишга туширилади.

Капиталистик мамлакатлардаги баъзи сиёсатчилар бизни чўчитмоқчилар. Улар химияни ривожлантиришнинг мўлжалланган программасини бажаришга совет экономикасининг кучи етмайди, деб даъво қилмоқдалар. Бунинг учун улар энг тараққий этган капиталистик мамлакатларнинг биронтаси ҳам химияни ривожлантиришда бу хилдаги суръатларга шундай қисқа муддат ичида эриша олмаганлигини асосий далил қилиб кўрсатмоқдалар.

Бу хусусда нима дейиш мумкин? Дуруст, химияни вужудга келтиришнинг бундай катта программасини биронта ҳам капиталистик мамлакат шу қадар қисқа муддатда амалга ошира олмаган эди.

Лекин Совет Иттифоқи — қудратли социалистик мамлакатдир, улуғ Ленин мамлакатидир. Улкан химияни вужудга келтириш программасини бизнинг халқимиз, қаҳрамон ишчилар синфи, олимларимиз, инженерларимиз ва техникларимиз уддалай олади. Ҳозир бу программа миллион-миллион кишиларнинг меҳнати билан амалга оширилмоқда ва сўзсиз бажарилади. **(Қарсаклар).** Химияни ривожлантириш — коммунизм қуриш учун амалий курашдир. Совет халқи коммунизм тантанаси йўлида кўпгина шижоатлар кўрсатди. У химия фронтида ҳам янги зўр шижоат кўрсатади. **(Қарсаклар).**

Химия саноатини жадал ривожлантириш муносабати билан Марказий Комитетнинг декабрь Пленумида қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш вазифалари муҳокама қилинди, деҳқончилик ва чорвачилик соҳасидаги асосий йўллар кўрсатиб берилди. Лекин химия саноатини жадал ривожлантириш шароитида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини интенсивлаш билан боғлиқ бўлган ҳамма масалаларни батафсил ва чуқур муҳокама қилмоқ учун имкониятимиз бўлмаган эди. Бу — янги, мураккаб ва масъулиятли иш.

Шу сабабли Марказий Комитетнинг махсус Пленумини чақириш, қишлоқ хўжалигини интенсивлаш проблемаларига тубдан бурилиш даврида партиянинг вазифаларини белгилаб олиш, интенсив қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини вужудга келтиришда илм ва фаннинг роли тўғрисида, фан муваффақиятларини ва илғор тажрибани практикага жорий қилиш тўғрисида тағин ҳам конкретроқ гаплашиб олиш зарур бўлиб қолди.

Бизнинг олдимизда катта ва қийин иш турибди, ўртоқлар. Химиялаштириш, ерларни суғоришни ва механизацияни ривожлантириш асосида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни қисқа муддат ичида икки-уч баравар кўпайтириш керак.

Партия деҳқончилик ва чорвачиликнинг асосий маҳсулотларини етиштиришни 1970 йилга қадар қуйидаги даражага етказиш вазифасини қўйди:

Дон — 14-16 миллиард пуд
Пахта — 6,8 миллион тонна
Қанд лавлаги — 86 миллион тонна
Кунгабоқар — 6,5 миллион тонна
Гўшт (сўйилган вазнда) — 20-25 миллион тонна
Сут — 115-135 миллион тонна

Шу билан бирга қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарадиган товар маҳсулоти анча кўпайтирилиши лозим.

Яқин йиллар ичида давлат тахминан қуйидаги миқдорда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари харид қилиши керак:

	1964 йилда	1970 йилда
Дон — миллиард пуд	4,1	5,5
Қанд лавлаги — миллион тонна	70,2	86
Пахта — миллион тонна	5,0	6,8
Кунгабоқар — миллион тонна	3,6	5,7
Чорва ва парранда — миллион тонна	9,4	18
Сут — миллион тонна	32	60

Бу осон вазифа эмас. Бу вазифани биз бундан бир неча йил муқаддам уддалай олмас эдик, лекин у ҳозир тўла бажарса бўладиган вазифа бўлиб қолмоқда. Химия ривожлантирилиши билан мамлакатнинг энг қимматли озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини тўла қондириш учун шарт-шароит вужудга келтирилади.

ҚУРИЛИШИМИЗНИНГ ТУБ МАСАЛАСИ

Ўртоқлар!

Марказий Комитет бу Пленумнинг иши қурилишимизнинг туб масаласига — қишлоқ хўжалигини интенсивлаш масаласига бағишланди.

Илгари, айтайлик, бундан ўн йил муқаддам партия қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини интенсивлаш вазифасини қўя олармиди? Йўқ, ўша вақтда Совет Иттифоқининг қишлоқ хўжалиги жуда хароб эди. Колхозлар ва совхозларнинг экономикасини мустаҳкамламоқ учун давлат катта куч ва ғайрат сарфлаши керак эди. Партия бу ишга бутун совет халқини сафарбар қилди, жуда катта ишларни бажарди. Қишлоқ хўжалигининг техника-иқтисодий базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш соҳасида мана шу ўн йил ичида Совет ҳокимиятининг бундан олдинги бутун даврида қилинган ишларнинг ҳаммасига қараганда кўпроқ иш қилинди.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш ўтган ўн йил ичида қандай кўпайганлигини кўрсатувчи рақамлар Марказий Комитетнинг декабрь Пленумида айтиб берилган эди. Колхозлар ва совхозлар техника билан юксак даражада таъминланганлиги туфайли қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни мана шундай кўпайтириш мумкин бўлиб қолди.

Қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш-иқтисодий базаси ўзи қандай ўзгарганлигини кўрсатувчи маълумотларни айтиб ўтишга ижозат бергайсиз:

Бизда қуйидаги миқдорда қишлоқ хўжалик техникаси бор эди:

	1953 йилда	1963 йилда
Тракторлар (15 от кучига айлантириб ҳисоблаганда) — минг	1.239	2.600
Дон комбайнлари — минг	318	533
Силос комбайнлари — минг	2,4	198
Лавлаги ковлаб берадиган комбайнлар — минг	4	52
Юк автомашиналари — минг	424	900
Истеъмол қилинган электроэнергия — миллион киловатт-соат	2.742	17.000

Шу вақт ичида қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш-иқтисодий базасининг ўзи тубдан ўзгарди. Бизда 1953 йилда бир миллион 239 мингта трактор бўлган бўлса, ҳозир икки миллион 600 мингта трактор бор. Худди шунингдек 318 мингта ўрнига 533 мингта ғалла комбайни бор. Электроэнергия истеъмол қилиш кўпайиб 2 миллиард 742 миллион киловатт-соатдан 17 миллиард киловатт-соатга етди.

Қишлоқ хўжалигини механизациялаш соҳасида ҳали кўп иш қилишимиз керак, албатта.

Бизнинг сиёсатимиз тағин ҳам кучли тракторларни, кенг қамрайдиган ва кўп қаторли машиналарни жорий қилишга; тракторлар ва қишлоқ хўжалик машиналарининг иш тезлигини оширишга; кўп хил экинларни парвариш қилишга ярайдиган ва иш органларини алмаштириб туриш мумкин бўлган универсал машиналар яратишга қаратилиши лозим.

Икки смена бўлиб ишлашни жорий қилишда ўртоқ Мацепуро ўтказган тажрибани жуда қимматли тажриба деб ҳисоблайман, бу тажриба бизнинг техникамиздан қишлоқ хўжалигида тағин ҳам унумлироқ фойдаланишга имкон беради.

Биз дон ва бошқа баъзи экинлар ҳосилини йиғиб-териб олишни тўла равишда машиналаштирганмиз. Эндиликда қанд лавлаги, пахта, картошка ва бошқа экинлар ҳосилини йиғиб-териб олишни ҳам яқин йиллар ичида тўла равишда механизациялаш зарур.

Мамлакатимизнинг шароити жуда хилма-хил. Шу сабабли машиналарни яратаётганда ва ишлаб чиқараётган вақтда ҳар бир зонанинг конкрет талабини ҳисобга олиш керак.

Ҳозирги вақтда биз мамлакатни электрлаштириш соҳасида жуда катта иш қилмоқдамиз. Эндиликда давлат энергетика системаларидан қишлоқ хўжалигига кўп миқдорда электроэнергия ажратиб бериш учун имконият бор. Шуни эслайсизми, Сталин шахсига сиғиниш даврида колхозларга давлат энергетика системасидан электр қуввати бериш жиноят ҳисобланар эди.

Юқорида айтиб ўтилганидек, кейинги ўн йил ичида қишлоқ хўжалигида электроэнергияни истеъмол қилиш олти баравардан зиёдроқ кўпайди. Бунда энг муҳими шуки, колхозлар ва совхозлар йирик давлат электростанцияларидан арзон электроэнергияни тобора кенг кўламда оладиган бўлиб қолдилар. Бу эса хўжаликларнинг экономикасига яхши таъсир қилмоқда. Давлат район электростанциялари бераётган электроэнергиянинг ҳар бир киловатт-соати 0,77 тийинга, колхозлардаги майда электростанциялар бераётган электроэнергиянинг ҳар бир киловатт-соати 8-10 тийинга тушади.

Электроэнергияни кенг қўлланиш чорвачиликда меҳнатни кўп талаб қиладиган асосий ишларни механизациялаш вазифасини ҳал этишга имкон беради.

Қишлоқ хўжалигини механизациялаш, электрлаштириш ва химиялаштириш — меҳнат унумдорлигини оширишнинг, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришнинг ҳал қилувчи шарти эканлигини ҳамма кадрларимиз тушуниб олишлари зарур.

Шу йиллар ичида қишлоқ хўжалигига сарфланаётган капитал маблағлар анча кўпайди, молия хўжалигининг аҳволи ғоят ўзгарди, колхозлар ва колхозчиларнинг даромадлари кўпайди. Баъзи маълумотларни келтириб ўтаман:

	1953 йилда	1963 йилда
Қишлоқ хўжалигига давлат сарфлаган капитал маблағлар — миллион сўм	985	5.100
Колхозларнинг пул даромадлари — миллиард сўм	3,8	16
Колхозларнинг бўлинмас фондлари — миллион сўм	5.444	29.900

Энди биз шу базага таяниб туриб қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини интенсивлашни кескин равишда кўтариш, асосий экинларнинг ҳосилдорлигини ва чорвачиликнинг маҳсулдорлигини ошириш, ҳайдаладиган ерларнинг ҳар гектаридан олинадиган дон ҳосилини кўпайтириш, шунингдек ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда етиштириладиган гўшт ва сутни кўпайтириш вазифасини ҳозирги куннинг вазифаси қилиб ўз олдимизга қўйишимиз мумкин.

Интенсивлашнинг ўзи нима? Биз бу умумий тушунчани ишлаб чиқаришнинг конкрет тилига таржима қилишимиз керак. Колхозчи ёки совхоз ишчиси учун, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириб бераётган киши учун бундай интенсивлашнинг маъноси шуки, у айни бир миқдордаги маблағ ва куч сарфлаш билан қанча кўп маҳсулот олишини:

— Жўжани интенсивроқ боқиб етти ҳафта ичида бир килограмм икки юз грамм гўшт олиш фойдалими ёки шу жўжанинг ўзини 12-15 ҳафта боқиб худди шу миқдорда гўшт олиш фойдалими?

— Бир уяда 200 та тухум берадиган битта товуқни боқиш фойдалими ёки ҳар бири 60 тадан тухум берадиган учта товуқни мана шу уянинг ўзида боқиш фойдалими?

— Чўчқани беш-олти ой боқиб 90-100 килограмм гўшт олиш фойдалими ёки шу чўчқанинг ўзини 10-12 ой боқиб худди шу миқдорда гўшт олиш фойдалими?

— Бир гектар ерга буғдой экиб ва уни парвариш қилиб 30 центнер ҳосил олиш фойдалими ёки уч гектар ерга буғдой экиб унинг ҳар гектаридан 10 центнердан ҳосил кўтариб ана шу 30 центнер ҳосилни олиш фойдалими?

Қишлоқ хўжалигидаги интенсивлаш масалалари мана шу.

Қишлоқ хўжалиги ишларини интенсив равишда олиб бориш у ёки бу хўжаликнинг ихтисослаштирилганига, унинг имкониятидан тўғри фойдаланишга кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Мамлакатимиз колхозлари ва совхозларида ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш қандай характерда бўлиши лозим?

Аввало, зоналарни ихтисослаштириш, ҳар бир зонада мавжуд бўлган энг қулай шароитдан фойдаланиб шу зона учун мос келадиган маҳсулотни энг кўп етиштиришни таъминлашга қаратилиши лозим.

Масалан, Эстония, Латвия, Литва, Белоруссиянинг сут-гўшт чорвачилигини ривожлантириш учун яхши шарт-шароити бор.

Шунинг учун ҳам биз гўшт ва сут етиштиришни максимал равишда кўпайтириш, чўчқаларни боқиб семиртириш йўлини тутишимиз лозим. Бу соҳада бизда ўрнак бўладиган яхши намуналар бор.

Эстония республикасидаги «Эстония» колхозининг қишлоқ хўжалигига яроқли 3436 гектар, шу жумладан ҳайдаладиган 1350 гектар ери бор. Бу колхоз 1963 йилда қуйидагича ҳосил олди:

Дон экинларининг ҳар гектаридан	24,5 центнер
Картошканинг ҳар гектаридан	197 центнер
Қанд лавлагининг ҳар гектаридан	400 центнер

силос учун экилган маккажўхорининг ҳар гектаридан 392 центнер, гибрид брюкванинг ҳар гектаридан 637 центнер;

Колхоз ернинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 670 центнер сут, ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда сўйилган вазнда 81 центнер чўчқа гўшти етиштириб берди.

Ҳар бир центнер чорвачилик маҳсулотининг таннархи қуйидагича бўлди:

Мол гўшти	45 сўм 96 тийин
Чўчқа гўшти	62 сўм 71 тийин
Сут	9 сўм 54 тийин

Чорвачилик маҳсулотининг мана шу ҳамма турлари катта даромад бермоқда. Чорвачиликнинг товар маҳсулоти бутун маҳсулотга нисбатан 85-90 процентни ташкил қилади.

Бу фақат Болтиқ бўйи республикалари учунгина эмас, шу билан бирга мамлакатнинг бутун ғарби-шимолий зонаси учун ҳам яхши намунадир.

Ҳозир бу ерда эстонлар ўтиришибди, улар бу гап тўғри, лекин агар бизга ўтлоқлар учун ҳам минерал ўғит беришганида эди, биз тағин ҳам яхшироқ кўрсаткичларга эришган бўлур эдик, деб ўйлаётганликларини биламан. Эстониялик ўртоқларнинг бу фикри ҳам тўғри. Лекин биз бундай мақсадлар учун ўғитлар беришни бир оз тўхтатиб турганлигимиз ҳам тўғри, чунки минерал ўғитларга бўлган ҳамма талабларни тўла равишда қондириш учун ҳозирча бизнинг имкониятимиз йўқ, чунки минерал ўғитлар ҳозирча етишмай турибди. Лекин ўтлоқлар учун минерал ўғитларнинг муҳимлигини ва аҳамиятини тушунамиз. Ҳамма нарсани бирданига қилиб бўлмайди, лекин ўтлоқлар учун минерал ўғит берадиган вақт ҳам келиб қолади.

Эстония Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари ўртоқ И. Г. Кэбин юборган киножурнални кўриб ҳузур қилдим.

Эстония олимлари, колхозчилари ва совхоз ишчилари қилган ишларига қойил бўлмаслик мумкин эмас. Улар маккажўхори етиштиришда жуда яхши натижаларга эришдилар ва шу асосда чорвачилик учун мустаҳкам ем-хашак базаси вужудга келтирдилар.

Табиат иссиқни унчалик кўп бермаётган Эстония шароитида мана шундай натижаларга эришилди. Олимлар яхши ҳосил олишни назарий жиҳатдан исботлабгина қолмасдан, шу билан бирга бу ишда колхозларга ва совхозларга ёрдам ҳам беришди. Бундан ташқари улар ҳатто шу маккажўхорининг ўзидан уруғлик дон ҳам етиштириб олишди. Бу — катта иш.

Республика олимларини, тажрибакорларини ҳамда партия ва совет ташкилотларининг раҳбарларини бу муваффақият билан чин кўнгилдан қутлайман. **(Давомли қарсаклар).**

Бошқа бир зонани — Ростов областининг дашт қисмини олиб кўрайлик. Бу зонада дон, айниқса, буғдой етиштириш учун, қорамол ва қўйлар боқиш учун яхши шарт-шароит бор. Шу маҳсулотни етиштиришга ихтисослашган хўжаликлар катта муваффақиятларга эришмоқдалар.

Ростов областининг қурғоқчилик бўладиган дашт қисмидаги 163-от заводининг тажрибасини мисол қилиб кўрсатмоқчиман. Бу хўжаликни хурсанд бўлиб эсга оламан. Бир вақт биз от заводларини ердан ёмон фойдаланаётганликлари учун қаттиқ танқид қилган эдик.

Энди шу заводларнинг кўплари жуда сермаҳсул хўжалик бўлиб қолишди. Бу от заводлари дон, гўшт, сут ва бошқа маҳсулот етиштиришни анча кўпайтиришди.

163-от заводи 1953 йилда қанча маҳсулот берганлигини ва ҳозирги вақтда худди ўша ер майдонининг ўзидан қанча маҳсулот бераётганлигини қуйидаги рақамлар кўрсатиб турибди:

	1953 йилда	1963 йилда
Қишлоқ хўжалигига яроқли ерларнинг ҳаммаси — минг гектар	55	54
шу жумладан ҳайдаладиган ерлар — минг гектар	14,5	37
Дон экинлари майдони — минг гектар	4,5	20,5
шу жумладан Кузги буғдой — гектар	1130	12348
Дон экинларининг ҳосилдорлиги — центнер	8,9	14,5 (1962 йилда 20,5)
Давлатга топширилган дон — минг пуд	32	1433
Гектар бошига топширилган дон — центнер	1,2	11,4
Бостириб қўйилган силос — минг тонна	—	32

От заводида отлар бирмунча камайди, лекин бунинг эвазига маҳсулдор чорвалар туёғи ва давлатга чорвачилик маҳсулотларини сотиш анча кўпайди:

Чорва моллар:	1953 йилда	1963 йилда
Қорамол	1206 бош	6450 бош
шу жумладан сигирлар	261 бош	2115 бош
Қўйлар	11690 бош	34346 бош
Давлатга топширилган чорвачилик маҳсулоти:		
гўшт — центнер	2250	11516
Жун — центнер	712	2032

Дон, гўшт ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтирмоқ учун совхозларимизда мана шундай имкониятлар бор.

От заводларини танқид қилганлигимиз яхши бўлиб чиқди. Ўша вақтда Семен Михайлович Будённий, Хрушчевнинг от заводларини танқид қилиб айтган гапларига тўла равишда қўшиламан, лекин бу камчиликлар ҳақидаги гапни унга ким етказган экан **(Залда кулги)** мен мана шуни билишни истар эдим, деган эди. Энди бўлса, Семен Михайлович мўйловини бураб, от заводлари мана шунақа ишларни уддалай олар эканлар, деб айтаётган бўлса керак, мен буни кўриб турибман! **(Залда жонланиш)** Тўғри, бу жуда ёқимли, табриклайман, ўртоқлар. **(Қарсаклар).**

Мана энди бу ерлар нима беряпти. Авваллари бу ерларда юмронқозиқларгина юрарди. Эндиликда кўряпсизми, бу ерлар одамларни яхши боқяпти.

Агар Қўриқ ўлкани олиб қарасак, бу ўлкада ихтисослаштириш амалга оширилаётган вақтда кўпгина совхозлар кўп миқдорда товар — буғдой етиштириш билан бир қаторда қорамолларни урчитиб, қўйларни кўпайтириб, тўғри иш қилмоқдалар.

Ўрта Осиё — суғориладиган деҳқончилик районн. Бу районда пахта — асосий экин.

Шу билан бирга пахта экилмаётган сувли ерларда биринчи навбатда: дон ва силос учун маккажўхори, шоли, узум, сабзавот ва бошқа экинлар ҳосили етиштирилиши лозим.

Колхозлар ва совхозлар суғориладиган ерларда маккажўхори ўстириш билан етарли миқдорда ем-хашакка, зарур миқдорда гўшт ва сут етиштириш имкониятига эга бўладилар.

Ҳар бир зонани ихтисослаштириш билан бир қаторда хўжаликнинг ичида ҳам ихтисослаштириш кенг авж олдирилиши лозим, масалан:

— Бир бригадада — сутчилик фермаси;

— Иккинчи бригадада — қорамолларни боқиб семиртириш;

— Учинчи бригадада чўчқаларни боқиб семиртириш авж олдирилиши лозим.

Катта фермаларнинг бўлиши чорвачиликдаги асосий меҳнат процессларини механизациялаштиришга, шунингдек, молларга озуқа тайёрлашни ва беришни механизациялаштиришга, меҳнат унумдорлигини оширишга имкон беради.

Ихтисослаштиришни ривожлантиришда биз товар маҳсулотининг муайян турларини етиштириб берадиган ихтисослаштирилган йирик хўжаликлар (сутчилик, сабзавотчилик совхозлари ва бошқа хил совхозлар) тузиш йўлидан ҳам боришимиз керак.

Қанд саноати зоналарида қанд заводлари ҳузурида қорамолларни боқиб семиртиришни ташкил қилиш керак. Кунжарани ҳўкизга келтиргандан кўра ҳўкизни кунжара тепасига олиб борган яхши. Бу арзон тушади, албатта.

Тухум етиштиришга келганда, одатда бу ишни ихтисослаштирилган совхозлар ва колхозларда ҳамда паррандачилик фабрикаларида ташкил этиш керак.

Бу арзон тухум етиштиришнинг энг реал йўлидир. Бундай ихтисослаштириш тамомила тўғри бўлиб чиқмоқда.

Қрим областида 1953 йилда ҳамма хўжаликлар тухум етиштириш билан шуғулланар эди. Область колхозлари ва совхозлари ўша вақтда 26 миллион дона тухум топширар эди. Ҳозир эса ихтисослашган иккита совхоз — «Красний» ва «Южний» совхозлари қарийб 45 миллион дона тухум топширмоқда. Ҳар ўнта тухумнинг таннархи шу совхозларда 40-48 тийинга тушмоқда. Аммо ихтисослашмаган бошқа совхозларда тухумнинг ҳар ўнтаси 70 тийинга тўғри келмоқда.

Ёки яна бир мисол. Белоруссия ССРнинг Гродно ишлаб чиқариш бошқармасида ҳамма колхозлар ва совхозлар тухум етиштириш билан шуғулланар эди. Колхоз паррандачилик фермаларининг ҳар қайсисида 200-300 товуқ бўлар эди.

Ҳозирги вақтда тухум етиштириш билан учта хўжалик шуғулланмоқда, ихтисослаштириш катта ўзгаришлар киритди. Шу ўзгаришларнинг баъзиларини кўрсатиб ўтаман:

	Ихтисослаштиришдан олдин ҳамма колхоз ва совхозлар	Учта ихтисослаштирилган хўжалик
Давлатга сотилган тухум	1 миллион 362 минг дона,	8 миллион 869 минг дона
Тухумга кирган ҳар бир товуқдан ўрта ҳисобда	52 дона тухум	162 дона тухум
Олинган ўн тухумнинг таннархи	1,5-2 сўм.	45-50 тийин.

Кейинги вақтларгача биз бу масалаларни деҳқонларнинг ўзларининг кичкина хўжаликларида ҳал қилганлари каби ҳал қилиб келган эдик, ваҳоланки, бизнинг колхозларимиз ва совхозларимиз йирик хўжаликлар-ку.

(Давоми иккинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ НУТҚИ

(Боши биринчи бетда)

Кўп колхозларнинг фермаларида 200 тадан товуқ ва 50 тадан ўрдак бўлар эди. Бунақа кичкина ферма саноат ишлаб чиқариши эмас, балки кустарчилик ишлаб чиқаришидир, бинобарин бундай ишлаб чиқариш кўп меҳнат талаб қилади ва қимматга тушади. Капиталистлар бундан воз кечиб, ишлаб чиқаришни капиталистик метод билан йириклаштирдилар, концентрациялаштирдилар, майда ишлаб чиқарувчиларни хонавайрон қилдилар. Биз бу вазифани бошқача йўл билан, социалистик метод билан ҳал қилаётирмиз: деҳқонларни колхозларга бирлаштириб, давлат совхозлари тузиш йўли билан ҳал қилаётирмиз, биз механизациялашган йирик хўжаликнинг ҳамма афзалликларидан фойдаланишимиз лозим.

Мен бу гапни нима учун айтаётирман? Шунинг учун айтаётирманки, американиклар бизнинг қишлоқ хўжалигида орқада қолаётганлигимизни танқид қилиб, сизлар одамларни рағбатлантирмаётирсизлар, аммо бизларда бундай рағбатлантириш бор—хусусий ташаббускорлик бор, фермер ҳамма нарсанинг хўжайини, деган гапларни айтмоқдалар.

Лекин бу гаплар чаласавод гўл одамларга айтиладиган афсона-ку. Америка Қўшма Штатларида қишлоқ хўжалиги ёлланма меҳнат асосига қурилганлигини ҳамма билади. У ерда камбағаллик, қашшоқлик хавфи ёлланма ишчини исканжага олиб турибди, ишсизлик қамчиси уни мажбуран меҳнат қилишга ҳайдамоқда.

Бизда, социализм шароитида қишлоқ хўжалик меҳнаткашлари ўзларига ва жамиятга ишлайдилар, уларнинг меҳнатига шу меҳнатнинг миқдори ва сифатига қараб хақ тўланади. Бизда маънавий фактор ҳам таъсир қилиб туради — одамлар капиталистга ишламасдан, балки меҳнат аҳли учун, бугун ҳамма одамларнинг эҳтиёжини қондириш ва эртага жуда яхши келажак яратиш учун ишлайдилар. Бу социалистик принцип, бу коммунистик принцип.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва тайёрлаш министрликлари, ишлаб чиқариш бошқармалари колхозлар ва совхозларда энг оқилона ихтисослаштириш чораларини ишлаб чиқишлари ва амалга оширишлари лозим, деб ўйлайман. Шундай қилинмаса интенсив қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ташкил қилиб бўлмайди.

ЧОРВАЧИЛИК МАҲСУЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ТЎҒРИ ЙЎЛИ

Озуқа экинларидан, айниқса маккажўхори ва қанд лавлагидан юқори ҳосил олмай туриб чорвачиликни интенсивлаштириб бўлмайди.

Ҳозир ҳамма зоналарда силос бостириш учун маккажўхори экиш самарали эканлиги исботланди.

Ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда шу нарса аниқ кўриниб турибдики, маккажўхори ўстиришни ўрганиб олган колхозлар ва совхозлар энг кўп миқдорда гўшт ва сут етиштирмоқдалар.

Мамлакатимизнинг ҳар бир зонасида шундай хўжаликлар бор.

Шу билан бирга шуни уқтириб ўтмоқчиманки, илғор хўжаликлар маккажўхоридан йил сайин юқори ҳосил олмоқдалар. Шу колхозларда макккажўхори ўстиришга мувофиқ кадрлар тайёрланган, бу ишнинг усталари тарбияланган.

Маккажўхорининг ажойиб ташаббускори Сергей Ксенофонтович Коротковни ўзларингиз биласиз. У колхоз ишлаб чиқаришининг яхши ташкилотчиси бўлиб, одамлар билан ишлаш, янгиликни қўллаб-қувватлаш йўлини билар эди, одамлар ҳам унга ишонар ва эргашар эди, у вафотидан сал олдин ўзининг колхози тўғрисида ёзган китоби яқинда босилиб чиқди. Шу китобда маккажўхори чорвачиликни ривожлантиришда қандай роль ўйнаганлиги ҳикоя қилинган.

Ҳозир Коротков орамизда йўқ, аммо ундан таълим олган колхозчилар хўжаликни муваффақиятли бошқармоқдалар, катта-катта ҳосил олмоқдалар. Колхоз 1963 йилда қуйидагича ҳосил олди:

250 гектар ерга маккажўхори экиб гектар бошига 611 центнер ҳосил етиштирилди.

50 гектар майдонга экилган қанд лавлагининг ҳар гектаридан 310 центнер ҳосил олинди.

Бундай ҳосил Кубанда олинаётгани йўқ, ўртоқлар, маккажўхори ва қанд лавлагидан Чувашистондаги колхоз мана шундай ҳосил олмоқда.

Маккажўхоридан юқори ҳосил етиштираётган ва чорвачиликни муваффақиятли ривожлантираётган хўжаликлар ҳар бир республикада бор. Лекин маккажўхорини етиштиришга кейинги вақтларда эътиборни сусайтириб юборган хўжаликлар ҳам бор. Натижада бир қанча районларда маккажўхорининг ҳосили пасайиб кетди, силос кам бостирилмоқда.

Бунга тупроқ-иқлим шароити сабаб бўлаётгани йўқ, балки бу экинни парвариш қилишни, уни ишлашни билмаслик сабаб бўлмоқда.

Шу сабабли колхозлар ва совхозлар кўп минерал ўғит оладиган бўлиб қолган ҳозирги вақтда одамларни, айниқса қунт билан ўқита бериш керак. Озуқа экинлари орасида ўғитни маккажўхори каби яхши кўрадиган яхшироқ экинни топиш қийин. Силосбоп озуқа экинларини назарда тутиб бу гапни айтаётирман.

Лекин бу ишда бузилишларга йўл қўйиш ярамайди. Айрим хўжаликлар катта-катта майдонларга маккажўхори экмоқдалар. Аммо ундан жуда кам ҳосил олмоқдалар. Улар катта-катта майдонларга бу экинни экишга тайёр эмаслар, уни парвариш қила олмайдилар.

Аммо баъзи ходимлар колхоз уддалай олмаса ҳам баъзан уни шу қадар кўп маккажўхори экишга мажбур қиладилар.

Ривожланаётган чорвачиликни ем-хашак билан таъминламоқ учун қанча маккажўхори ва бошқа озуқа экинлар экиш кераклигини колхозчиларнинг ўзи ҳал қилсин.

Кўп колхозлар маҳаллий шароитга қараб люпин, нўхат сингари экинларни, озуқа бўладиган турли аралашма экинларни ҳам экиб яхши ҳосил олмоқдалар.

Шимолроқ районларда хашаки карам, колраби, турнепс экиб унинг ҳосили билан мол боқишни синаб кўрилса чакки бўлмаса керак.

Хуллас, кўп экинларни синаб кўриш ва чорвачилик учун уларнинг энг қимматлисидан фойдаланиш керак.

Қанд лавлаги, сабзи сингари экинларга келганда аслини олганда бу экинлар ҳамма жойда яхши ҳосил беради ва озуқа манбаи сифатида жуда фойдали экинлардир. Маккажўхори ўғитни ҳам, сувни ҳам яхши кўради.

Кубанда ва Украинанинг жанубида бўлган вақтимда колхозлар ва совхозлар маҳаллий суғориш манбаларидан фойдаланиб маккажўхорини суғораётганларини кўрдим. Бундай участкаларда гектар бошига 80-90 центнердан дон олинмоқда, силос бостириш учун ўриб олинган маккажўхори эса кўкпояси ва сўталари билан бирга гектар бошига 800-1000 центнер ва ундан ҳам кўпроқ ҳосил беради.

Суғоришнинг фақат қурғоқчилик зоналари учунгина аҳамияти бор деб бўлмайди. Шуни назарда тутиш керакки, ҳатто ёмғир суви етарли бўлган зоналарда ҳам маккажўхори ўсаётган вақтда ҳамма участкага бир текисда ёмғир ёғабермайди. Шундай ҳоллар бўладики, маккажўхори жуда тез ўсаётган ва сўтаси тўлишаётган даврда ёмғир суви етишмай қолади. Агар шу вақтда маккажўхори экилган ер суғорилса, ниҳоят даражада катта ҳосил олиш мумкин.

Ҳатто Москва области ва мамлакатнинг бошқа марказий районлари сингари областларда ҳам маккажўхори сувни яхши кўради.

Лекин бу гапдан фақат суғориладиган ерлардагина маккажўхоридан юқори ҳосил олиш мумкин, деган маъно келиб чиқмайди, албатта.

Тажриба шуни кўрсатиб турибдики, далалар яхши ўғитланса, суғориладиган ерларда ҳам, суғорилмайдиган ерларда ҳам, айниқса намлик етарли бўлган районларда маккажўхори юқори ҳосил бериши мумкин.

Орёл областида ўртоқ Сапунов, Москва областида ўртоқ Жирнов, Горький областида ўртоқ Кулемин ва бошқа кўп ўртоқлар маккажўхоридан юқори ҳосил олишнинг ажойиб намунасини кўрсатдилар.

Дон экинлари учун, шу жумладан маккажўхори учун минерал ўғитларни биз йилдан-йилга кўпроқ бераверамиз. Бу эса маккажўхори дони етиштиришни кўпайтириш учун энг қулай имконият очиб беради.

Биз суғориладиган деҳқончиликни кенгайтириш соҳасида катта ишлар қилишни мўлжаллаб турибмиз. Суғориладиган ерларда техника экинлари билан бир қаторда маккажўхори, шоли, буғдой ва бошқа дон экинлари ҳам экиладиган бўлади.

Шу билан бирга Латвия, Литва, Эстония, Белоруссия, Украина ўрмонзорларидаги, Россия Федерациясининг ғарби-шимолий областларидаги ерларнинг мелиорация ҳолатини яхшилашни шу бугундан бошлаб ўйлаш керак. Мелиорациянинг иқтисодий жиҳатдан қандай фойда беришини ҳисоблаб чиқиш керак. Бу ишни тағин ҳам дадилроқ бошлаб юбориш учун имкониятимиз бор, чунки усти ёпиқ зовурлар қазиш учун яхши техникамиз бор. Бу соҳада ўртоқ Мацепуро бошчилигидаги Белоруссия олимлари коллективига қойил бўлиш ва уларни яхши сўз билан тилга олиш керак. Ўртоқ Мацепуро ва у раҳбарлик қилаётган коллектив яхши иш қилишди, улар ясаб берган машиналар институт яхши ишлаётганлигини кўрсатувчи далилдир.

Баъзи бир кишилар, мелиорация ишларини авж олдиришни яқиндагина тўхтатиб турган эдик, ирригация ишларини биринчи галда бажарар эдик, энди бўлса, мелиорация тўғрисида яна гапираётирмиз, деб айтишар. Бу гап тўғри. Бугун шу тўғрида гапираётганимиз ҳам тўғри. Сабаб? Ҳамиша экономикани ҳисоблаш, уни чуқур билиш керак. Агар, масалан, мелиорацияни олиб Ўрта Осиёда унинг берадиган самарасини ирригация билан таққослаб қарасак, Ўрта Осиёда ирригацияга маблағ сарфлаш, ҳеч шубҳасиз кўпроқ манфаат беришини кўрамиз, чунки Ўрта Осиёда пахта ва қилинган харажатларни катта натижалар билан қоплайдиган бошқа жуда қимматли экинлар етиштирилмоқда.

Аммо, масалан, Украинада, Шимолий Кавказ районларида ва бошқа жойларда ирригацияни олиб қарасак, гарчи ирригация шу районларда ҳам катта имкониятлар очиб бераётган бўлса-да, аммо унинг мазкур районларда иқтисодий самараси бошқача бўлади. Лекин ирригацияга ёки мелиорацияга сарфланган маблағлардан давлат, қишлоқ хўжалиги қандай шароитда кўпроқ манфаат кўришини қўлга қалам олиб, ҳисоблаб чиқиш, мелиорация ишлари ўтказиладиган районларда намгарчилик кўпроқ эканлигини назарда тутиб, бу ишларнинг ҳисобини қилиш керак, албатта. Яна бунинг устига бу зонада торф аралаш тупроқлар кўп. Белоруссия, Латвия, Литва, Эстониядаги, Россия Федерациясининг ғарби-шимолий областларидаги ерларнинг захини кетказиб, шу ерларга ўғит солинса, ботқоқлик тупроқлари оҳакланса, бу ерлар гектар бошига 30-40 центнердан дон берадиган бўлади, бу ерларнинг гектар бошига 50 центнер дон беришига ҳам ишонаман.

Юқори ҳосил деб аталган от узангисига ҳозир оёғимизни қўйиб олдик ва бу отга тез орада миниб оламиз. Колхозлар ва совхозлар хўжаликни минерал ўғитларни кенг қўлланиш асосида юритадиган бўлиб қолсалар, янги имкониятлар очилади. Бундай шароитда Белоруссия, Болтиқ бўйи республикалари, Ғарби-шимолий районлар баралла овоз чиқариб гапирадиган бўлиб қоладилар, улар ҳозир ўзлари олаётган 9-10 центнерлик ҳосил гирдобидан чиқиб, ҳосилдорлик жиҳатидан гектар бошига 30 центнер ва ундан ҳам кўпроқ ҳосил олиш даражасидаги маррага етиб оладилар. **(Қарсаклар).**

Шу муносабат билан мен Марказий Комитет Пленумининг мажлисида ҳеч кимга эшиттирилмай ўтказилаётган хуфя тортишув ҳақида ўз фикримни айтиб ўтмоқчиман, мен бу гапни В. И. Ленин номидаги Бутуниттифоқ Қишлоқ хўжалик фанлари академияси президенти ўртоқ Ольшанский ҳамда Бутуниттифоқ ўғитлар ва агротупроқшунослик институти директори ўртоқ Черемисиновнинг нутқларини назарда тутиб айтаётирман. Улар институт далаларидаги ҳосилдорлик тўғрисида бирмунча фарқ қиладиган рақамларни айтиб беришди. Уларнинг қайбири аниқроқ рақамни тилга олганлигини ҳозир қатъий қилиб айтмоқчи эмасман, чунки гап бунда эмас. Лекин ўртоқ Ольшанский институтнинг ўзи берган, директор ўринбосари тасдиқлаган рақамларни айтди. Мен бу ерда чуқурроқ тортишув бўлаётганлигини: фандаги йўналиш тўғрисида, ўғитлардан қандай қилиб самаралироқ фойдаланиш тўғрисида тортишув бўлаётганлигини кўриб турибман.

Бу тортишув кўпдан бери давом қилмоқда. Бир вақтлар, бундан ўн беш йил муқаддам Иттифоқ Қишлоқ хўжалик министрлигида олимлар тупроққа гўнгни қай тарзда солиш яхшироқ бўлади, ўша йилларда мамлакатимизда бўлган оз миқдордаги минерал ўғитлардан қай тарзда фойдаланиш мақсадга мувофиқроқ бўлади, деб мунозара бошлаган эдилар. Ўша вақтда олимларнинг фикри турлича бўлган эди. Академик Т. Д. Лисенко, гўнгни бир оз миқдордаги оҳак ва минерал ўғит билан қўшиб ерга солиш яхшироқ бўлади, деб исботлаган эди. Турмуш олға бораверди, фан ривожланаверди, тортишувлар бўлаверди ва қилинган тавсиялар амалий синовдан ўтказилаверди. Академик Т. Д. Лисенко органик-минерал аралашмалар тайёрлаш зарурлигини таклиф қилиб, бу таклифни асослаб берди, у бутун бир системани ишлаб чиқди, ўзининг илмий жиҳатдан асосланган тавсияларини берди.

Ўша йилларда ҳам, кейинги йилларда ҳам мен ўртоқ Лисенко ўз тажрибаларини ўтказаётган далаларда бўлганман, унинг гапларини эшитибгина қолмасдан, шу билан бирга у қилган ишларнинг ҳаммасини ўз кўзим билан ҳам кўрганман. Докладни эшитиш билангина иш битмайди, баъзи кишилар ўзининг докладида ҳамма нарсани жуда яхши қилиб кўрсатишга мувофиқ бўлади, аммо у далада ҳеч бир нарсани кўрсатмайди. Аммо, далани бамисоли бир китоб деса бўлади, қаерга қанақа ўғит солинганлигини ва қандай натижалар олинганлигини, мана шуларнинг ҳаммасини шу китобдан ўқиб билиш мумкин. Ўртоқ Лисенко ҳам ўзининг назариясини қўлланиш натижасида хўжалик юқори ҳосил олаётганлигини, дон, гўшт, сут бераётганлигини амалда кўрсатди. Ўша вақтда мен Москва партия комитетининг секретари эдим, мен колхозларга ва совхозларга ўғитлар тайёрлашнинг ўртоқ Лисенко таклиф қилган усулини кенг қўлланишни тавсия қилган эдим. Унинг методини ишнинг кўзини билиб қўлланган кишилар ҳосилни анча оширишди.

Мана буни фан деса бўлади, кўрдингизми, ўша йиллардаёқ академик Лисенко баъзи ўртоқларнинг шу Пленумдаги нутқларида бошланиб кетган тортишув учун замин тайёрлаб берган эди. Демак, Ольшанский ва Черемисинов ўртоқлар гарчи рақамлар тўғрисида бахслашган бўлсалар ҳам, аммо аслини олганда бу бахс ўғитлаш методлари тўғрисида, гўнгдан ва минерал ўғитлардан фойдаланиш усуллари тўғрисида борди.

Овозлар: Тўғри.

Н. С. Хрушчев. Мен Сизнинг фикрингизни тўғри тушунибманми, ўртоқ Ольшанский?

М. А. Ольшанский. Тўғри.

Н. С. Хрушчев. Лекин Сиз ҳам ўз фикрингизни охирига етказмадингиз ва ишнинг моҳиятини тўппа-тўғри ва очиқ айтиб бермадингиз. Ўғитлар институтидаги ишларнинг аҳволини СССР Қишлоқ хўжалиги министрлиги тағин ҳам конкретроқ текшириб кўрса керак. Лекин институтнинг баъзи олимлари компостларни рад қилаётирлар, органик-минерал аралашмаларни рад қилаётирлар, нуқул минерал ўғитларни ишлатиш позициясида турибдилар, деб ўйлайман.

Мен бу масалага тўхталиб ўтаётганлигимнинг сабаби шуки, бу масаланинг принципиал аҳамияти бор, бу масала имкониятларимиздан яхшироқ фойдаланиш, капитал маблағ талаб қилмайдиган воситаларни ҳосилни оширишга хизмат қилдириш масаласидир. Ҳар бир колхозда компостлар фабрикаси бўлиши мумкин ва лозим, бу эса ҳосилдорликни ошириш учун жуда ҳам керак. Докладчи маҳаллий ўғитлардан фойдаланишга етарли эътибор бермаганлигини ўртоқ Лисенко ўз нутқида тўғри танқид қилди.

Гўнг ва бошқа маҳаллий ўғитларга етарли эътибор бермаслик ярамайди. Агар шундай йўлга тушиб олинадиган бўлса, колхоз ва совхоз ишлаб чиқаришининг манфаатларига зарар етказилади.

Шу сабабли мен органик-минерал компостлар тайёрлаш методикасини такомиллаштиришни, бу ҳақда инструкция, ўзига яраша қўлланма нашр этиб, ҳар бир колхоз ва совхозда буни алифбега айлантиришни олимлардан, қишлоқ хўжалик органларининг раҳбарларидан илтимос қилар эдим, ўртоқ Лисенкодан яна бир марта илтимос қилар эдим. Ана шундай қилинса, минерал ўғитларни камроқ нормада ерга солиш билан, уч центнер минерал ўғитни гўнгга аралаштириб солиш билан гектар бошига 30 центнердан дон олиш мумкинлигига ишонаман. Шундай қилсак арзийдими, ўртоқлар?

Овозлар: Арзийди. **(Қарсаклар).**

Н. С. Хрушчев. Ҳа, ўртоқлар, ерни мана шундай усулда ўғитлаб, гектар бошига 30 центнердан ошириб буғдой олишаётир, буни «Горки Ленинские» хўжалигининг директори ўртоқ Каллистратов ўз нутқида яхши гапириб ўтди. **(Қарсаклар).**

Ўртоқ Лисенко методини қўлланмоқчи бўлган киши ютқизмайди. Бу йил унинг экиб қўйган буғдойини бориб кўринглар. Ҳар сафаргидек бу йил ҳам хўжалик юқори ҳосил олишига аминман.

«Горки Ленинские»даги маккажўхорини, қанд лавлагини бориб кўринглар, унинг хўжалигини бориб кўринглар. Ишни мана шунақа олимлардан ўрганиш керак. **(Қарсаклар).**

Академик Т. Д. Лисенко мактабини ўрнак қилиб кўрсатиш билан мен бизнинг фанимизда бу масала устида бошқача фикрлар бўлиши мумкин эмас, деган гапни асло айтмоқчи эмасман.

Партия Марказий Комитети илмий тортишувларга нисбатан чидамли бўлиш керак деган фикрдадир. Тортишувлар, идеяларнинг тўқнашуви натижасида ҳақиқат вужудга келади, энг яхши фикрлар туғилади. Лекин мана шу энг яхши фикрлар амалда синаб кўрилиши лозим. Кеча бу ерда сўзга чиққан ўғитлар институтининг директори ўғитлар аралашмасини ишлатмай, Лисенко тажрибасида ишлатиладиган миқдорда ерга ўғит солиб, гектар бошига 30-35 центнер дон олаётирман, деб тўппа-тўғри айтганида эди, биз уни қувватлаган бўлур эдик. Модомики, у ерга икки баравар кўп ўғит солиб, уч баравар кам ҳосил олаётган экан, бунга тоқат қилиб бўлмайди.

Ҳалол бахслашиш керак ва айниқса халқимиз тўплаган ҳамма имкониятлардан қишлоқ хўжалигини юксалтириш йўлида фойдаланмоқ учун вазифаларни ҳалол бажариш, ҳалол меҳнат қилиш керак. **(Қарсаклар).**

Ҳайдаладиган ерларни ҳисобдан чиқариб юбориш сингари зарарли практика тўғрисида бир-икки оғиз гапириб ўтмоқчиман.

Ким ва нима учун шундай қилаётир? Буни ношуд ходимлар қилишаётир, улар ишлаб чиқаришни кўпайтириш учун куч ва ғайрат сарфламаётирлар, ишлаб чиқариш бошқармасидаги ёки областдаги ишларнинг аҳволини чиройли қилиб кўрсатиш учун шундай қилаётирлар. Айрим ходимлар ҳайдаладиган ерларнинг миқдорини камайтирадилар ва шу тариқа давлатга қишлоқ хўжалик маҳсулотлари сотишни камайтирадилар. Давлат манфаатларига зид бўлган бундай практикани қатъиян қоралаш керак.

Ҳайдаладиган ерларни ҳисобдан чиқариб юбориш ҳолларининг ҳар қайсисини текшириб кўриш зарур. Агар айрим ходимларнинг ношудлиги натижасида ерлар ҳайдаш учун яроқсиз ҳолга келтириб қўйилган бўлса, зах босиб кетган ва чакалакзорга айланиб қолган бўлса, бунинг учун айбли бўлган кишиларни халқ мулкини бузган кишилар деб жавобгарликка тортиш лозим. **(Қарсаклар).**

Колхоз-совхоз ишлаб чиқаришини интенсивлаш вазифасини ҳал қилаётган вақтимизда қардош социалистик мамлакатларнинг аҳамиятли ва фойдали ҳамма тажрибаларидан ўз практикамизда фойдаланишимиз лозим.

Ўзаро тажриба алмашиниш халқларимизни бойитади ҳамда социализм ва коммунизм қуриш планларини амалга оширишга ёрдам беради.

Германия Демократик Республикасида, масалан, тупроқ ва агрохимия хизмати кўрсатишнинг ташкил қилиниши; қишлоқ хўжалигини химиялаштиришга доир илмий тадқиқотларнинг ташкил этилиши; химия муваффақиятларининг ишлаб чиқаришга жорий қилиниши бизни қизиқтиради.

Чехословакия Социалистик Республикасида химия муваффақиятларини чорвачиликка жорий қилишда яхши тажриба тўпланган.

Польша, Венгрия, Румыния, Болгария, Югославия ва бошқа мамлакатлардаги илмий тадқиқот муассасаларининг ишида маълум муваффақиятлар бор.

Баъзи капиталистик мамлакатлардаги илмий муваффақиятларни ўрганиш бизни ғоят қизиқтиради.

Фан ва практика озуқани энг кам сарфлаб, энг кўп миқдорда гўшт олиш имкониятини кўрсатиб бермоқда.

Америка Қўшма Штатларидаги илмий муассасалар ва фирмаларнинг баъзи маълумотларини айтиб ўтаман.

Америка Қўшма Штатларида 3,3 миллион тонна ёки етиштирилаётган жамики гўштнинг 17,3 проценти миқдорида парранда гўшти етиштирилмоқда.

Кўпгина фермерлар паррандаларни боқиб семиртириш даврини ва етиштирилаётган ҳар бир килограмм гўштга сарфланаётган озуқа миқдорини камайтириш соҳасида жуда катта натижаларга эришдилар.

Калифорния штатидаги Ля Торра фермаси. Бу фермер бир йилда ўрта ҳисобда ҳар бири 1,6 килограммли 4 миллион жўжа ўстирмоқда. Жўжани боқиб семиртириб сўйдиган ҳолга келтириш учун 9 ҳафтаю тўрт кун, яъни 67 кун вақт кетади. Фермер мана шу вақтнинг ичида ҳар сафар бир йўла бир миллион бройлерни боқиб семиртиради. Бир ишчи олтита паррандахонага хизмат қилади, бу паррандахонанинг ҳар қайсисида 17 мингта, жами юз мингта жўжа боқилади. Семиртирилган ҳар бир килограмм гўштга 2,02 килограмм озуқа сарфланади. Шу нарса характерлики, ҳар бир килограмм гўшт ҳосил қилмоқ учун бундан олдин 2,04 килограмм озуқа сарфланар эди. Энди бу фермер бройлернинг ҳар бир килограмм семиришига сарфланадиган озуқани икки килограммга туширишни ўз олдига вазифа қилиб қўйди. Бу хусусда фермер бундай деди:

— Агар мен шундай натижага эришсам, бу жуда катта иш бўлади.

Бир килограмм озуқанинг ҳар юздан бир қисми мана шундай қадрланмоқда.

Бизнинг одамларимиз шу фермада бўлишди, ҳамма нарсани кўришди, унинг эгаси билан суҳбатлашиб ҳақиқатан шундай қилинаётганлигига қаноат ҳосил қилишди, ҳар бир килограмм парранда гўшти етиштиришга 2,02 килограмм озуқа сарфланаётганлигини ўз кўзлари билан кўришди. Хўш, бу озуқанинг таркибида нималар бор? 75 процент маккажўхори дони, 19,5 процент протеин, 2,5 процент ўсимлик мойи, 2,5 процент чиғаноқ талқони, витаминлар, антибиотиклар ва бошқа қўшимча маҳсулотлар.

Буларнинг ҳаммаси бизда бор ва паррандачилик фабрикалари учун мана шундай рацион тузиш мумкин. Шу сабабли биз ўзимиздаги ва чет эллардаги фан ва практика эришган ҳамма яхши натижаларни олиб ишлаб чиқаришга жорий қилишимиз керак.

АҚШнинг илмий муассасалари сарфланадиган озуқа миқдорини тағин ҳам камайтириш устида иш олиб бормоқдалар. Улар ўзларининг бу тажрибаларида ажойиб натижаларга эришмоқдалар. Мериленд штатининг университетида етти ҳафта ичида боқилган жўжа 1,4 килограммга етган. Жўжанинг ҳар бир килограмм семиришига 1,11 килограмм озуқа сарфланган.

Америка қишлоқ хўжалик журналида жўжаларни боқиб семиртиришда эришилган натижаларни кўрсатувчи маълумотлар келтирилган. Олимлар паррандаларни гибридлаштириш ва озуқа рационларини яхшилаш асосида қуйидаги кўрсаткичларга эришдилар:

	Вазни 1,4 килограммга етгунча парранданинг ёши (ҳафта)	Ҳар бир килограмм семиришига сарфланган озуқа (килограмм)
Йигирманчи йилларда фойдаланилиб келган паррандаларнинг эски зотлари ва парранда боқишнинг эски рационлари	14	4
Озуқанинг худди шундай рационлари билан боқилган гибрид парранда	11	3
Протеинга мосланиб тузилган озуқаларнинг янги рационлари билан боқилган гибрид парранда	9	2,5
Озуқаларнинг энг янги рационлари билан боқилган гибрид парранда	7	1,1

Хўш, бу энг янги рационларнинг таркибида нималар бор? Майдаланган сариқ жўхори, маккажўхори мойи, балиқ уни, парранданинг гидролизланган патлари, паррандани қайта ишлаш чиқитларидан қилинган талқон, соя кунжараси, қуруқ пиво ачитқилари, оҳак тош.

Журналнинг ёзишига қараганда энг самарали рацион таркибида жуда кўп витаминлар, минерал моддалар, аминокислоталар ва қўшилган бошқа моддалар ҳам бор.

Бу ҳозирча илмий эксперимент, албатта, лекин бу эксперимент олимлар қандай натижаларга эришаётганликларини ва улар муайян мақсад йўлида қандай ишлаётганликларини кўрсатиб турибди.

Боқиб семиртириш муддатларини ва ҳар бир килограмм маҳсулот етиштирмоқ учун сарфланадиган озуқа миқдорини қисқартириш йўлидан борилаётганлиги чўчқаларни боқиб семиртириш ишида ҳам яхши кўриниб турибди.

Айова штатидаги Франк Локкраж фермасида ҳар бир чўчқа 150 кунда боқиб семиртирилади. Бу соҳада қуйидаги натижаларга эришилган: Чўчқанинг вазни—100 килограмм чўчқанинг ҳар бир килограмм семиришига сарфланган озуқа — 3,3 килограмм.

Ўртоқлар, агар биз ҳам молларни боқиб семиртиришни шундай ташкил қилганимизда эди, ҳозир сарфланаётган озуқа билан гўшт етиштиришни камида икки баравар, ҳаттоки, икки баравардан зиёдроқ кўпайтиришга муваффақ бўлур эдик. Фан мана шунақа натижа беради, жаҳон практикасида ҳозир мавжуд бўлган тажриба мана шунақа натижа беради.

Инглиз олими Блегборнинг Совет Иттифоқида нашр этилган «Фермаларда ишлаб чиқаришни планлаштириш ва ташкил этиш» деган китобида, кўпгина фермерлар чўчқани ҳар бир килограмм семиртиришга сарфланадиган озуқани 3,5 килограммгача туширганликлари айтилади.

Бу фактлардан жиддий хулосалар чиқариш керак. Капиталистик мамлакатлардаги фан муваффақиятларини ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг практикасини тағин ҳам чуқурроқ ўрганишимиз зарур.

Совет Иттифоқида ва Америка Қўшма Штатларида қишлоқ хўжалигининг ривожланиши тўғрисида америкалик фермер жаноб Россуэл Гарстнинг кеча газеталарда босилган мақоласини ўртоқлар ўқиган бўлсалар керак.

Жаноб Гарст гарчи капиталистик тузумнинг тарафдори бўлиб ўз фермаси ишларини яхши ва фойда келтирадиган қилиб олиб бораётган бўлса ҳам, айтиш мумкинки, у ҳам бизнинг Пленум ишига қўшилишни «истади», **(залда жонланиш).** Мен жаноб Гарстга ўзимнинг миннатдорчилигимни изҳор қилишни истар эдим. 1963 йилда у ўзининг фермасида маккажўхорининг ҳар бир гектаридан 83,9 центнер дон олди. Жаноб Гарстнинг мавқеи унинг қишлоқ хўжалигимизнинг ҳолатига хийла тўғри баҳо беришига ҳалақит бермади.

Мен бу фермер билан неча марталаб суҳбатлашганман. У ўзининг мақоласида минерал ўғитларнинг, тағин ҳам мукаммал механизмларнинг катта аҳамияти борлигини яна кўрсатиб ўтган.

Машиналарнинг яхши конструкцияси, социалистик мамлакатда яратилганми ёки капиталистик мамлакатда яратилганми эканлигидан қатъи назар социализм ва коммунизм қуриш манфаатлари йўлида бундай машиналардан муваффақиятли фойдаланиш мумкин. Машина кимга хизмат қилишини, фан ва техникадан кимларнинг манфаати йўлида фойдаланишни машина эмас, балки одамлар, ижтимоий тузум белгилаб беради, буни ҳамма тушунади.

Жаноб Гарст Америкадаги химиявий ўғитлар, ерни ишлайдиган машиналар яхшироқ деб ҳисоблайди албатта. Жаноб Гарстнинг бу фикрига қўшилиш мумкин. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига керакли қуролларнинг ҳаммасини ҳам биз Америка Қўшма Штатларидаги даражада ҳали ҳам тайёрлаб бермаётган бўлсак керак. Биз қишлоқ хўжалик техникаси ишлаб чиқаришни Америкадан ўргангандик ва кўпгина натижаларга эришдик. Бизнинг ажойиб қишлоқ хўжалик машиналаримиз ва механизмларимиз бор. Лекин мақтанчоқликка йўл қўймаслик керак, фан ва техниканинг ривожланишини диққат билан кузатиб бориш керак, жаноб Гарстнинг техника ва ишлаб чиқариш масалаларида бераётган маслаҳатларига ҳам қулоқ солиш керак.

Жаноб Гарст биринчи марта бизнинг мамлакатимизга келган вақтида гибрид маккажўхорининг аҳамиятини баланд кўтарган эди. Биз унинг маслаҳатига қулоқ солиб кўпгина ишлар қилдик. Шуни айтиш керакки, жаноб Гарст бизнинг мамлакатимизга иккинчи марта келиб бизнинг маккажўхоримизни кўрганидан кейин, энди мен гибрид маккажўхори уруғлигини Америкадан сотиб олинглар, деб сизларни қистамайман, деган гапни айтди. Сиз, деди у, яхши гибридлар яратибсиз, калибровка қиладиган заводлар қурибсиз, бу ишларни тез бажарибсиз.

Гарст калибровка қиладиган заводлар тўғрисида гапириб, сизлар Америкадан сотиб олинган бу заводларни ўзингиз такомиллаштирган бўлсангиз керак, бу заводларни Америка заводларидан ҳам яхшироқ қилиб юборибсиз, деди. Ҳақиқатан ҳам шундай қилганмиз. Лекин, ўртоқлар, биз қунт билан ишлашимиз ва гибрид маккажўхори масалаларига, гибрид уруғликни ишлаб чиқариш технологиясига ҳам, уни асрашга ҳам, экинларни парвариш қилишга ҳам эътиборни сусайтирмаслигимиз лозим.

Ҳозир биз химияни барқ уриб ривожлантириш даврига кирдик. Бу ҳам жаноб Гарстга маъқул бўлмоқда ва унинг вақтини чоғ қилмоқда. Зотан буни биз ўзимиз ҳам яхши тушунамиз. Бизда химиявий минерал ўғитлар илгари етарли миқдорда бўлмаган экан, бундай аҳвол рўй беришига минерал ўғитларнинг аҳамиятини тушунмаганлигимиз сабаб бўлгани йўқ, балки халқ хўжалигининг ҳал этилиши лозим бўлган ҳамма масалаларини бир вақтда ҳал қилиш учун моддий имкониятларимиз йўқлиги сабаб бўлган эди. Биз ўзимизда бўлган моддий воситалардан тўғри фойдаланишимиз ва халқ хўжалигининг турли тармоқларини ривожлантиришда қандайдир навбатга қараб иш қилишимиз лозим эди. Ҳозир химияни тез ривожлантириш, ўғитлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш учун имкониятлар пайдо бўлди. Декабрь Пленумида мана шу масалаларнинг ҳаммаси батафсил кўриб чиқилди. Шу сабабли мен бу масалаларни ҳозир гапириб ўтирмайман.

Жаноб Гарст мақоласида айтилган бошқа бир қанча масалаларнинг — гербицидларнинг, озуқалар таркибидаги оқсил моддаларни кўпайтирмоқ учун бу озуқаларга ҳар қандай моддалар қўшишнинг ҳам катта аҳамияти бор. Энди биз шу нарсага яқинлашиб қолдикки, бизнинг синтетик йўл билан ҳосил қилинган, кавш қайтарадиган молларни боқишга ҳам, паррандаларни боқишга ҳам яроқли бўлган оқсилимиз бўлади. Америкада ҳам шундай оқсил ҳосил қилинса керак, аммо бизнинг олимларимиз бу проблемани илмий йўл билан ва эксперимент тариқасида ҳал қилиб қўйдилар, эндиликда бизнинг вазифамиз саноат корхоналарида оқсил ишлаб чиқаришни ўзлаштиришдан ва қишлоқ хўжалигининг эҳтиёжини қондиришдан иборат бўлиб қолди. **(Қарсаклар).**

Жаноб Гарст бизга «фермадан бозорга» йўл қуришни тавсия қилади. Бу — капиталистик тушунча, албатта. Бироқ бизнинг социалистик шароитимизда ҳам хўжалик учун бу тушунчанинг аҳамияти йўқ эмас: бозор — истеъмолчи демакдир, шаҳарлардаги магазинларни таъминлаб туриш демакдир. Капиталистик мамлакатларда озиқ-овқат маҳсулотларини бозорга фермер, яккахўжалик, капиталист олиб бораётган бўлса, бизнинг шароитимизда озиқ-овқат маҳсулотларини шаҳарга колхоз, совхоз етказиб беради. Демак, яхши йўллар керак.

Йўлларнинг аҳамияти маълум. мен бу хусусда жаноб Гарстнинг айтган гапларини кўп эшитганман, у мана шундай йўллар қуриш зарурлигини астойдил исботлаб гапирган эди. Лекин ҳозир биз бундай қурилишга тўла миқдорда катта маблағ ажратиб беролмаймиз. Бу масалада ҳам навбатга риоя қилиш зарур. Катта-катта маблағлар сарфлаб бундай йўллар қуриш—келгуси босқичда бажариладиган иш дейиш мумкин, лекин бу ишни қилиш зарур ва албатта қилинади. Ҳозир ҳам имкон борича йўллар қуриш ва бу йўлларни яхши ҳолатда сақлаш керак.

Химиявий ўғитлар, гербицидлар, чорвачилик учун озуқага қўшиб бериладиган ҳар қандай моддалар, ўстирадиган моддалар ва шу кабиларни ишлаб чиқариш ҳозирги кунда биз учун асосий вазифадир. Химия жуда кўп ва хилма-хил озуқа маҳсулотлари бера олади, бу маҳсулотларни қишлоқ хўжалигига хизмат қилдириш керак. Марказий Комитет декабрь Пленумининг қарорларида бу нарса кўзда тутилган. Ҳозир бизнинг ишимиз Марказий Комитет Пленуми қабул қилган қарорларни бажаришдан иборатдир.

1955 йилда жаноб Гарст, сизлар қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда Америка Қўшма Штатларидан ўттиз йил кейинда қолаётирсиз, деган эди. Энди бўлса у, сизлар саккиз йил орқада қолаётирсиз, дейди. Агар биз тағин ҳам кўпроқ ғайрат ва қатъият билан ишга киришсак, АҚШдаги қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг даражасига бир неча йилда эриша оламиз ва бу даражадан ўзиб кета оламиз. Биз бунга эришамиз! **(Қарсаклар).**

Минерал ўғитлар, гербицидлар ва бошқа баъзи химиявий маҳсулотлар ишлаб чиқариш соҳасида Совет Иттифоқи уч-тўрт йил ичида Қўшма Штатларга етиб олади, бу эса қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни қисқа муддат ичида юксалтириш учун шарт-шароит вужудга келтиради.

Минерал ўғитлар, гербицидлар ва бошқа химиявий воситаларни тўғри ишлатиш санъатини ўрганиб олиш керак.

Ҳозир Совет Иттифоқи — эски Россия эмас, буни жаноб Гарст ҳам кўриб турибди. Ҳозир Совет Иттифоқи қудратли ва маърифатли мамлакат, фан мамлакати, юксак даражада ўқимишли мамлакат, муваффақиятли равишда коммунистик жамият қураётган мамлакатдир. **(Гулдурос қарсаклар).**

Владимир Ильич Ленин капиталистлардан ўрганишни ор деб билмас эди. Аксинча, у, бунга кўп марталаб даъват қилди, капиталистик мамлакатларнинг фани ва практикаси эришган қимматли нарсаларнинг ҳаммасидан совет экономикасини ривожлантириш манфаатлари йўлида фойдаланинглар, деб маслаҳатлар берди.

В. И. Ленин бизнинг кадрларимизга мурожаат қилиб бундай деб ёзган эди: «Ғалабанинг тўла ва узил-кесил бўлиши учун капитализмда бўлган қимматли нарсаларнинг ҳаммасини олиш керак...».

Бизнинг мамлакатимиз ўсиб вояга етди, совет фани бутун дунёга танилди. Лекин бу гапдан энди биз ҳамма нарсани биламиз, деган маъно келиб чиқмайди.

Яқин ўтмишда бизда капиталистик мамлакатлардаги фан муваффақиятларини ёппасига инкор қилишдан иборат нотўғри практика ўтказилиб келди, бошқа мамлакатларда фан эришган у ёки бу муваффақиятларни ҳар қандай тилга олишни эса Ғарб олдида тиз чўкиш деб ҳисобланиб келди.

Партия бундай практикани қоралади. Капиталистик мамлакатларнинг илмий муваффақиятларидан совет экономикасини ривожлантириш манфаатларини кўзлаб кенг фойдалана берса бундан коммунистик қурилиш ишига катта манфаат етади.

Аммо баъзи ходимларимиз чет эл тажрибаларини ўрганиш у ёқда турсин, ҳатто ўзимизнинг тажрибаларимизни ҳам унутиб юбораётганликларини кўрсатувчи фактлар бор.

(Давоми учинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ НУТҚИ

(Боши биринчи ва иккинчи бетларда).

1958 йилда Павлодар областидаги тракторчи ўртоқ Логинов тракторнинг тракторчисиз ишлашига имкон берадиган автоматик мослама таклиф қилган эди.

Бу таклифни ишлаб чиқариш шароитида ўрганиш ва сўнгра ишлаб чиқаришга жорий қилиш топширилган эди. Бунга беш йил бўлди. Хўш, нима қилинди?

Бутуниттифоқ «Союзсельхозтехника» бирлашмаси раисининг ўринбосари ўртоқ Корбуд, ўртоқ Логиновнинг мосламасидан фақат ер ҳайдаш ишидагина фойдаланиш мумкин, деб хабар қилди. Тракторчи Логиновнинг таклифи мана шунга асосланиб амалий ишда тадбиқ қилинмай қолди.

Аммо энди капиталистик мамлакатларда мана шундай машинадан деҳқончилик ишида фойдаланилаётганлиги маълум бўлиб қолди. Голландиядаги «Протек» фирмаси «Агро-робот» деб аталган агрегат ишлаб чиқарибди.

Бу агрегат иккита етакчи ўқи бўлган рамага ўрнатилган дизель двигателдан ва ағдарма плугдан иборат.

Гидравлика системаси ёрдамида плугнинг ҳамма иши бошқарилиб туради ва агрегатнинг қаёққа юриши автоматик равишда кўрсатиб турилади. Бу агрегат моки принципида ишлайди.

Капиталистлар янгиликка мана шундай қарамоқдалар ва бизнинг баъзи ходимларимиз, аниқроқ қилиб айтсак — бюрократларимиз янгиликка мана шундай қарамоқдалар.

Новаторликка чиновникларча, бюрократларча муносабатда бўлиш қатъиян қораланиши, энг муҳими эса — бутунлай йўқотилиши лозим.

Шу муносабат билан қишлоқ хўжалик пропагандаси ва фан ютуқлари ҳамда илғор тажрибани жорий қилишни ташкил этиш масалалари юзасидан баъзи мулоҳазаларни айтиб ўтмоқчиман.

ФАН ЮТУҚЛАРИ ВА ИЛҒОР ТАЖРИБАНИ ПРОПАГАНДА ҚИЛИШДА АКТИВЛИК, ҲУЖУМКОРЛИК БЎЛСИН

Илғор тажрибани пропаганда қилишнинг икки формася — актив формаси ва пассив формаси бор.

Афсуски, бизда пропаганданинг пассив формаси кўпинча устун туради.

Фан ютуқлари ва илғор тажрибани пропаганда қилишнинг пассив формасидаги камчилик шуки, у ҳужумкорлик характерида бўлмайди, иш охиригача — янгиликни ишлаб чиқаришга жорий қилишгача олиб борилмайди.

Практикада кўпинча шундай манзарани учратиш мумкин: у ёки бу хўжаликнинг тажрибаси кенг тушунтириб берилади — газета ва журналларда мақолалар босилади, илғорларнинг фотосуратлари босиб чиқарилади, олимлар ва мутахассислар лекция ва докладлар ўқийдилар, партия ташкилотлари кенгашлар ўтказиб, ана шу тажриба тўғрисида сўзлаб берадилар, новаторларнинг ўзлари ҳам сўзга чиқадилар.

Шундай пропагандадан кейин зарур ташкилотчилик иши кучайтириб юборилганида, бу ишларнинг ҳаммаси яхши натижа берган бўлур эди.

Янгиликнинг аҳамиятини эшитиб билган ва ҳақиқатан ҳам тушуниб олган, бу иш учун курашадиган киши тез орада илғор кишилар сафига ўтиб олади, ўз меҳнати, ўз ташаббуси билан хўжаликни кўтаради ва ривожлантиради.

Янгилик ҳақида гап борганда, иборам учун узр, эснаб ёки бурнини ковлаб ўтирган, эҳтимол, ҳам эснаб, ҳам бурнини ковлаб ўтирган ёки умуман хаёли бошқа ёқда бўлган кишининг, бундай ходимнинг қулоғига ҳеч нарса кирмай қолади. Баъзан шундай ҳоллар бўлиб туради, мен совхозларнинг директорлари ва колхозларнинг раислари ва бошқа раҳбарлари билан суҳбат қилганимда амалда бунга кўп марта ишонч ҳосил қилдим.

Мен илғор совхоз ёки колхозда хўжаликнинг у ёки бу тармоғини бошқаришнинг энг яхши намуналари тўғрисида уларнинг баъзиларига сўзлаб берганимда менинг суҳбатдошларим таажжубда қолар ва нима тўғрисида гап бораётган бўлса, шу нарсани яхши тушунмаганликлари сезилиб турар эди. Мен бу тўғрида газеталарда, журналларда, кинода батафсил гапирилганлигини уларнинг эсига солар эдим. Шу тўғрида кенгашда яхши гаплар бўлганлигини эслатиб ўтардим. Мен суҳбат қилган кишиларнинг баъзилари шу кенгашларда бўлганлигига, газеталарнинг обуначилари эканлигига аминман. Аммо илғор нарсаларнинг ҳаммаси тошиб оқаётган дарёдек бундай кишининг ёнидан оқиб ўта берди, ҳамма нарса денгизга оқиб, ғарқ бўлиб кетди, унинг хотирида эса ҳеч нарса қолмади.

Суҳбатларнинг бирида бир раисдан, кези келганда шуни айтиш кераки, иззат-ҳурматга сазовор бўлган кишидан қўл меҳнатини сарфламай қанд лавлагидан юқори ҳосил етиштираётган ўртоқ Светличний методидан хабарингиз борми, деб сўрадим.

— Йўқ, — деди у,— хабарим йўқ. У қаерда экан?

— Кубанда,— деб жавоб қайтардим унга.

— Мен Кубанда ҳеч қачон бўлган эмасман,— деди суҳбатдошим.

У, бутун гап шу билан тамом бўлди, деб ўйлаган бўлса керак. Ана шу раис қўл остидаги хўжалик эса паст савияда олиб борилаётгани йўқ, қолоқ хўжаликлардан ҳам эмас. Аммо у фақат ўз ишини билади, бундай ходимда билим бор, лекин бу билим ўз совхози ёки ўз колхозининг доираси билан чекланиб қолган.

Бу, такрор айтаман, фан ва илғор тажриба ютуқларига пассив муносабатда бўлишдир. Биз янгилик, илғорликни, фан яратиб берган ва практика тасдиқлаган нарсаларни пропаганда қилиш ва жорий этишнинг активроқ, таъсирчанроқ формасига ўтишимиз керак, токи илғор нарсаларнинг ҳаммаси амалда ишлаб чиқаришга жорий қилинадиган бўлсин.

Бинобарин, фан ютуқларини ва илғорларнинг тажрибасини матбуотда, кинода кўрсатиш билангина чекланмаслик керак. Ҳар бир колхоз ва совхозда, ҳар бир бригадада янгиликни ишлаб чиқаришга жорий қилиш лозим бўлган кишилар билан гаплашиш, бу кишиларни текшириш ва меҳнатдаги янги методларни уларга ўргатиш, ишлаб чиқаришдаги у ёки бу илғор процессни ўзлаштириб олишда уларга ёрдам бериш лозим.

Шундай актив форма қўлланилганда янги ишни бажаришга кимлар конкрет равишда киришаётганлигини, бу ишнинг аҳамиятини кимлар тушуниб олмаганлигини билиб оламиз. Киши ҳақиқатан ҳам тушуниб олмаган бўлса, унинг камолотга эришиб, янги ишни тушуниш даражасига кўтарилишини кутиб турмай, унга ўргатиш керак. Бунда, образли қилиб айтганда, мазкур ходимда янгиликка қизиқиш уйғотадиган, ана шу янгиликни тушуниб олишини енгиллаштирадиган қандайдир воситаларни, чораларни ишга солиш керак. Ана шу янгиликни мазкур колхоз ёки совхознинг конкрет шароитида қандай татбиқ қилиш кераклигини кишига ўргатиш лозим. Бу — ҳозирги вақтда энг муҳим иш, ўртоқлар!

Янгилик, илғорликни ишлаб чиқаришга актив суратда жорий қилишдан иборат ана шу вазифани бажармоқ учун биз ишлаб чиқариш бошқармаларини туздик. Ишни шу асосда ташкил этишни енгиллаштирмоқ учун партия органларимизни ҳам ишлаб чиқариш принципига мувофиқ ташкилий жиҳатдан қайта қурдик, уларни саноат партия органлари ва қишлоқ хўжалик партия органлари деб икки қисмга бўлдик. Бунинг натижасида партия ташкилотлари, партия ходимларининг қишлоқ хўжалигида илғорликни яхши сўз билан қўллаб-қувватлабгина қолмай, ишнинг кўзини чуқур билишлари учун шарт-шароит вужудга келтирилди. Қишлоқ хўжалигида илғорликни яхши сўз билан қўллаб-қувватлашгина эндиликда кифоя эмас. Баъзи кишилар, ҳатто илғор тажриба тўғрисида доклад ва лекциялар ҳам ўқийдилар. Бундай лекторни далада қўлидан ушлаб олиб: э биродар, бу ишни қандай бажариш кераклигини кўрсатиб бер, дейдиган бўлсак, ожиз кишидек ҳеч илож тополмай қолади. Бундай кишининг гапига қишлоқда, колхозда ким қулоқ солади. Одамлар бундай киши тўғрисида ишни билмайди-ю, лекин гап сотишга уста экан, дейдилар.

Партия ходимлари, ташкилотчилар ҳозирги шароитда партиянинг идеяси ва программасини билиш билан чекланиб қолмай, балки ўз ишини, ўзи ишлаётган ишлаб чиқариш тармоғини конкрет билишлари, хўжаликка малакали раҳбарлик қилишлари ҳам керак. Ишчилар синфи меҳнаткаш халқ манфаатларига хизмат қилмоқ учун партияни вужудга келтирди. Ленин бир неча бор таъкидлаб ўтганидек, ҳокимият қўлга олинганидан кейин мамлакат экономикаси ва маданиятини узлуксиз юксалтиришни, меҳнаткашлар турмуш даражасини узлуксиз ўстиришни таъминлаш зарур. Ленин партиясининг кучи шундаки, у ўз идеяларини саботматонат билан рўёбга чиқариб келмоқда.

Партия, совет ва хўжалик органлари ишлаб чиқаришга нечоғли конкрет ва малакали раҳбарлик қилсалар, биз бу вазифани ҳам шу қадар муваффақиятли бажарамиз.

Ишлаб чиқариш бошқармалари ишга киришганларидан буён ўтган қисқа вақт ичида ўз ишларида яхши натижаларга эришдилар. Аммо, афсуски, уларнинг фаолиятида айрим нуқсонлар ҳам бор.

Баъзи ишлаб чиқариш бошқармалари ҳали янгилик учун чинакам курашчиларга, фан ва илғор тажриба ютуқларини ҳар бир хўжаликда жорий қилиш ташкилотчиларига айланган эмас. Бу гапдан қандайдир янги формаларни қидириб топиш керак экан, деган маъно келиб чиқмайди. Йўқ. Ишлаб чиқариш бошқармаларига кўтарилган кишиларни ўқитиб-ўргатиш керак. Мен Марказий Комитет Президиумига ёзган хатимда ишлаб чиқариш бошқармаларининг ишини қайтариқа яхши ташкил этиш тўғрисидаги ва, жумладан, хўжалик тармоқлари бўйича ташкилотчи-инспекторларни танлаб олиш зарурлиги тўғрисидаги масалани кўтарган эдим. Масаланинг шу тарзда қўйилиши Пленумда қўллаб-қувватланди. Биз бу тадбирни яхшироқ ва тезроқ амалга ошириш тўғрисида ўйлаб кўришимиз керак.

Биз фан ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилиш масаласига конкрет ва амалий равишда ёндошмоғимиз керак. Шундай бир мисолни олиб кўрайлик. Академик Т. Д. Лисенко сигирларнинг сутини анча сер мой қилиш мумкинлигини назарий жиҳатдангина эмас, балки амалий жиҳатдан ҳам исбот қилиб берди. Баъзи колхоз ва совхозлар сут таркибида 5 процент ва ундан ҳам кўпроқ ёғ бўлган ғоят маҳсулдор сигирчилик фермаларини Т. Д. Лисенконинг ёрдами билан муваффақиятли суратда ташкил этмоқдалар.

Мен яқинда Молдавия республикасининг ўртоқ Лисенко маслаҳати билан сигирларнинг сутини серёғ қилиш чораларини амалга ошира бошлаган колхоз ва совхозлар қўлга киритган муваффақиятларини кўрсатувчи киножурнални завқ билан томоша қилдим. Молдавия меҳнаткашлари ва олимлари қандай ишларни қилаётганликларини киножурналдан кўриб хурсанд бўласан, киши. Қандайдир айрим тажриба хўжалиги шароитларида эмас, балки кўпгина колхоз ва совхозларда 4,5 процентдан тортиб, 5,08 процентгача ёғи бўлган сут соғиб олинаётган сигирлар боқиб ўстирилди. Бу — катта ютуқ.

Сутни серёғ қилиш каби ғоят муҳим вазифани муваффақиятли суратда ҳал этаётган Молдавия республикасининг колхозчилари ва совхоз ишчиларига, олимларига, партия ва совет ходимларига ташаккур изҳор қилишга ижозат бергайсиз. (Давомли қарсаклар).

Бу ўрнак олишга арзийдиган намуна. Сўздан ишга ўтиш вақти келган. Биз баҳсларга қарши эмасмиз.

Дарҳақиқат, фан ўз ништарини баҳсларда, айрим олимлар ўртасидаги фикр курашида қайраб боради. Ижодий мунозараларни бўғиб қўйиш ярамайди, олимларнинг ташаббусини бутун чоралар билан қўллаб-қувватлаш керак. Аммо, биз фақат кузатувчиларгина бўлиб, ҳеч қандай самара бермайдиган олимлар фан ва практикани бойитаётган ҳақиқий олимлар номига иснод келтираётганликларини пайқамай қолсак, бу бизнинг умумий манфаатларимизга зарар етказади.

Сигирларнинг сутини серёғ қилиш юзасидан ўртоқ Лисенко ишлаб чиққан методни нима учун ишлаб чиқаришга жорий қилмаётирлар? Бунга сабаб шуки, бу соҳада назарий баҳслар бўлиб турибди. Баъзи олимлар ўртоқ Лисенко позициясида турибдилар, унинг методига қўшиладилар, бошқа олимлар эса бунга эътироз билдирадилар, аммо, эътироз билдирибгина қолмай, балки янгиликнинг жорий қилинишига халақит ҳам бермоқдалар. Такрор айтаман, баҳслар бўлиши керак, баҳсларнинг йўлини тўсиш ярамайди, акс ҳолда, фан учун ва совет экономикасининг амалий қурилиши учун фойдали бўлган нарсаларнинг йўлини тўсиб қўйиш мумкин.

Аммо, илмий кашфиёт эксперимент босқичидан ўтиб, назарий мулоҳазалар тўғри чиққанидан кейин, бетараф бўлиб туриш ярамайди, фан қўлга киритган ва қурилишимиз планларини амалга оширишга ёрдам берадиган ишни давом эттира бериш керак. Сигирларнинг сутини серёғ қилиш соҳасидаги иш мени кўпдан буён қизиқтириб келмоқда. Бундан 8-10 йил муқаддам ўртоқ Лисенкога сутни серёғ қилиш йўллари тўғрисидаги масала узил-кесил ҳал этилди деб ҳисоблайсизми, деб берган саволим эсимда бор.

Йўқ, деган эди у, тажрибани давом эттира бериш, илмий экспериментларни практикада синаб кўриш керак. Ҳозирги вақтда сут таркибида беш процент ва бундан ҳам кўпроқ ёғи бўлган минг-минглаб сигирлар мавжуд бўлишига қарамай, ўртоқ Лисенко кеча сўзлаган нутқида тажриба қилиб, синаб кўришни давом эттирмоқдаман, деди. Серёғ сутли сигирлар ўртоқ Лисенконинг методи асосида ҳосил қилинди.

Олим ўз илмий тавсияларининг кучини турмушда, практикада яна ва яна бир марта текшириб чиқар экан, бу унинг яхши хислатидир.

Баҳс давом этаётганлигига сабаб нима? Гап шундаки, баъзи олимлар сутни серёғ қилиш проблемасини ҳал этишга уриниб кўрдилар. Бу олимларнинг фикрича, улар ўртоқ Лисенко ишлатган йўлдан борган эмишлар ва бундан ҳеч қандай натижа чиқмаган эмиш. Аммо, улар проблемани ўртоқ Лисенко қўлланган усулдан бошқача тарзда ҳал этмоқчи бўлдилар. Ўртоқ Лисенко масалани бошқача назарий асосда ҳал қилмоқда ва ижобий натижаларга эришди. Бирор кимса тегишли натижаларга эришмаган экан, бундан назарий нотўғри экан, деган маъно ҳали келиб чиқмайди.

Мен бу ўринда шу ишни рассомнинг иши билан таққослаб кўришим мумкин. Рассом сурат чизади, киши бу суратни кўриб, унинг ижодидан ҳузур қилади. Башарти, сурат чизишни билмайдиган рассом кистни қўлга олганида ўз «ижоди»дан ўзи ҳижолатда қолади. Шу сабабли, бирор кимсанинг сутни серёғ қилиш соҳасидаги иши ҳеч қандай натижа бермаганлигига, бошқа кишининг иши эса юришиб кетганлигига таажжубланмаслик керак.

Ҳозирги вақтда сутни серёғ қилишга етарли эътибор берилмаётганлигига сабаб нима? Бизда министрлик бор, чорвадор олимлар бор, зоотехниклар бор. Чорвадорларнинг ҳаммаси проблемани ҳал этишга киришадиган бўлсалар, янги методни сабот-матонат билан жорий қиладиган бўлсалар, у ҳолда шу вақтгача кўп иш қилиш мумкин бўлур эди.

Эҳтимол, барча сутчилик хўжаликлари ўн йил ичида сути серёғ бўлган сигирларга кўп миқдорда эга бўлган бўлур эдилар. Бунинг натижасида мамлакат қўшимча равишда жуда кўп маҳсулот олган бўлур эди.

Аммо биз сутни ғоят серёғ қилишга шу метод билангина эришиш мумкин, деб айтаётганимиз йўқ. Кўп сут берадиган говмиш сигирлар ўстиришнинг бошқа йўллари ҳам топилиши мумкин. Партия Марказий Комитети фақат қандайдир бир методни татбиқ этиш керак, деб айтиши мумкин эмас. Мен Марказий Комитетнинг Биринчи секретари ва Министрлар Советининг Раиси сифатида бундай гапни айтишни истамайман ва айта олмайман ҳам. Нима учун? Шунинг учунки, бунда ақл-идрок, идеяларнинг, олимларнинг мусобақаси бўлиши керак, олимлар таклиф этган нарсалар практикада синаб кўрилиши керак ва бу таклифларнинг энг яхшиларини колхоз ва совхозларда жорий қилиш лозим.

Кези келганда шуни айтиш кераки, баъзан нотиқларнинг нутқларидагина эмас, балки бошқа жойларда ҳам «бу иш Марказий Комитетнинг кўрсатмасига мувофиқ қилинди», «бу иш фалон ўртоқнинг кўрсатмасига мувофиқ қилинди» ва ҳоказо гапларни эшитиш мумкин. Баъзан шундай ҳам бўлади — киши бармоғи билан осмонга ишора қилиб, «юқори»дан кўрсатма бўлган, деб писанда қилади. Ана ўшанда гап нимадалигини ўзингиз топиб ола беринг.

Менинг фикримча, юқори инстанцияларни рўкач қилишни суиистеъмол этмаслик керак.

Бундай ўртоқлар ўзларини интизомли ва ижрочи ходимлар қилиб кўрсатмоқчи бўладилар. Аммо бизда ҳеч ким ўйлаб-нетмай «кўрсатмаларни бажариш»ни талаб қилмайди, ишни яхши бажармаслик ёхуд у ёки бу тадбирнинг бажарилишини барбод этиш эса конкрет айбдорни, унинг қандай баҳоналарни рўкач қилишидан қатъи назар, оқлай олмайди. (Қарсаклар).

Партиямиз кадрларни топширилган иш учун юксак жавобгарликни сезиш руҳида тарбияламоқда, бизнинг партиямиз ақл-идрок, шижоат билан иш кўрадиган, умумий ишимизга садоқат билан хизмат қиладиган ҳар бир кишини қадрлайди, унинг обрўсини сақлайди.

Партия шахсга сиғиниш давридаги тартибларни қатъий қоралаган пайтда, у бир кишининг гўё ҳамма нарсани кўриб туриши ва ҳамма ишни бир ўзи ҳал эта олиши каби тартибларни ҳам қоралади. Бизнинг партиямиз коллектив раҳбарликнинг ленинча принципларини тиклаш учун, топширилган иш юзасидан ҳар бир кишининг масъулиятини ошириш учун курашиб келди.

Ўртоқлар ана шу доно ленинча принципга қаттиқ амал қилайлик! (Давомли қарсаклар).

Фан тўғрисидаги масалага қайтиб, қуйидагиларни таъкидлаб ўтишни истайман. Биз бу масалаларда миллий доираларимиз билангина чекланиб қолмаслигимиз керак. Шуни айтиш мумкинки, фан ўз моҳияти эътибори билан интернационал бир нарса бўлиб, барча мамлакатларда ривожланмоқда. Социалистик мамлакатлар ҳам, капиталистик мамлакатлар ҳам фан ва техникани ривожлантиришда катта муваффақиятларга эришдилар. Шу сабабли, ўз доирамиз билангина чекланиб қолиш ярамайди. Чет эл фанининг муваффақиятлари капиталистик мамлакатда қўлга киритилган муваффақиятлар бўлгани учунгина уларни ўрганмаслик бемаънилик бўлур эди.

Экономикани тез ривожлантириш учун имконият яратиб берадиган ҳамма нарсадан максимал даражада фойдаланиш ва шу асосда аҳолининг талабларини қондиришга эришмоқ керак.

Практикамизда вужудга келган барча янгиликларни изчиллик билан жорий этиш лозим. Ўртоқ Спивак ўз докладида Киев область, Яготин совхозидаги ўрдак фермаси тўғрисида гапирди. Бу совхоз 1963 йилда 1 миллион 200 минг ўрдак боқиб топширди. Ҳар бир макиёндан ўрта ҳисобда 230 тухум олинди. Бу ерда ўрдакларни семиртириш ва арзон ўрдак гўшти олиш технологияси илмий асосда ишлаб чиқилди. Бу тажриба киножурналда кўрсатилди, бу тўғрида газеталарда мақолалар босилди. Аммо, менинг фикримча, қишлоқ хўжалигида ишлаётган ходимларнинг 90 проценти бу фильмни кўрмаган ва мақолаларни ўқимаган бўлса керак. Бу тажрибани бошқа хўжаликларда жорий қилиш учун ҳеч ким ҳеч қандай иш қилгани йўқ.

Фанга ва илғор тажрибага муносабатнинг пассив формаси худди мана шудир.

Яна бир марта таъкидлаб айтаманки, янгиликни жорий қилишнинг актив формаси зарур. Бу иш учун жавобгар бўлган кишилар, паррандачилик ва тухум етиштириш ташкилотчилари парранда боқиб ўстириш ва кўп миқдорда тухум олиш тажрибасини, масалан, Яготин хўжалигидан, Қрим областидаги «Красний» совхозидан, Томилин паррандачилик фабрикасидан ўрганишлари ва ана шу тажриба асосида ўз хўжаликларида ишлаб чиқаришни ташкил этишлари лозим.

Бизда картошка етиштириш соҳасида ўрнак бўладиган намуналар бор. Кўпгина илғор механизаторлар катта майдонларда қўл меҳнатини сарфламай картошка етиштирмоқдалар. Улар бу майдонлардан мўл ҳосил олмоқдалар. Ҳозирги вақтда илғор кишилар эришган чўққиларга ҳар бир кишининг ўз ақл-идроки билан кўтарилишини кутиб туриш ярамайди. Янгилик, илғор тажрибани жорий қилиш учун шарт-шароит вужудга келтириш, кишиларни танлаб олиш, уларни моддий жиҳатдан манфаатдор қилиш ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш зарур.

Кам ҳосил олаётган механизатор колхоз ёки совхозга жуда қимматга тушади. Ахир, у етиштирилган ана шу кам ҳосил учун кўп маблағ сарф қилади-ку — машиналар банд бўлади, ёнилғи сарф қилинади-ю, лекин маҳсулотни кам беради. Агар колхоз ёки совхоз механизаторга уни рағбатлантирадиган даражада ҳақ тўласа, мазкур маҳсулотни етиштиришда унинг баланд чўққига кўтарилишига ёрдам берса, у ҳолда моддий рағбатлантириш учун бўладиган сарфлар ортиғи билан қопланади.

Маблағларни, албатта, тежаш керак, лекин тежаганда ҳам, оқилона тежаш керак. Маҳсулот етиштиришни рағбатлантириш тўғрисида гап борганда зарур сарфларни қилишдан қайтмаслик керак. Мен картошка етиштириш соҳасидан мисол келтирдим, аммо бу гап бошқа маҳсулотларни — дон, қанд лавлаги, пахта, сабзавот, гўшт, сут ва ҳоказоларни етиштиришга ҳам таалуқлидир.

Кубань колхоз ва совхозлари яхши ишламоқда, уларнинг раҳбарлари ҳам тажрибали кишилардир. Аммо кубанликлар Светличний тўғрисида қачондан бери гапириб келмоқдалар ва тамомила ҳақли суратда гапирмоқдалар, шу йиллар ичида Кубанда ва бошқа районларда Светличнийга ўхшаш қанча киши етишиб чиқди? Оз, ўртоқлар! Шу йиллар ичида Светличний каби минг-минглаб кишиларни ўргатиш мумкин эди, аммо бундай қилинмади. Нима учун? Шунинг учунки, Светличнийнинг тажрибаси тўғрисида умуман гапирамиз, бу билан светличнийлар сони кўпаймайди. Бизнинг механизаторларимиз, партия ташкилотлари, ишлаб чиқариш бошқармаларимиз ўртоқ Светличнийнинг методини чуқур ўрганиб олганларида, бошқа механизаторларни ҳам бу метод билан қуроллантирганларида, иш тамомила бошқача бўлур эди. Ахир, ўртоқ Светличний фолбин, сеҳргар эмас-ку. Унинг қандай ишлаётганлиги ва ажойиб муваффақиятларни қай тариқа қўлга киритаётганлиги маълум. Колхозчилар, ишчилар, тракторчилар орасидан билимдон кишиларни танлаб олингиз, уларга ўртоқ Светличнийнинг иш методларини ўргатингиз, уларга худди шундай машиналарни берингиз, уларнинг меҳнатига тўғри ҳақ тўлангиз. Шундай қилганингизда яхши натижаларга эришасиз, янги светличнийлар ўсиб етишади. Ҳар қандай ишда ҳам шундай бўлиши керак. Бу гап ўртоқ Светличний тажрибасигагина тааллуқли эмас.

Бизда ўртоқ Светличний бир центнер қанд лавлаги етиштириш учун 9 минут вақт сарфлайди, бошқа кишилар эса бир ярим-икки соат ёки икки ярим соат сарф қиладилар, деб кўп гапирадилар. Ҳар сафар ўртоқ Светличнийнинг ўзи тўғрисидагина гапирадилар, аммо, бошқаларнинг ҳам ўртоқ Светличний каби ишлашлари учун ҳеч қандай чора кўрмайдилар.

Илғор тажрибага бундай муносабатда бўлиш ярамайди, активроқ ҳаракат қилиш керак. Буни амалий равишда қандай юзага чиқариш керак? Ўртоқ Светличнийга мурожаат қилиб, унга кишиларни ўргатишни топширингиз, ана шу кишиларга таълим бериш учун уни моддий жиҳатдан рағбатлантирингиз.

Ёки ўртоқ Первицкийга маккажўхори етиштиришдаги ўз методларини Кубань механизаторларига ўргатишни топширингиз. Механизаторлар билимли кишилар, партиямизнинг идеялари билан илҳомланган кишилардир. Башарти, уларни махсус билимлар билан, илғор тажриба билан қуроллантирадиган бўлсак, улар тоғни талқон қилиб юбора оладиган кишилардир.

Ҳаммангиз ўртоқ Гиталовни биласиз. Бу ажойиб киши неча йиллардан буён самарали ишлаб келмоқда. У ўз бригадасини тузди. Украинада ўртоқ Гиталов бошлиқ бригада каби қанча бригада бор? Ҳозирча жуда кам. Нима учун? Шунинг учунки, унинг тажрибасини пропаганда қилишга кўпинча ҳали ҳам пассив муносабатда бўлмоқдалар, унинг тўғрисида айтилган гаплар ва ёзилган мақолалар билан чекланиб қолинмоқда. Ахир, қалам, сиёҳ, қоғоз ер ҳайдаб, маккажўхори экмайди-ку, маккажўхори ҳосилини йиғиштириб олмайди-ку. Кўпинча умумий гаплар ҳеч қандай наф бермайди. (Залда жонланиш, қарсаклар).

Пленумда ўртоқ Дворецкий қўшимча доклад қилди. Мен қўриқ ерларда у билан бир неча марта учрашганман. У, совхоз директори эди ва жуда яхши ишлар эди. Қозоқлар уни республика Министрлар Совети Раисининг ўринбосари ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ҳамда тайёрлаш министри лавозимига кўтариб, жуда тўғри иш қилдилар, деб ҳисоблайман. У етилган баъзи масалаларни ўртага қўйиб тўғри қилди, ҳозирги вақтда донни йиғиштириб олиш, ўриш ва янчиш ишлари механизациялаштирилганлиги тўғрисида гапирди. Аммо похолни йиғиштириб олиш учун эса икки баравар кўпроқ меҳнат сарф қилишга тўғри келади, деди. У, машинасозларга мурожаат қилиб, похолни йиғиштириб олишни механизациялаштиришда ёрдам беришни сўради. Бу масала ҳал этилган-ку. Ўрилган донни йиғиштириб олиб, янчиб берадиган комбайн бор, бу комбайн похолни майдалайди ва бункерга йиғиб беради. Похолни йиғиштириб олишни механизациялаш учун комбайн моторининг қувватини ошириш ва қўшимча миқдорда ёнилғи сарфлашгина талаб этилади. Бундай қилганда, бўладиган сарфлаф ҳозирги вақтда колхоз ва совхозларнинг похолни эски усуллар билан йиғиштириб олиш учун қилаётган жуда катта сарфларидан кўп даража кам бўлади.

Мен, похолни майдалаб ҳам берадиган комбайн агрегатини бундан икки йил муқаддам Харьковда кўрган эдим. Бу агрегат ўша вақтдаёқ Украинада ишлатилар эди. Бу агрегатдан Қозоғистонда нима учун фойдаланмайдилар? Ҳолбуки, совхозлар похолни йиғиштириб олиш учун миллион-миллион сўм маблағ сарф қилмоқдалар. Аммо биз миллион-миллион маблағларни бой берибгина қолмаётирмиз. Совхозлар похол йиғиштириб олишни кечиктириш билан келгуси йилда ҳосил етиштириш учун ноқулай шароит вужудга келтирадилар. Похол йиғиштириб олинмаса, ерни шудгор қилиб ҳайдаб қўйиш мумкин эмас. Бу тадбир ёзи қисқа бўладиган Қозоғистон ва Сибирь учун муҳимдир. Шу сабабли, шудгор қилиш учун фурсатдан ютиш, келгуси йилда ҳосил олиш учун яхши асос яратиш мақсадида ҳосил ўрим-йиғимидаги ҳамма ишларни максимал даражада механизациялаш керак.

Ишлаб чиқариш бошқармалари деҳқончилик соҳасида ҳам, чорвачилик соҳасида ҳам хўжаликнинг ҳар бир тармоғи билан конкрет шуғулланишлари лозим. Масалан, ўртоқ Светличний ва бошқа новаторлар лавлаги етиштиришда юксак кўрсаткичларга эришган эканлар, барча лавлагикорлар бу тажрибани ўрганишлари лозим. Светличний фойдаланаётган механизмлар турларини зарур миқдорда вужудга келтириш керак, токи бошқа колхоз ва совхозлардаги лавлагикорлар ҳам унинг методи асосида ишлайдиган бўлсинлар. Мен шунга аминманки, кишиларни танлаб олиш, уларни ўргатиш мумкин ва бир-икки йил ичида, кўпи билан уч йил ичида лавлаги етиштиришда яхши натижаларга эришиш мумкин.

Агар ходимлар янгиликни ўрганиш ва жорий қилишни истамасалар, фан ва практика ютуқларини ўрганишга жуда ҳам ожиз бўлсалар, эскиликка зўр бериб ёпишиб олаётган бўлсалар, у ҳолда бундай кишиларни алмаштириш ва янги кишиларни кўтариш керак. Бизда коммунистик жамият қуриш учун завқ-шавқ билан курашаётган миллионларча ажойиб кишилар, миллионларча билимли йигит ва қизлар бор. Бундай кишиларни кўтариш керак.

Хуллас, кадрлар билан ишлашда ҳам актив формани қўлланиш лозим. Шундай ҳам бўладики, масалан, колхоз раиси ёки совхоз директори Стенька Разин ҳақидаги қўшиқда айтилган пўпанак босган қоядек бўлиб қолади. Қояни емириб ташлаш қийин. Аммо, пўпанак босган консерватордан халос бўлиш керак ва адабиётни ўқийдиган, фан ва илғорларнинг ютуқларини кузатиб борадиган ҳамда энг яхши нарсаларнинг ҳаммасини ўз хўжалигида жорий қила оладиган серғайрат, ақли расо кишини кўтариш керак.

Бу, ўртоқлар ҳозирги пайтда энг асосий нарсадир. Бусиз муваффақиятли суратда олға силжиб бўлмайди. Биз кишилар билан доим иш олиб боришимиз, жанговар, актив кадрларни тарбиялаб ўстиришимиз, ташкилий ишни такомиллаштиришимиз керак. (Қарсаклар).

Фан ва илғор тажриба ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилиш учун қишлоқ хўжалик ходимларининг, илмий муассасаларнинг, олимларнинг жавобгарлигини ошириш керак. Олимлар ишлаб чиқаришга актив ёрдам беришни ўз бурчи деб ҳисоблашлари лозим. Ўртоқ Воловченконинг докладида келтирилган фактлардан бирига эътиборингизни жалб этмоқчиман.

У, қишлоқ хўжалигини электрлаштириш Бутуниттифоқ институтининг директори ўртоқ Смирновни ўз ҳузурига чақириб, «Михайловское» совхози фермаларини одамларга шу совхоз мисолида ўрганиш имконини берадиган даражада электрлаштиришга ёрдам беришни илтимос қилганлигини айтиб берди.

Ўртоқ Смирнов бундай жавоб қайтарган:

— Бу фан эмас-ку, ўртоқ министр.

Ўртоқ Смирновнинг бу ерда борлиги ё йўқлигидан хабарим йўқ, аммо унга шундай савол беришни истар эдим: ишлаб чиқаришни электрлаштириш, меҳнат унумдорлигини ошириш фан бўлмаса, у ҳолда сиз нимани фан деб атайсиз?

Ишлаб чиқаришдан четда турган ва нима қилаётганлигини ва ким учун ишлаётганлигини билмайдиган олим — олим эмас, у халқнинг иззат-ҳурматига сазовор бўлмайди.

Ана шундай сохта олимлар билан курашмоқ учун фанни ёввойи ўтлардан тозалайдиган қандайдир гербицидларни яратиш яхши бўлур эди. Бу чора нечоғли тез амалга оширилса, чин олимлар, фаннинг меҳнаткаш асаларилари яратаётган нарсаларни эркак асалари каби еб нес-нобуд қилаётган ҳаромтомоқлардан, шилқимлардан нечоғли тез халос бўлсак, қишлоқ хўжалиги учун шу қадар кўп манфаат келади.

КПСС Марказий Комитети машҳур селекциячи-олим ўртоқ Лукьяненкони кандидатлик стажини ўтмай партияга қабул қилганлиги тўғрисидаги хабар бугун матбуотда эълон қилинди. (Қарсаклар).

У ҳақиқий олимдир. Бизнинг партиямиз, бизнинг халқимиз бундай олимлар билан фахрланади. (Қарсаклар).

Ҳақиқий олимларга бутун чоралар билан ёрдам бериш ва уларни қўллаб-қувватлаш керак. Бизда илмий муассасалар шохобчалари кўп. Мамлакатнинг ҳамма қисмида илмий тадқиқот институтлари ҳам, ўқув юртлари ҳам, тажриба станциялари ҳам бор. Биз олимларимизнинг кўплари самарали ишламоқдалар, халққа жуда катта фойда келтирмоқдалар деб кўп марта айтиб келдик ва мен ҳозир ҳам шуни таъкидлаб ўтишни истайман. Бу олимларга таяниб, илмий муассасаларнинг ишини янада яхши уюштиришимиз, ҳамма жойда ижодкорлик вазиятини вужудга келтиришимиз, фанни ишлаб чиқариш билан янада маҳкам боғлашимиз керак.

ДОН ВА БОШҚА ЭКИНЛАР ЕТИШТИРИШНИ КЎПАЙТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИДАН ТЎЛА ФОЙДАЛАНАЙЛИК

Ўртоқлар! Биз бутун партиянинг, қишлоқ хўжалигидаги барча ходимларнинг эътиборини дон етиштиришни кўпайтириш вазифаларига жалб этмоғимиз керак.

Давлат планига мувофиқ, 1964 йилда дон тайёрлаш 4 миллиард 100 миллион пудга етказилиши, шу жумладан республикалар бўйича қуйидаги миқдорларга етказилиши керак:

Россия Федерацияси	2341
Украина	700
Белоруссия	21
Ўзбекистон	15
Қозоғистон	925
шу жумладан Қўриқ ўлка	726
Грузия	13
Озарбайжон	10
Литва	7
Молдавия	34
Латвия	7
Қирғизистон	11
Тожикистон	3
Арманистон	3,7
Туркманистон	1,5
Эстония	3,7

Бу рақамларни Госплан тузиб чиққан. Аммо, бир қанча республикаларнинг имкониятлари бундан анча кўпроқ бўлса керак. Масалан, ўртоқ Рашидов менга Ўзбекистон 1964 йилда давлатга 35-40 миллион пуд дон сотиш учун курашади, деб айтди. Давлатга шунча миқдорда ғалла сотиш таъмин этиладиган бўлса, бу жуда яхши иш. Афтидан, бошқа республикалар ҳам дон етиштиришни кўпайтириш учун ўзларида қўшимча имкониятлар топа олсалар керак.

Марказий Комитетнинг декабрь Пленумида асосий қишлоқ хўжалик районларида, шунингдек суғориладиган деҳқончилик районларида дон етиштиришни кўпайтиришнинг энг асосий йўллари кўрсатиб берилган эди.

Ҳозир муҳим вазифа шуки, фурсатни қўлдан бермаслик керак. Ҳосилдорликни ошириш вазифасини минерал ўғитларга бўлган эҳтиёжлар тўлиқ қондириладиган даврда ҳал қиламиз, деб пайсалга солиб қўйсак, бу нарса кечирилмас хато бўлур эди.

Шу йилнинг ўзидаёқ Украинада, Шимолий Кавказда, Марказий Қоратупроқ районлари ва бошқа районларда кузги экинлар ҳосилдорлигини ошириш учун нималар қилиш кераклигини яхши ўйлаб кўрмоқ зарур.

Академик Лукьяненконинг айтишича, масалан, кузги экинлар эрта баҳорда озиқлантирилса, худди кузда солинган ўғитчалик натижа беради.

Шу сабабли, қишлоқ хўжалигига берилган минерал ўғитларнинг ҳар бир килограммидан омилкорлик билан фойдаланиб, бу ўғитларни ҳосилга энг кўп ҳосил қўша оладиган районларга ва хўжаликларга юбориш керак.

Ҳар бир совхозда ва колхозда ақалли кичкинагина бир участка ажратиб, тажрибалар қилиб кўриш, минерал ўғитлардан тўғри фойдаланишни ўрганиш ва буни бошқаларга ҳам ўргатиш мақсадга мувофиқдир.

Мамлакат баҳори буғдойнинг асосий қисмини Сибирь, Қозоғистон районларидан, Поволжье, Урал областлари ва бошқа баъзи областлардан олиб келмоқда. Жойлардан келаётган хабарларга қараганда, бу йил қўриқ ер районлари нам билан анча яхши таъминланган. Бу эса ҳосил учун курашда қулайроқ истиқболлар яратиб бермоқда.

Шу сабабли, қишлоқ хўжалик ходимларининг эътиборини экишга тайёргарлик кўришга, ҳамма совхоз ва колхозларни сара уруғлар билан таъминлашга қаратмоқ керак. Кадрлар тайёрлаш, техникадан яхшироқ фойдаланиш лозим.

Пленумда экиш муддатлари тўғрисидаги масала кўтарилди. Ўзини бошқалардан илгари экинларни экиб олдик, деб кўрсатишга интиладиган раҳбарларнинг маъмуриятчилик жазавасини босиб қўйиш керак. (Қарсаклар). Экинларни эрта ҳам, кеч ҳам экмасдан, энг яхши муддатда экиш лозим.

Қишлоқ хўжалиги билан шуғулланаётган одамлар эса қайси зонада қайси экинни қандай муддатларда экиш кераклигини билишади.

Зарур бўлган зоналарда тоза шудгорлар сақлаш керак, ўртоқ Бараев эса, — мен уни шахсан танийман, хўжалигида бўлганман, — 20 процент тоза шудгор сақлаш керак, деган гапни эҳтиёткорлик билан айтдида, кейин 12 процент деб гапини тузатиб олди. Мен тузукроқ эшита олмай қолган эдим, йигирма процентми, деб сўрадим. У дарров — ҳа, 12 процентдан кўра йигирма процент маъқулроқ, деди. Модомики, йигирма процент маъқулроқ бўлса, майли, ўртоқлар, 20 процентга рози бўлаверайлик. Бу нарса иқтисодий жиҳатдан самарали бўлиб, ялпи дон ҳосилини камайтириб юбормайди.

(Давоми тўртинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ НУТҚИ

(Боши 1. 2 ва 3- бетларда)

Қанд лавлаги етиштиришни анча кўпайтириш ва аҳолининг қанд-шакарга эҳтиёжларини тўлароқ қондириш учун ҳозир бизда шарт-шароитлар вужудга келтирилди.

1952 йилда мамлакатимизда аҳоли жон бошига 16,3 килограмм қанд-шакар истеъмол қилинган бўлса, 1963 йилда 31,5 килограмм истеъмол қилинди.

Лекин шундай бўлса ҳам, бизда баъзи бошқа мамлакатлардагига нисбатан қанд-шакар бирмунча кам истеъмол қилинмоқда. 1962 йилда аҳоли жон бошига қуйидаги миқдорда қанд-шакар истеъмол қилинган:

	Килограмм
Буюк Британия	48
АҚШ	44
Чехословакия	39
ГДР	30
Польша	30
ГФР	30
Франция	31
Италия	21

Аҳоли жон бошига истеъмол қилинадиган қанд-шакарни 40-42 килограммга етказиш ҳамда давлатнинг бошқа эҳтиёжларини қондирмоқ учун ресурслар вужудга келтириб қўйиш вазифаси қўйилмоқда.

Биз ана шу истеъмол нормаларини гапирган вақтимизда. фақат ўз мамлакатимизда лавлагидан тайёрланадиган қанд-шакарнигина назарда тутдик. Эндиликда мамлакатнинг қанд-шакарга эҳтиёжларини таъминлашдаги имкониятларимиз ортиб бормоқда.

Яқинда биз Куба билан, ўртоқ Фидель Кастро билан узоқ муддатли битим имзоладик. Бу битим Куба социалистик экономикасини ривожлантиришнинг туб манфаатларига, шунингдек ўз мамлакатимиз манфаатларига мос бўлиб, қаҳрамон Куба халқи билан совет халқи ўртасидаги қардошларча дўстликни ифодалаб туради. **(Давомли қарсаклар)**. Ана шу битимга мувофиқ, яқин йиллар ичида Куба Совет Иттифоқига йил сайин 5 миллион тоннагача шакар етказиб беради.

Шакар-қамиш етиштиришни механизациялаштириб, Куба қанд-шакар ишлаб чиқариш соҳасида белгиланган программани бажара олишига шубҳаланмаймиз.

Ўзимизда ишлаб чиқариладиган қанд-шакарга энди Кубанинг 5 миллион тонна шакари қўшилмоқда. Бу маъқул иш.

1964 йилги планда лавлагидан тайёрланадиган қанд-шакарни 6 миллион 525 минг тоннага етказиш мўлжалланмоқда. Бизда бу планни тўла ва, ҳатто ошириб бажариш учун имконият бор. Яқинда КПСС Марказий Комитети ва ҳукумат қанд лавлагининг харид нархларини ўрта ҳисобда 18 процент ошириш тўғрисида қарор қабул қилдилар. Қанд лавлагини етиштиришни кўпайтиришдан колхозлар ва колхозчиларнинг моддий манфаатдорлигини ошириш соҳасида бошқа тадбирлар ҳам белгиланди Қанд лавлагига солиш учун зарур миқдорда минерал ўғитлар берилади.

Буларнинг ҳаммаси яқин йилларда мамлакатга қанча керак бўлса ана шунча миқдорда қанд-шакар ишлаб чиқариш учун яхши негиз бўлиб хизмат қилади.

Лавлагикорликда асосий вазифа ҳосилдорликни ошириш ҳамда лавлаги билан қанд-шакар таннархини камайтиришдир. Бунда қанд лавлаги таннархи ҳал қилувчи роль ўйнайди. 1962 йилда бир центнер қанд лавлагининг таннархи қуйидагича бўлган:

Россия Федерацияси	2 сўм
Украина	1 сўм 70 тийин

Хўш гап нимада? Гап шундаки, Россия Федерациясидаги колхоз ва совхозларнинг кўпи кам ҳосил олиб келмоқда ва уларда механизациялаш даражаси ҳам паст. Ваҳолонки, айни Россия Федерациясининг ўзида қанд лавлагини механизмлар билан парвариш қилиш соҳасида ажойиб намуналар кўрсатилган эди.

Ўртоқ Светличний звеносида гектар бошига 250-300 центнер ҳосил олиниб, ишлар тўла механизациялаштирилганлиги натижасида бир центнер қанд лавлаги таннархи қуйидагича бўлди:

1961 йил	39 тийин
1962 йил	36 тийин
1963 йил	35 тийин

Бизда ана шундай резервлар бор, ўртоқлар. Мен қанд лавлагининг таннархи тўғрисида гапиряпман. Лекин бу гап бошқа экинларга ҳам тааллуқли. Маҳсулот таннархини камайтириш — қишлоқ хўжалигини интенсивлашда энг асосий масалалардан биридир. Башарти қишлоқ хўжалиги ходимларининг вазифасини конкретроқ қилиб айтадиган бўлсак, уларнинг вазифаси — аввало ҳосилдорликни оширишдан иборат. Сарфланадиган меҳнат ва маблағ аслича қолгани ҳолда, ҳосилдорлик қанча ошиб бораверса, колхоз ёки совхозда маҳсулот қиммати шунча камаяверади.

Шаҳарлар ва саноат марказларидаги аҳолининг картошка ва сабзавотга эҳтиёжларини қондириш масаласи ҳақида баъзи мулоҳазаларни яна бир марта айтиб ўтишни зарур деб ҳисоблайман.

Сўнгги йилларда биз бу соҳада анча иш қилдик. Сабзавот етиштиришни ташкил этишда тўғри йўл топилди. Москва, Ленинград, Свердловск. Киев атрофида, Донбасс районларида ҳамда бошқа йирик шаҳарлар ва саноат марказлари яқинида Марказий Комитетнинг қарорига асосан ихтисослаштирилган совхозлар барпо этилди.

Лекин, ҳамма совхозларда ҳам ишлаб чиқариш ҳали лозим даражада ташкил этилган бўлмасада, ҳар қалай ихтисослаштирилган хўжаликлар ижобий роль ўйнади. Масалан, Москва атрофидаги ихтисослаштирилган совхозлар пойтахтда сотилаётган ҳамма сабзавотнинг ярмидан кўпини етказиб бермоқда. Умуман мамлакат миқёсида ҳам ҳозир сабзавот анча кўп етиштирилмоқда.

Лекин, сабзавотчиликни ривожлантириш масалалари барибир охиригача ҳал қилинган эмас. Неча йиллардан буён биз шаҳар аҳолисининг юқори сифатли сабзавотга бўлган эҳтиёжларини тўлиқ қондиришга эриша олмаяпмиз.

Сабзавотларнинг хиллари етарли эмас, карам бўлса, пиёз етишмайди, лавлаги бўлса, сабзи топилмайди. Сабзавотнинг сифати ҳали ҳам юқори эмас.

Картошка хусусида ҳам худди шу гапни айтиш мумкин. Картошка — энг зарур маҳсулотлардан бири. Картошка тўйимлилик хусусиятлари билангина қимматли бўлиб қолмай, у мўл ҳосил беради, сарфланган меҳнат эвазига яхши даромад келтиради.

Академик Прянишников картошка тўғрисида зўр меҳр-муҳаббат билан гапирган ва ёзган эди. Мана шу образли иборани ҳам академик Прянишников айтган:

«Далаларда картошка етиштириш — битта бошоқ ўсадиган жойдан учта бошоқ олиш билан баробардир».

Академик Прянишников шу гапни айтиш билан, картошка гектар бошига жавдарга нисбатан уч баравар кўп қуруқ модда беради, демоқчи.

Агар калориясини оладиган бўлсак, бунда ҳам картошканинг юксак фазилатлари кўзга ташланиб туради. Ҳар гектар картошка жавдарга нисбатан кўпроқ калория беради.

Бир килограмм картошкада	940 калория бор
Нон қилиб ёпилган бир килограмм жавдарда	3377 калория бор
150 центнер ҳосил олинганида бир гектар картошка	14,1 миллион калория беради.
20 центнер ҳосил олинганида бир гектар жавдар	6,7 миллион калория беради.

Мен бу рақамларни картошкани донга ёки донни картошкага қарама қарши қўйиш учун келтираётганим йўқ. Бу маҳсулотлар параллел равишда етиштириб борилиши керак. Лекин бу рақамлар картошканинг қиммати ҳақида янада яққолроқ ишонч ҳосил қилдиради.

Одамнинг тирикчилиги учун сабзавот билан картошканинг қанчалик аҳамиятга эга эканлигини ҳамма — уни истеъмол қилувчилар ҳам, етиштирувчилар ҳам тушунишлари керак. Шунга қарамай, бир қанча районларда картошка ва сабзавот етиштириш ҳали ҳам ёмон аҳволда.

Биз, бунинг тагига охиригача етиб, ғоят зарур чораларни кўрмоғимиз керак. Сабзавот етиштиришга жиддий равишда тўғаноқ бўлиб турган бир қанча сабаблар бор. Чамаси, биз ихтисослаштирилган совхозларнинг ишига оид масалаларни ташкилий ва ишлаб чиқариш жиҳатидан ниҳоясига етказиб, ҳал қилмаганга ўхшаймиз.

Билмадим, ихтисослаштирилган совхозларни бирлаштирувчи трестларни тугатиб, республикалардаги компартияларнинг Марказий Комитетлари ва Министрлар Советлари тўғри иш қилишганмикин. Менга айтишларича, бир қанча ишлаб чиқариш бошқармаларида ана шу совхозларга оддий хўжаликларга қарагандек қараб келишяпти, сабзавот етиштиришга унчалик эътибор беришмаяпти. Бу масалани ўрганиб, зарур бўлиб қолса, ихтисослаштирилган совхозларни бошқариш структурасини тузатиб олиш керак.

Сабзавот етиштиришнинг ва сабзавот билан шаҳарларни ҳамда саноат марказларини таъминлашнинг бутун системасини қандай қилиб яхшироқ қуриб олиш мумкин? Ҳозир ихтисослаштирилган совхозларга етарли миқдорда ўғит ва қишлоқ хўжалик техникаси бера оламиз, шундай шароитда сабзавот етиштиришни шу иш учун энг яхши шарт-шароитларга эга бўлган районларда тўплаш, марказлаштириш йўлидан қатъийроқ бормоқ керак.

Москвани сабзавот ва картошка билан таъминлашга таллуқли баъзи ҳисоб-китобларни айтиб берайин. Ихтисослаштирилган совхозлар Москвани сабзавот ва картошка билан таъминловчи асосий база бўлмоғи керак. Москва аҳолисининг эҳтиёжларини тўлиқ қондириш учун қандай сабзавотлар ва картошкадан қанча етиштириш лозим? Москва аҳолиси қарийб 6 миллион 500 минг кишига боради. Ҳар бир одамнинг ўрта ҳисобда 120 килограмм норма билан сабзавот истеъмол қилиши тавсия этилади. Бинобарин, Москванинг бутун аҳолиси учун, яъни 6 миллион 500 минг киши учун 800 минг тоннага яқин сабзавот керак бўлади.

Москва шаҳар ташкилотлари сабзавот билан марказлаштирилган тартибда таъминлаб туриш учун бир мунча камроқ рақамни — 600 минг тоннани айтмоқдалар. Шунга қуйидагилар киради:

	минг тонна ҳисобида
Карам	245
шу жумладан: эртаги карам	56
кечки карам (қишга асраладиган карамни ҳам қўшганда).	189
Сабзи	48
Лавлаги	32
Пиёз	53
Бодринг	84
Помидор	100
Бошқа сабзавот ва кўкатлар	38

Ана шу миқдордаги сабзавотни ким бериши керак?

Москва атрофида етиштириш учун яхши шарт-шароитлар бўлган сабзавотни — карам, лавлаги, сабзи, кўк пиёз ва кўкатларни Москва областидаги ихтисослаштирилган совхозлар тўла етказиб бериши лозим.

Москва областида ана шу экинларни қанча майдонга экиб, қанча ҳосил олиш кераклигини қуйидаги рақамлардан кўриш мумкин.

	Гектар бошига ҳосил центнер ҳисобида	Экин майдони минг гектар ҳисобида
Карам	300	10,0
Сабзи	220	2,6
Лавлаги	200	1,9
Кўк пиёз ва кўкатлар	60	6,3

Ана шу сабзавот қайси совхозларда, қанча миқдорда етиштирилажагини аниқлаб, сабзавотчилик хўжалигига ўғит ва барча зарур нарсаларни бериш, сабзавотни даладан магазинларга келтириш масаласини ҳал қилиш керак.

Помидор, бодринг, кўк бақлажон ва шу каби иссиқликни ва офтобни кўп талаб қиладиган бошқа сабзавот экинлари қандай етиштирилади?

Москва областининг ихтисослаштирилган совхозлари Москвани бундай сабзавот билан таъминлай олмайди. Бу совхозларда бодринг ва бошқа баъзи иссиқталаб экинларни етиштириш учун етарли даражада қулай шарт-шароитлар йўқ. Баъзи йилларда бодринг яхши ҳосил беради, баъзи йилларда эса об-ҳаво ноқулай келиши орқасида бодринг сира ҳосил бермайди. Бунинг устига Москва атрофида бодринг билан помидор анча кеч пишади.

Хўш, шундай бўлса, Москва учун бодринг, помидор ва бошқа иссиқталаб сабзавот қаерда етиштирилади?

Чамаси, Москвадан жанубга чекиниб, ана шундай сабзавот етиштирадиган базани Воронеж, Курск, Ростов, Волгоград, Астрахань областларида барпо этиш тўғри келадиганга ўхшайди.

Балки, бундан ҳам нарига — Шимолий Кавказ ёки ҳатто Закавказье ва Ўрта Осиё районларига борармиз. Буни ҳисоблаб кўрмоқ керак. Модомики, маҳсулот юклаб қўйилган экан, 300-400 километр ортиқча йўл босилса, бу нарса ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлмайди.

Менга мамлакат жанубидаги турли районларда етиштирилган помидорнинг таннархи ҳақидаги ҳисобларни беришди. Бунга ана шу помидорни Москвага етказиб келиш сарфлари ҳам киритилган.

Ана шу ҳисоблардан кўринишича, Астрахань, Волгоград, Ростов областларида, Озарбайжонда, Украинада ҳамда бошқа жонубий районларда помидор етиштириб, уни Москвага олиб келиш иқтисодий жиҳатдан манфаатлидир.

Москва учун помидор, бодринг ва бошқа сабзавот етиштирувчи ихтисослаштирилган совхозларни қаерда, қайси областда, қанча миқдорда тузиш кераклигини ҳозир ўйлаб кўриш лозим.

Эҳтимол, шаҳарларни сабзавот билан таъминлаб турувчи бирон ташкилот тузишни ўйлаб кўрсак дуруст бўлар. Бу ташкилот шаҳар Советининг ҳузурида бўлиб, шаҳар Совети унга картошка ва сабзавот етиштириш тўғрисида заказлар бериб турадими, ёхуд қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва тайёрлаш бошқармалари ҳузурида тузиладими — буни анча синчиклаб ўрганиб чиқиш лозим. Борди-ю бу ташкилотлар шаҳар Советлари ҳузурида бўлса, улар ишлаб чиқариш бошқармаларига заказ берибгина қолмай, айни маҳалда қаерда, қанча миқдорда сабзавот етиштирилаётганини, шу сабзавот қайси муддатларда келтирилишини ҳам билиб туриши, шаҳарларга сабзавотнинг ўз вақтида етказиб берилишини йўлга қўйиши, сотишга чиқарилаётган сабзавотнинг юқори сифатли бўлишига ҳаракат қилиши керак. Ишлаб чиқариш бошқармалари заказ асосида ўз зиммасига фалон миқдорда сабзавот ва картошка етиштириш ва уни шаҳар ёки саноат марказига етказиб бериш мажбуриятини олади.

Москвани картошка билан таъминлашни ҳам ана шу принцип асосида йўлга қўйиш лозим.

Москва аҳолисини тўла қондириш учун савдо ташкилотларига қуйидаги миқдорда картошка керак:

Жами — минг тонна	560
шу жумладан эртаги картошка — минг тонна	40

Москва областидаги ихтисослаштирилган хўжаликларда 280 минг тонна картошка тайёрланиши мумкин.

Бошқа областлардан 280 минг тонна картошка харид қилиш керак бўлади.

Қанча ерга картошка экилиб, ундан қандай ҳосил олиниши керак?

Москва областида: гектар бошига 150 центнер ҳосил олиниб, шунинг 90 центнери товар маҳсулот бўлса, 31 минг гектар ерга картошка экилиши керак (1963 йилда ана шу совхозларда 30 минг гектар картошка экилиб, гектар бошига 75 центнер ҳосил олинди).

Бошқа областларда: гектар бошига 150 центнер ҳосил олиниб, шундан 75-80 центнери товар маҳсулот сифатида Москвага етказиб берилса, 36 минг гектар ерга картошка экиш лозим.

Ана шу картошка қаерларда экилади? Брянск, Рязань, Тула, Курск, Орёл, Калуга ва бошқа баъзи областлардаги ихтисослаштирилган хўжаликларда экилади.

Областларга топшириқларни белгилаб бериш устидагина гап бораётгани йўқ, бу областлардаги мавжуд ихтисослаштирилган совхозларни мустаҳкамлаш, зарур бўлиб қолса, қўшимча равишда махсус хўжаликлар ажратиш; ана шу хўжаликларга ёрдам кўрсатиш, минерал ўғитлар, машиналар бериш, зарур ташкилотчилик ишларини амалга ошириш, совхозлардаги ишчилар ва мутахассисларни моддий манфаатдор қилиш тадбирларини белгилаб қўйиш керак.

Мен Москва учун тузилган ҳисоб-китобларни мисол тариқасида айтиб ўтдим. Бошқа шаҳарларнинг сабзавот ва картошкага эҳтиёжларини ҳам худди ана шу принцип асосида ҳисоблаб кўриб, бу эҳтиёжларни қондириш юзасидан конкрет тадбирлар ишлаб чиқиш лозим.

Картошка уруғчилигига доир масалаларни биз шу тахлитда ҳал қилишимиз. ишни шу тахлитда йўлга қўйишимиз керакки, бунинг натижасида уруғлик системали равишда янгилаб туриладиган бўлсин. Чамаси, махсус хўжаликларда энг яхши навларнинг уруғларини етиштиришни ташкил этиш лозим бўладиганга ўхшайди.

Бу жиҳатдан Германия Демократик Республикасининг яхши тажрибаси бор. У ердаги мавжуд қонунга кўра, барча кооперативлар ва халқ имениелари бутун уруғлик картошканинг 30 процентини йил сайин алмаштириб туришлари шарт.

Тоза уруғлик, ўғит ва юксак агротехника 1962 йилда 752 минг гектардан иборат бутун экин майдонининг ҳар гектаридан 179 центнер картошка олиш имконини берди.

— «Притцер—Швехов» халқ имениесида (директори ўртоқ Цимерман) бугун ҳайдаладиган ерларнинг 15 процентига картошка экилиб, ҳар гектаридан 242 центнер ҳосил олинди;

— Шванеберг халқ имениесида (директори ўртоқ Штрубе) ҳар гектаридан 234 центнер картошка йиғиштирилди;

— Энгельс номли кооперативда (раиси ўртоқ Пайцони) ҳар гектаридан 208 центнер картошка олинди.

Ерлари бизникидан яхши бўлмагани ҳолда. Германия Демократик Республикасининг давлат хўжаликлари ва кооперативлари ана шундай ҳосил олиб келаётган экан, биз бундан ҳам каттароқ имкониятларга эгамиз.

Биз ҳамиша гапириб келдикки, Германия Демократик Республикасида картошкага кўпроқ ўғит солишади ва тўғри қилишади. Эндиликда бизнинг мамлакатимиз ҳам картошкага етарли миқдорда минерал ўғит солиш имкониятига эга бўлмоқда.

Картошка ва сабзавотдан мўл ҳосил олмоқ учун ҳозир минерал ўғитлардан фойдаланишда тажриба орттириш керак.

Илм-фан қиш ва эрта кўклам фаслида хўл сабзавот етиштириш соҳасидаги имкониятларимизни кенгайтириб берди.

Мен сабзавот экинларини тупроқсиз, озуқа эритмаларида етиштириш имкониятини назарда тутяпман. Унинг номини гидропоника усули дейишади.

Сиз бу ерда «Горний» совхозининг директори ўртоқ Смирновнинг усти ёпиқ ерда, шунингдек усти очиқ ерда гидропоника усули билан сабзавот етиштириш тажрибаси ҳақидаги нутқини ҳамда Арманистон академиясининг академиги ўртоқ Давтяннинг нутқини эшитдингиз. Ўртоқ Давтян гидропоника усули билан сабзавот етиштириш мумкинлигини ҳам назарий. ҳам амалий жиҳатдан асослаб берди.

Ўртоқ Смирнов шу тўғрида яхши гапни айтди: жанубий санаторияларимизда, дам олиш уйларимизда гидропоника майдончаларидаги помидор ва бодринг кўчатлари бамисоли чаманзордаги гуллардек ўсиб, яшнаб турсин.деди, Ана шу майдончаларда атиргуллар ҳам ўсиши мумкин. Бу ҳақиқатан ажойиб нарса. Мен Киевдаги сабзавотчилик фабрикасида бўлган вақтимда, у ерда помидор билан бодринг кўчатлари ёнида чиройли атиргуллар ўсиб турганини кўрдим.

Чамаси, хўллигича, шунингдек консерва шаклида истеъмол қилиш учун сабзавот етиштиришда келажак гидропоникаки бўладиганга ўхшайди. Сабзавот консерваси заводларининг директорларидан шуни илтимос қилар эдимки, улар тегишли тажрибалар ўтказиб, консерва тайёрлаш учун гидропоника усули билан сабзавот етиштириш имкониятларини ўрганиб чиқсинлар.

Гидропоника усули колхоз ва совхозларда ҳам ёш қорамолларга. чўчқаларга ва паррандаларга едириш учун витаминга бой бўлган кўкат озуқа етиштириш имкониятини беради.

Эҳтимол, келажакда сабзавот етиштириш учунгина эмас, балки бир қанча бошқа экинларни етиштириш учун ҳам гидропоника усулидан фойдаланилар. Ўшандай замон келганида, ер шаридаги аҳолининг зичлиги жуда ошиб кетади ва ҳозиргача ўзлаштирилган ерларда одамларни озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш қийин бўлиб қолади — гидропоника усули эса ҳозир одамлар яшамаётган районларга, ерларга бориш имкониятини беради, чунки ҳозир ана шу ерлардан ҳеч нарса унмаётган бўлса, гидропониканинг шарофати билан у ерларда инсонга фойдали ўсимликлар яшнаб кетади.

Ҳозир гидропониканинг фазилатларини иқтисодий нуқтаи-назаридан ўрганиб кўриш керак, чунки иқтисодий ҳисоб-китоб, манфаат бу масалада биринчи мезондир, албатта.

Химия, биология ва селекция фани, кўпгина илмий муваффақиятлар, гидропоника усули янгидан катта-катта имкониятлар очиб бермоқда. **(Қарсаклар)**.

ҚОЛОҚ ХЎЖАЛИКЛАРНИ ИЛҒОРЛАР ДАРАЖАСИГА КЎТАРАЙЛИК

Қолоқ колхозларни илғорлар даражасига кўтариш қишлоқ хўжалик соҳасидаги бутун ишимизда муҳим вазифалардан биридир.

Бу йўлда партия кўп ишлар қилди. Ҳозир қолоқ колхозлар салмоғи анча камайди, аммо шундай бўлса ҳам ишлаб чиқариш даражаси паст бўлган хўжаликлар оз эмас. Шунинг натижасида мамлакат кўпгина дон, гўшт, сут ва бошқа маҳсулотларни ололмасдан қоляпти.

Ҳозирги вақтда партия ташкилотлари қолоқ хўжаликлар экономикасини ривожлантиришга қаратилган тадбирларни амалга оширмоқдалар. Бу ишда асосий вазифа — иқтисодий жиҳатдан камқувват колхозларни тажрибали кадрлар. яхши ташкилотчилар ва мутахассислар билан мустаҳкамлашдир. Камқувват колхозларга қобилиятли кишилар раҳбар бўлиб келса. иш тамомила ўзгариб кетади.

1955 йилда Одесса областидаги «Татарбунарское восстание» колхозига Василий Захарович Тур ишга келди. Шунгача у район партия комитетининг секретари бўлиб ишлар эди. Ўртоқ Турни ана шу қолоқ колхозга раис қилиб сайлашди. У, одамларнинг бошини бир ерга қовуштириб, уларда колхоз хўжалигини тез юксалтириб юбориш мумкин. деган эътиқодни мустаҳкамлади. Қисқа вақт ичида колхоз республиканинг илғор хўжаликларидан бирига айланди.

Ана шу йиллар мобайнида колхоз қуйидаги натижаларга эришди:

	1954 йил	1963 йил
Қишлоқ хўжалик экинларининг гектар бошига ҳосилдорлиги:		
Дон экинлари — центнер	9.7	22.3
Кунгабоқар — центнер	7.3	17.1
Ҳар юз гектар ҳисобига чорва моллар туёғи:		
Қорамол	15	44
Шу жумладан сигирлар	5	18
Ҳар юз гектар ҳисобига етиштирилган маҳсулот:		
Гўшт—сўйилган вазнда	26	44
Сут	79	255
Давлатга сотилган маҳсулот:		
Сут — центнер	1.439	24.899
Гўшт — центнер	478	6.880
Колхознинг пул даромади — минг сўм	258	4601
Ҳайдаладиган ҳар гектар ер ҳисобига олинган пул даромади — сўм	65	285

Бундай мисоллар ҳар бир республикада, ҳар бир областда бор.

Белоруссиялик Татьяна Иосифовна Жегалкани кўпларингиз танийсиз. 1952 йилда у район муассасасидан Минск областидаги қолоқ «Перемога» колхозига ишга ўтган эди. Уни раис қилиб сайлашди.

Тўрт йил ичида колхознинг қиёфаси жиддий равишда ўзгариб кетди:

— дон экинлари ҳосилдорлиги гектар бошига 6 центнердан 14 центнерга кўтарилди,

— картошка ҳосилдорлиги 60 центнердан 120 центнерга етди,

— ҳар юз гектар ер ҳисобига етиштирилган сут 130 центнердан 334 центнерга оширилди:

1959 йилда Татьяна Иосифовна район ижроия комитетининг раислигига сайланган эди, лекин орадан кўп ўтмай бошқа бир қолоқ «Партия XVI съезди» колхозига ишга юборишни илтимос қилди. Бу колхозда ҳам у кўпгина ютуқларга эриша билди.

Бунга ўхшаш мисолларни кўплаб айтиш мумкин. Орловский, Грачев, Цибенко, Оноприенко ва шу каби бошқа кўп ўртоқлар камқувват, ўз ҳолига ташлаб қўйилган хўжаликларга раис бўлиб боришди. Уларнинг ишидаги асосий хусусият нима? Улар қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш учун ҳамма колхозчиларнинг масъулиятини ва моддий манфаатдорлигини ошира билишди.

Бу хўжаликларда қўшимча ҳақ шу тартибда белгилаб қўйилганки, ундан айрим илғорларгина эмас, балки яхши ишлаб, деҳқончилик ва чорвачиликда маҳсулотлар етиштиришни кўпайтиришга эришаётган колхозчиларнинг мутлоқ кўпчилиги баҳраманд бўлмоқда.

Буларнинг ҳаммаси шу нарсага қайта-қайта ишонч ҳосил қилмоқдаки, партия ташкилотлари даставвал қолоқ колхозларга кадрлар танлаб олиш билан шуғулланмоқлари керак. Бундай одамларни қаердан олиш мумкин? Чамаси, қолоқ колхозларда ишлаш учун биринчи галда: илғор колхозларнинг энг тажрибали бригада бошлиқлари ва мутахассисларини; ишлаб чиқариш бошқармалари ва партия комитетларининг ходимлари орасидан яхши мутахассислар ва ташкилотчиларни; энг яхши ташкилотчи инспекторларни ва бошқа муносиб ходимларни кўтариш лозим бўладиганга ўхшайди.

Хуллас, кўчини танғиб қўймайдиган ва ҳаёли шаҳарга кетишда бўлмаган одамларни танлаб олиш керак; ўз тақдирини колхоз тузумини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш вазифаси билан умрбод боғлаган, ана шу фахрли вазифада ишлаш учун билими ва ташкилотчилик қобилияти бўлган одамларни танлаб олиш зарур.

Иқтисодий жиҳатдан камқувват колхозларни кадрлар билан мустаҳкамлашдан ташқари ана шундай хўжаликларга моддий жиҳатдан жиддий ёрдам бериш лозим бўладиганга ўхшайди.

Эҳтимол, раис, мутахассис, механизатор кадрларга маош тўлаш учун иқтисодий жиҳатдан камқувват колхозларга кредитлар ажратиб бериш лозим бўлар.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришдан ҳамма колхозчиларнинг моддий манфаатдорлигини қандай қилиб ошириш йўлини ўйлаб кўрмоқ керак.

Лекин ана шу кредитлардан тўғри фойдаланиш, раисга, мутахассисларга ва бошқа ходимлар меҳнатига ишлаб чиқариш натижаларини ҳисобга олиб ҳақ тўлаш тартибини жорий қилиш лозим. Суриштирмасдан ҳаммага баббаравар маош белгилаб қўйиш ярамайди.

Ишлаб чиқариш ҳажмини, ер миқдорини, қанча даромад олинаётганини назарда тутиш лозим. Кредит ҳисобидан бериладиган қўшимча маош қандайдир минимум даражасида бўлиб, қолган қисмини ишлаб чиқаришда эришилган даражага қараб колхознинг ўзи қўшиб бериши керак. Лекин шуларнинг ҳаммаси бирга қўшилиб, худди шундай ишлаб чиқариш ҳажмига эга бўлган совхоз директори ёки мутахассисларининг иш ҳақи даражасидан ошиб кетмаслиги лозим.

Хуллас, бунда қандайдир чегара бўлиши керак, дарвоқе бу — гап қолоқ хўжаликларгагина эмас, балки бошқа хўжаликларга ҳам тааллуқлидир. Бизда бир қанча ҳолларда колхоз кадрларининг меҳнатига ҳақ тўлаш масалаларида суиистеъмолгарчиликлар бор. Фақат колхоз—кооператив хўжалик, деган гапни дастак қилиб олиб, баъзан раҳбар ходимларнинг меҳнатига ҳақ тўлашда оширилган ставкалар белгилаб қўйилмоқда. Ҳақ тўлашнинг шундай тартибини ишлаб чиқиш керакки, бу тартиб ишлаб чиқаришни юксалтиришга рағбатлантирадиган бўлсин.

Колхоз раисларини, агроном, инженер, зоотехник кадрларни ва колхозлардаги бошқа мутахассисларни ҳамда механизатор кадрларни мустаҳкамлаб қолиш мақсадида эҳтимол, пенсия таъминоти ва бошқа турдаги социал таъминот соҳасида ана шу ходимларни совхозларнинг ишчилари ва мутахассисларига тенглаштириб қўйишни ўйлаб кўриш лозим бўлар.

Партия Марказий Комитети ва ҳукумат колхозларга катта ёрдам бериб келмоқдалар. Бу ёрдамдан оқилона фойдаланиб, камқувват колхозлар экономикасини юксалтириш вазифасини қисқа вақт ичида ҳал қилмоқ керак.

Ишлаб чиқариш бошқармалари, партия комитетлари, колхозлардаги партия ва комсомол ташкилотлари ҳал қилувчи роль ўйнашлари лозим.

Ҳар қайси колхоздаги ишлаб чиқаришнинг аҳволини чинакамига чуқур текшириб кўриш, жамоат хўжалигини ривожлантириш юзасидан конкрет тадбирлар белгилаш керак. Қолоқ колхозларнинг аҳволи учун партия ташкилотлари ва ишлаб чиқариш бошқармаларининг ҳисоб бериб туришларини жорий қилиш мақсадга мувофиқдир, токи ишлаб чиқариш бошқармалари ва партия комитетлари ҳар бир хўжалик учун ҳисобот берсинлар, нималар қилинганини, ишлаб чиқариш қандай юксалаётганини кўрсатиб турсинлар.

Баъзи тоғлик колхозлар масаласини ҳам қараб чиқиб, бу хусусда тўғри бир қарорга келиш лозим.

Шу хўжаликларнинг кўпи амалда давлат кредитлари ҳисобига яшаб аслида давлатга ҳеч қандай маҳсулот бермасдан келяпти.

Яқинда Марказий Комитет қишлоқ хўжалик бўлимининг ходимлари ана шундай колхозлардан бир группасида бўлишди. Грузия ССР Жава қишлоғидаги Хетагуров номли колхоз тўғрисида улар тайёрлаб берган маълумотда мана бундай дейилади:

«Колхозда 518 гектар ҳайдаладиган ер бор. Шу ерлар 380 бўлакдан иборат. Энг катта пайкалнинг ҳажми тўрт гектар келади, кўпгина ер бўлаклари шундай қияликка жойлашганки, колхозчи ишлаш вақтида жарга ағдарилиб тушмаслик учун ўзини арқон билан боғлаб қўйиши керак. 1962 йилда деҳқончиликка 21 минг 765 сўм сарфланиб, маҳсулот сотишдан 9 минг 866 сўм пул тушган. Чорвачиликка 53 минг 736 сўм сарфланиб, шу тармоқдан 20 минг 609 сўм даромад олинган.

1962 йилда колхоз давлатга 211 центнер гўшт ва 872 центнер сут сотган».

Бу энди колхоз эмас, аллақандай текинтомоқ хўжаликдир. Давлат бу колхозларни эрта кундан социал таъминотга қабул қилиб олаётган бўлиб чиқади. Ишни бундай бошқариш ярамайди. Эҳтимол, аҳоли яшайдиган бундай пунктларда устахоналар, қандайдир корхона ташкил қилиб, одамларни иш билан таъминлаш, уларни моддий бойликлар ишлаб чиқарадиган қилиш маъқулроқ бўлади. Ё бўлмаса одамларни бошқа қишлоқ хўжалик ёки саноат ишлаб чиқариши районларига кўчириш маъқулроқдир.

* * *

Ўртоқлар! Партиямиз қишлоқ хўжалиги соҳасида жуда катта иш қилди, колхоз-совхоз ишлаб чиқаришини ривожлантиришдаги кўпгина қийин вазифаларни ҳал этди. Иқтисодий жиҳатдан камқувват колхозларни бақувват, рентабелли хўжаликлар даражасига кўтариш вазифасини яқин йиллар ичида ҳал қилиш ҳам кадрларимизнинг қўлидан келади. Бу — қишлоқ хўжалигини янада ривожлантиришнинг энг муҳим резервларидан биридир.

Қишлоқ хўжалик мутахассисларидан фойдаланиш масалалари ҳақида баъзи мулоҳазаларимни айтиб ўтмоқчиман.

1963 йилда қишлоқ хўжалик олий ўқув юртларида 330 мингдан ортиқ студент ўқиди. Сўнгги беш йилдан буён олий ўқув юртлари ҳар йили қишлоқ хўжалигига 30-35 минг агроном, зоотехник, ветеринария врачи, инженер ва бошқа мутахассислар тайёрлаб бермоқда.

Натижада колхоз ва совхозларни мутахассислар билан таъминлаш анча яхшиланди. 1953 йилда колхоз ва совхозларда 114 минг қишлоқ хўжалик мутахассиси ишлаган бўлса, 1963 йилда уларнинг сони 414 минг кишига етди.

Бироқ мутахассислардан фойдаланишда катта-катта камчиликлар бор. Кўп одамлар қишлоқ хўжалик олий ўқув юртлари билан техникумларни тамомлагач ўз ихтисоси бўйича ишламаяпти.

Яқинда «Сельская жизнь» газетасида Ульяновск областидаги «Красная звезда» совхози бир группа ходимларининг «Зоотехник ямоқчилик қилмоқда» деган хати босилиб чиқди. Гап Валерий Богатский исмли одам устида боради. 1961 йилда у Ульяновск қишлоқ хўжалик институтининг зоотехника факультетини тамомлаган. Зоотехник олим дипломини қўлга олгач, Богатский совхозга борган, унга ойига 120 сўмдан маош тайинлаб қўйишган Бироз вақтдан кейин у «ўз хоҳишимга кўра» ишдан бўшатинглар, деб ариза берган. Богатский ўзининг илтимосини асослаш учун қуйидаги важни кўрсатган:

«Уйланишга жазм қилиб, Москвага жўнаб кетяпман. Ана шу оилавий сабабларга кўра совхозда қола олмайман».

Богатский Ульяновскка қайтиб келиб химия заводининг... аёллар ботиси тайёрловчи резина цехига ишга кириб олган.

Богатскийнинг институтда ўқиши учун давлат 4.000 сўмдан кўпроқ пул сарфлагани ҳолда у диплом қўлга теккач, ишлашдан бош тортган.

Аммо бундай фактлар битта-иккита эмас. Хўш. моддий жиҳатдан яхши таъмин этилганликларига қарамай, баъзи агрономлар билан зоотехникларнинг қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида ишлашдан бўйин товлаётганликларига сабаб нима?

Бунинг сабаби шуки, қишлоқ хўжалик олий ўқув юртларига ўқишга кираётган одамларнинг колхоз ва совхозларда ишлаш учун ҳеч қандай лаёқати йўқ. улар ҳеч қачон қишлоқ хўжалиги билан боғланган эмаслар ва олий ўқув юртини тамомлади. деган дипломни қўлга олиш учун институтга кирмоқдалар, кейин эса ўзлари хоҳлаган ишга жойлашиб олмоқдалар.

Ҳозир бизда қишлоқ хўжалик кадрларини тайёрлашни ташкил этишда яроқсиз практика мавжуд. Қишлоқ хўжалик ўқув юртлари шаҳарларга жойлашган бўлиб. колхоз ва совхоз ишлаб чиқаришидан ажралиб қолган. студентлар кўпинча фақат китобларга ва моделларга қарабгина билим олиб, ўзлари ўқиш вақтида қишлоқ хўжалик иш процессларида қатнашмаяпти Бундай мутахассислар олий ўқув юртларини тамомлагач. қишлоқ хўжалигида ишлашга тайёрланмаган бўлиб чиқяпти.

Олий ўқув юртларида ҳам, техникумларда ҳам кадрлар тайёрлаш системасини қатъиян қайта қуриш керак. Қишлоқ хўжалик ўқув юртларини иложи борича қисқа вақт ичида шаҳарлардан совхозларга кўчириш лозим.

Қишлоқ хўжалик институтларига колхоз-совхоз ишлаб чиқаришида ишлаб турган ҳамда қишлоқ хўжалигидаги олижаноб меҳнатга ўз фаолиятини бағишлаш иштиёқида бўлган одамларни қабул қилиш зарур.

Қатъийрок қонун чиқариб, институтни тамомлаган киши ана шу қонунга мувофиқ тегишли министрликларнинг кўрсатмаси асосида муайян жойда, муайян муддатгача ишлаб бериши керак.

(Давоми бешинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ НУТҚИ

КОЛХОЗЧИЛАРНИ ПЕНСИЯ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ ТЎҒРИСИДА

(Боши 1, 2, 3 ва 4-бетларда)

Ўртоқлар! Марказий Комитетнинг ушбу Пленумига колхозчиларни пенсия билан таъминлашга алоқадор бўлган баъзи масалаларни қўймоқчиман. Чамаси, колхозлардаги меҳнаткашлар учун социал таъминот системасини жорий қилиш учун шарт-шароитларимиз ҳозир етилиб қолган бўлса керак. Мамлакатимиз ривожланишининг бутун жараёни бу шарт-шароитларни тайёрлаб берди. **(Давомли қарсаклар).**

Улуғ Октябрь социалистик революциясининг ғалабаси туфайли халқимиз ғоят катта сиёсий ва социал ютуқларни қўлга киритди. Тарихда биринчи марта меҳнаткаш инсон ўз тақдирининг хўжайини бўлиб қолди. У ишсизлик, қариган чоғида моддий жиҳатдан таъминланмай қолиш даҳшатларидан холи бўлди, келажакка комил ишонч билан назар ташламоқда. Ўзлари ўз бахт-саодатларининг ижодкорлари эканликларини, жамиятдаги меҳнат ўзларига моддий неъматлар келтираётганини совет кишилари биладилар. Бу неъматларнинг қанчалик кўпайиб бориши эса шаҳар ва қишлоқ меҳнаткашларининг ўзлари сарфлайдиган куч-ғайратларга боғлиқдир.

Ишчи ва деҳқонлар революция йўлига киргач, нуқул эски дунёни емириш тўғрисидаги шиорларга амал қилади, гўё ишчилар синфи билан деҳқонларга ўз мавқеларига кўра, жамият ишларини бошқаришда ҳал қилувчи роль ўйнаш насиб бўлган эмас, билимларининг чекланганлиги, маданиятсизлиги меҳнаткашлар синфига жамиятга раҳбарлик қилиш ҳамда моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам, шунингдек маданият, сиёсат, философия ва шу каби соҳаларда ҳам жамиятни бойитиш имкониятини бермайди, деган сўзларни ёза бериб, социалистик революция душманлари, ишчилар синфи ва меҳнаткаш деҳқонларнинг душманлари озмунча сиёҳни қуритганлари йўқ.

Давлатимизнинг тарихи бундай назарияларни ер билан яксон қилиб ташлади, бинобарин, биз қирқ олти йилдан кўпроқ вақтдан буён айни оддий одамнинг меҳнати элимизда мўъжизалар яратаётганлиги билан фахрланмоқдамиз.

Мамлакатимизда халқ, партия ва ҳукумат меҳнатни ғоят қадрлайдилар. Социалистик жамиятдан меҳнаткаш инсон шундай улуғ иззат-икромга, мукофотларга, шарафга сазовор бўлмоқдаки, Улуғ Октябрга қадар кўп асрлик тарих буни кўрган эмас. Совет кишиси янги ҳаётнинг илҳомкор қурувчиси ва ижодчиси бўлиб қолди.

Неча юз минглаб ишчи ва колхозчилар ўзларининг меҳнатдаги жасоратлари учун ҳукумат мукофотлари ва Социалистик Меҳнат Қаҳрамони деган олий унвон билан тақдирландилар. Бу одамлар мамлакатимизнинг, халқимизнинг ифтихоридир. Улар ўз намуналари билан миллион-миллион кишиларни коммунизм йўлида шавкатли меҳнатга руҳлантирмоқдалар. **(Қарсаклар).**

Лекин бизда меҳнат фақат иззат-икромлар кўрсатиш ва мукофотлар бериш билангина қадрланаётгани йўқ. Ҳар кимдан қобилиятига яраша, ҳар кимга меҳнатига яраша, деган социалистик принцип жамиятда моддий неъматлар мўл-кўллиги яратиш йўлидаги қудратли омилдир. Меҳнаткашларнинг социал таъминотига тааллуқли масалаларнинг адолатли тарзда ҳал қилингани ҳам энг катта ғалабамиздир. Одам қариб ёки касал бўлиб қолганда унинг эҳтиёжларини қондириш учун бизда пенсиялар бериб турилибди.

Мамлакатимизда социал таъминот системаси жамиятнинг ривожланиши, экономиканинг ривожланиши шароитларига мувофиқ равишда таркиб топди. Давлатга қарашли саноат корхоналари, қурилишлар, совхозлар ва муассасаларнинг ишчи ва хизматчилари касаллик вақтларида, корхоналарнинг даромадларидан ажратилган маблағлар ҳисобидан пенсия ва нафақалар билан таъминлаб турилибди.

Кооператив хўжалигининг аъзолари бўлган колхозчилар пенсия фондини колхоз олган даромадлар ҳисобидан барпо этмоқдалар. Бундай система ижтимоий мулкнинг икки формасига — давлат ва кооператив колхоз мулкига эга бўлган мамлакатимиз иқтисодий тараққиётининг хусусиятларига мос келади. Бунда шуни таъкидлаб ўтиш кераки, шаҳар ва қишлоқдаги барча меҳнаткашлар бепул ўқиш, медицина хизмати ҳуқуқларидан баб-баравар фойдаланмоқдалар.

Айни маҳалда колхозчиларни пенсия билан таъминлашда бизда ҳали қатъиян белгиланган тартиб йўқлигини тажриба кўрсатиб турибди. Ишлаб чиқаришни муваффақиятли ривожлантириб жамоат хўжалигидан борган сайин кўп даромад олаётган илғор колхозлар колхоз аъзоларининг социал таъминотига катта-катта маблағ ажратмоқда.

Биз колхозларда социал таъминотнинг анча барқарор системасини жорий қилишимиз зарур. Шу масалада баъзи мулоҳазаларни айтиб ўтмоқчиман. Фикримча, Иттифоқ марказлашган социал таъминот фонди тузиб колхозчиларга ана шу фонд ҳисобидан пенсиялар тайинланиши керак. Бундай фондни тузишда аввало колхозларнинг ўзи иштирок этиши лозим. Бизнингча, шундай бир тартиб ўрнатсакки, ҳамма колхозлар ўз даромадларидан колхозчиларнинг социал таъминот фондига муайян процент пул ажратадиган бўлса, шу нарса маъқулроқ бўлур эди. 1964 йилда маблағларнинг зарур резервини вужудга келтириш учун колхозларнинг даромадларидан 2 процент ажратиш, 1965 йилдан бошлаб даромадларнинг 4 процентини пенсия фондига ажратиб бориш кўзда тутилади.

Келгусида, эҳтимол, колхозлар пенсия таъминоти фондига даромадлардан тўрт процент эмас, балки бирмунча камроқ пул ажратишлари лозим бўлиб қолар.

Минерал ўғитлардан фойдаланиб, қишлоқ хўжалигини интенсив асосда ривожлантириш қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлигини ва чорва маҳсулдорлигини оширишга имкон беради. Мамлакатимизда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш анча кўпайгач, даромадлар ҳам кўпаяди, пенсия фондларига ажратиладиган пулларнинг проценти эҳтимол камайса ҳам жами миқдори ошади. Ҳозир даромадларнинг тўрт проценти 640 миллион сўмга тенг бўлаётган бўлса, икки-уч йилдан кейин ана шу тўрт процент бундан ҳам каттароқ суммага тенг бўлади.

Пенсия таъминоти масалаларини ҳал қилишга хўжалик қайдаражада бошқарилаётганини ва ҳар бир колхоз пенсия фондига қанча ҳисса қўшаётганини ҳисобга олмасдан, бир қолипда ёндошиш ярамайди. Илғор хўжаликларнинг раҳбарлари шундай тартиб ўрнатиб қўяйликки, хўжалигини анча паст даражада бошқараётган колхозларнинг колхозчилари ўз хўжалигини интенсивроқ бошқариб, мамлакат учун кўпроқ бойлик яратаётган колхозчилар билан баравар пенсия оладиган бўлмасин, деган таклифни киритишяпти.

Менимча, бу ҳаққоний таклиф. Унумлироқ меҳнат қилиб, кўпроқ маҳсулот етиштираётган кишилар ўз меҳнати эвазига кўпроқ ҳақ олиши, қариган чоғида ҳам яхшироқ таъмин этилиши керак. Бу нарса илғор колхозларни ҳам, шунингдек ҳозир иқтисодий жиҳатдан камқувват колхозларда ишлаётган колхозчиларни ҳам рағбатлантирувчи омил бўлади. **(Қарсаклар).**

Бирон колхознинг қолоқлиги — аллақандай ўзгача шароитларнинг натижаси эмас, балки кўпинча ёмон раҳбарликнинг, меҳнат қониқарсиз ташкил этилганлигининг, меҳнат интизоми бўшлигининг натижасидир. Қолоқ колхозлар илғор колхозлар билан қўшни. Уларнинг ер шароити ҳам бир хил, зарур техникаси ҳам бор, лекин ишдаги натижалар ҳар хил. Бир хўжалик муваффақиятли ривожланаётган бўлса, иккинчиси орқада қоляпти. Бундай қолоқлик учун жавобгарликнинг бир чеккасига ҳамма колхозчилар ҳам шерик. Бутун колхоздаги ёмон иш эртага қариган чоғида таъминотига асар қилишини одамлар билиб қўйсин.

Пенсия таъминоти колхозчиларни янада унумли меҳнат қилишга, ишлаб чиқариш даражасини оширишга, даромадни кўпайтиришга ва қариган чоғида яхшироқ таъминланиш учун имкониятлар яратишга рағбатлантирадиган бўлиши керак.

Кези келганда шуни айтиб қўяйликки, саноатда ишлаётган ишчиларимиз ҳам бир хилда пенсия олишаётгани йўқ. Пенсия миқдори уларнинг меҳнатдаги ҳиссасига, ишининг характери ва шароитларига боғлиқ.

Шу сабабли колхозчиларни пенсия билан таъминлашда ҳам текисчилик бўлмаслиги керак. Яхши ишлаётган, ишлаб чиқаришга катта ҳисса қўшаётган одамларни рағбатлантирадиган ва яхшироқ таъминлайдиган тартибни ишлаб чиқиш лозим.

Ўйлаймизки, колхозларда пенсия таъминоти масалаларига шу тахлитда ёндошиш тўғри бўлади ва колхозчилар ўртага қўйилган таклифларни қўллаб-қувватлайдилар. **(Қарсаклар).**

Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини интенсивлашга боғлиқ бўлган баъзи масалалар ана шулардан иборат. Мен худди шу масалаларга ўз нутқимда тўхталиб ўтмоқчи эдим.

САНОАТ ИШИНИНГ БАЪЗИ МАСАЛАЛАРИ

Ўртоқлар! Энди мен саноат ишининг халқ хўжалигини планлаштиришнинг баъзи масалаларига тўхталиб ўтмоқчиман.

Саноат, капитал қурилиш, транспорт соҳасида ва халқ хўжалигининг бошқа тармоқларида етти йиллик план топшириқлари муваффақиятли бажарилмоқда. Буни етти йиллик бошлангандан бери ишлаб чиқаришнинг ўсишини кўрсатувчи қуйидаги маълумотлардан билиш мумкин:

	1958 йил	1963 йил	Ўсиш проценти
Чўян (миллион тонна)	39,6	58,7	148
Пўлат (миллион тонна)	54,9	80,2	146
Машинасозлик ва металл ишлаш маҳсулоти (миллиард сўм)	24	48	200
Электроэнергия (миллиард киловатт-соат)	235	412	175
Нефть (миллион тонна)	113	206	182
Газ (миллиард кубометр)	29,9	91,5	306
Минерал ўғитлар (миллион тонна)	12,4	19,9	160
Синтетик смола ва пластмассалар (минг тонна)	257	589	229
Химиявий толалар (минг тонна)	166	308	186
Цемент (миллион тонна)	33	61	183
Газламаларнинг ҳамма турлари (миллион метр)	7539	8615	114
Чарм пойафзал (миллион жуфт)	356	463	130

Етти йилликнинг тугалловчи йиллари бўлган 1964 ва 1965 йиллар учун тузилган халқ хўжалик плани яқинда тасдиқланди. Энди биз шуни айтишимиз мумкинки, беш йилнинг якунлари ва икки йилга мўлжалланган план топшириқлари етти йиллик планни тўла бажаришнигина эмас, шу билан бирга ошириб бажаришни ҳам таъминлайди.

Ишлаб чиқариш ҳажмини етти йиллик мобайнида саноатда тахминан 80 процент кўпайтириш мўлжалланган бўлса, афтидан саноат ишлаб чиқариш ҳажми камида 86 процент кўпайса керак. Саноат маҳсулотининг кўпгина энг муҳим турларини ишлаб чиқариш соҳасида етти йиллик топшириқлари ошиғи билан бажарилади.

Бундан бир неча йил муқаддам биз саноат ишлаб чиқаришининг даражаси жиҳатидан энг тараққий этган капиталистик мамлакатларга ва шу жумладан Америка Қўшма Штатларига албатта етиб оламиз ва ўзиб кетамиз, деб айтганимизда капиталистик дунёнинг идеологлари, шу ҳам гап бўлдими, дегандек кулган эдилар.

Энди аҳвол бутунлай бошқача бўлиб қолди. Капитализм дунёси, Америка Қўшма Штатлари бизнинг нафасимизни ҳозир айнан сезиб турибди, совет саноатининг бир қанча тармоқлари Америка Қўшма Штатларига етиб олаётганлигини ва ўзиб кетаётганлигини кўриб турибди.

Социалистик ишлаб чиқариш системасининг устунлиги, саноатни ривожлантиришдаги совет суръатлари шундай реаллик бўлиб қолдики, бундан сира кўз юмиб бўлмайди. Химия саноатини ривожлантиришнинг жуда катта планини қабул қилган вақтимизда капиталистик дунёнинг энг реал фикр юритувчи намояндалари, совет саноати, совет халқи бундай жуда катта ишларни уддалай олади деб айтишга мажбур бўлдилар.

Бироқ, бизнинг рақибларимиз Совет Иттифоқининг муваффақиятларига қувонадилар, деб ўйлаш гўллик бўлур эди. Рақибларимиз ўзларининг ишонмасликлари натижасида ваҳимага тушмоқдалар, ваҳима эса — яхши маслаҳатчи эмас. Шунинг учун ҳам АҚШ Марказий разведка бошқармасининг совет экономикаси гўё кам суръатлар билан ривожланаётганлигини кўрсатувчи сохта ҳужжатларни эълон қилди. Марказий разведка бошқармасининг бу сохта ҳужжатида даъво қилинишига қараганда, Совет Иттифоқи хўжалигининг ривожланиш суръатлари америкаликларникидан камроқ эмиш, кейинги икки йилда йилига 2,5 процентдан камроқ бўлган эмиш.

Бу хусусда нима деб бўлади? Сиз, жаноб империалистлар, ҳар қандай хом хаёллар билан ўзингизни юпатаверишингиз мумкин. Бунинг бизга зарари ҳам йўқ, фойдаси ҳам йўқ. Сизлар бунақа ёлғончилик йўлига тушиб олган экансиз, бу нарса сизларнинг аҳволингиз яхшилигини кўрсатмайди. Социализм яхши дейишаётирку, аммо айтганларидек яхши эмас, деган фикрни сизлар мамлакатларингиздаги халқларга уқтирмоқчисиз. Социализм инсонга нималар келтираётганлигини, социализм шароитида ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиши нақадар баланд чўққига кўтарилаётганлигини бутун дунёдаги одамлар яхши кўриб турибдилар, бунақа кишилар эндиликда тобора кўпаймоқда. **(Қарсаклар).**

Америка разведкачилари жуда бесўнақай иш қилишди, ҳатто Америка буржуа матбуоти ҳам бу бесўнақай ишни масхара қилиб кулди. Масалан, «Нью-Йорк таймс» газетаси «Марказий разведка бошқармасининг хулосалари совет экономикаси соҳасида ишлаётган ва ҳукумат хизматида бўлмаган мутахассисларнинг кўпчилиги чиқарган хулосаларга бутунлай зид...» деб ёзди.

Англияда чиқадиган ҳафталик «Экономист» журналини Совет Иттифоқига ҳайрихоҳлик қилади, деб асло шубҳаланиб бўлмайди, мана шу журнал бу хусусда қуйидагиларни ёзди: «Марказий разведка бошқармасининг асосий «кашфиёти» шундан иборатки, СССРнинг ялпи миллий даромади кейинги икки йил ичида ҳаммаси бўлиб 2,5 процент ўсибди. Фақат совет расмий маълумотлари билангина эмас, ҳатто ғарб мутахассисларининг илгариги қилган ҳисобларига ҳам, шу жумладан марказий разведка бошқармасининг ўзи қилган ҳисобларига биноан таққослаб қаралганда ҳам бу рақамлар 1962 йил учун ишониб бўлмайдиган даражада кам ва 1963 йил учун ҳаддан ташқари кам».

Кўриб турибсизки, Америка разведкачиларининг очиқ сезилиб турган сохтагарчилигини «Экономист» журнали жуда мулойим сўзлар билан ва шу билан бирга етарли даражада ростгўйлик билан фош қилиб ташлади.

Совет экономикасининг ва Америка Қўшма Штатлари экономикасининг ўсиш суръатлари ҳақиқатда қандай бўлганлигини бир кўздан кечирайлик.

Бу хусусда баъзи бир маълумотларни айтиб бераман.

Кейинги икки йил ичида СССРнинг саноат маҳсулоти 19 процент, 1963 йилда ҳосил унмаганлигига қарамай, ялпи ижтимоий маҳсулот эса 11 процент кўпайди.

Совет Иттифоқининг саноат маҳсулоти 10 йил ичида 171 процент (2,7 баравар) кўпайди. АҚШда эса саноат маҳсулоти 36 процент кўпайди. Барча моддий ишлаб чиқариш тармоқларининг жамики маҳсулоти (ялпи ижтимоий маҳсулот) мана шу даврнинг ўзида СССРда 127 процент ёки 2,3 баравар кўпайди, АҚШда эса 33 процент кўпайди, холос.

Совет Иттифоқи 1963 йилда Америка саноат маҳсулоти ҳажмининг қарийб 65 процентига тенг келадиган саноат маҳсулоти ишлаб чиқарди. Ваҳолонки, бундан ўн йил муқаддам мамлакатимиз саноат маҳсулотининг ҳажми АҚШ саноат маҳсулоти ҳажмининг учдан бир қисмига тенг эди, холос. Мактаб ўқувчиси бўлган ҳар бир бола учдан икки қисм учдан бир қисмдан икки баравар кўп деб айтиб бера олади.

Бу умумий процентлар электроэнергия ишлаб чиқаришнинг, пўлат эритишнинг, ёқилғи қазиб чиқаришнинг, химия маҳсулоти, машиналар, цемент, халқ истеъмол моллари ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг ўсишини кўрсатади.

Биз мамлакатимизни электрлаштиришни нимадан бошлаганимизни эслаб кўрингиз, ўртоқлар. 1920 — 1921 йиллардаги даврда — граждан уруши натижасида хўжалик вайрон бўлган оғир вақтда биз фақат 12 минг киловатт электроэнергияси берадиган янги қувватларни ишга солишга муваффақ бўлган эдик. Ўша шароитда В. И. Лениннинг келажагимизга чуқур ишонч билан суғорилган қуйидаги сўзлари пайғамбарона сўзлар бўлиб янграган эди.

«12 минг киловатт — жуда оз бўлса ҳам, ишнинг бошлангичи. Америка, Германия ёки Швециядаги электрлаштириш билан таниш бўлган ажнабий киши буни кўриб, кулиши мумкин. Лекин охирги кулган кишининг кулгиси яхши бўлади».

Владимир Ильич нақадар яхши гапларни айтган. У нақадар узоқни кўрган!

В. И. Ленин раҳбарлигида Россияни электрлаштиришнинг давлат плани ишлаб чиқилди, бу планда 10-15 йил ичида мамлакатда жамики қуввати бир ярим миллион киловатт бўлган электростанциялар қуриш кўзда тутилган эди. Буржуа ғарби бу ленинча планга нақадар менсимаслик билан, нақадар истеҳзо билан қараганлиги маълум. Совет кишилари бу планни 11 йилда бажардилар. Бинобарин Ленин олдиндан кўрган имкониятлар ҳақиқий бўлиб чиқди. Биз бу ғалабани байрам қилдик. **(Қарсаклар).**

1926 йилда 58 минг киловатт қувватли Волхов гидростанцияси қурилди. Биз буни ҳамиша алоҳида меҳр-муҳаббат ва самимият билан эсга оламиз. Волхов станцияси мамлакатни электрлаштиришнинг тўнғичи бўлди ва Ильич топшириғига биноан қурилди. Волхов гидростанциясини қуриш бутун мамлакатнинг меҳнат байрамига, социалистик революциямизнинг ғалаба байрамига айланиб кетди.

58 минг киловатт деган бу рақамни изоҳлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Таққослаш учунгина шуни айтиб ўтаманки, ёқилғи билан ишлайдиган баъзи электростанцияларимизда 300 минг киловаттли турбогенераторлар ўрнатганмиз. Бир агрегатнинг ўзи бешта Волхов гидростанциясининг қувватини беради!

560 минг киловатт қувватли Днепр гидростанциясини қуриб, совет кишилари фахрланган эдилар. Яқиндагина, ўтган ойда эса КПСС Марказий Комитети ва Совет ҳукумати Братск гидростанциясини қуришда қатнашганларнинг ҳаммасини шу станция 3 миллион 600 минг киловаттдан иборат тўла қувват берадиган бўлиб ишга туширилганлиги билан табриклаганлар. Бу эса, ўртоқлар, олтита Днепр гидростанциясига ва 60 тадан кўпроқ Волхов гидростанциясига тенг келади! **(Қарсаклар).**

Урушдан олдинги бутун беш йилликлар давомида биз 10 миллион киловаттдан камроқ қувватларни ишга туширдик, аммо яқиндагина биз фақат 1963 йилнинг ўзида 10 миллион киловаттдан кўпроқ янги қувватни ишга туширганлигимизни — бир йил ичида қарийб еттита ГОЭЛРО планида кўрсатилган гидростанцияларнинг қувватига тенг келадиган янги қувватларни ишга туширганлигимизни камтарона хабар қилдик. Халқимиз коммунизм қуриш йўлида ҳақиқатан «дев қадамлар» билан бораётганлиги мана шунинг ўзидан кўриниб турибди! **(Давомли қарсаклар).**

1953 йилда бизнинг мамлакатимизда 3,4 миллион киловатт электр энергияси берадиган қувватлар ишга туширилган эди, Қўшма Штатларда эса 10 миллион киловатт қувват ишга туширилган эди. Ёки СССРдагига қараганда уч баравар кўп электр қуввати ишга туширилган эди, ҳозирги вақтда эса биз АҚШникига деярли тенг келадиган электр қувватларини ишга туширмоқдамиз.

Саноатнинг бошқа тармоқларида ҳам бундан қолишмайдиган ёрқин манзарани кўрамиз.

1953 йилда Совет Иттифоқида 38 миллион тоннадан сал кўпроқ, АҚШда эса 104 миллион тоннага яқин **пўлат эритилган эди.** 1963 йилда эса СССРда 80 миллион тоннадан кўпроқ, аммо АҚШда 101 миллион тонна пўлат эритилди. Бу рақам шуни билдирадики, шу давр ичида пўлат эритиш Совет Иттифоқида 42 миллион тонна кўпайди, Қўшма Штатларда эса пўлат эритиш ҳатто 3 миллион тонна камайди.

Ёқилғи ишлаб чиқариш мамлакат экономикасини ривожлантиришнинг муҳим шарти эканлиги маълум. Ўтган ўн йил ичида ёқилғининг ҳамма турларини қазиб ва ишлаб чиқариш СССРда 122 процент, ёки 2,2 баравар кўпайган бўлса, АҚШда фақат 24 процент кўпайди. Шу вақт ичида нефть чиқариш СССРда 52,8 миллион тоннадан 206 миллион тоннага етди, ёки 153 миллион тонна кўпайди, АҚШда эса 318,5 миллион тоннадан 374 миллион тоннага етди, ёки жами 55,5 миллион тонна кўпайди.

Энди мисол учун **цемент ишлаб чиқаришни** олиб кўрайлик. 1953 йилда Совет Иттифоқида 16 миллион тонна, АҚШда эса 45 миллион тонна, ёки СССРдагига қараганда қарийб 3 баравар кўп цемент ишлаб чиқарилган эди. Ҳозир аҳвол тубдан ўзгарди. 1963 йилда СССРда 61 миллион тонна, АҚШда эса 58,5 миллион тонна цемент ишлаб чиқарилди.

Ривожланиб бораётган халқ хўжалиги меҳнаткашларнинг турмуш даражасини оширишга имконият бермоқда. Ижтимоий истеъмол фондлари тўхтовсиз кўпаймоқда. Мамлакатимизда ижтимоий фондлар ҳисобидан болаларимиз текин ўқитилмоқда ва аҳолига текин медицина хизмати кўрсатилмоқда, касаллик, отпуска вақтида меҳнаткашларга ҳақ тўланмоқда, пенсиялар, нафақалар тўланмоқда ва ҳоказолар. Фақат кейинги бир йилнинг ўзидагина ижтимоий истеъмол фондлари жуда катта маблағни ташкил қилди — 34,5 миллиард сўмга етди. Бу эса СССРнинг урушдан олдинги 1940 йилда бўлган бутун давлат бюджетидан икки баравар кўп.

Мамлакатимизда жуда кенг миқёсда уй-жой бинолари қурилмоқда. Ҳар йили қурилаётган квартираларнинг сони жиҳатидан Совет Иттифоқи энг тараққий этган капиталистик мамлакатларни, шу жумладан Америка Қўшма Штатларини ҳам анча орқада қолдириб кетганлигини илгари гапириб ўтган эдим. Кейинги ўн йил ичида мамлакатимиз аҳолисининг қарийб ярмиси янги квартиралар олди ёки уй-жой шароитини яхшилаб олди.

Совет халқининг маданияти ўсиб бораётганлиги билан фахрланамиз. Бундан йигирма беш йил муқаддам, 1939 йилги аҳоли рўйхати вақтида мамлакатда ишловчи кишиларнинг 12 проценти ўрта ва олий маълумотли эканлиги қайд қилинган бўлса, ҳозир мамлакатимизда ишлаб турган кишиларнинг 50 проценти ўрта ва олий маълумотли кишилардир. Мамлакатимизда ишлаб турган аҳолининг ярми ўрта ёки олий маълумотли бўлиши жуда яхши гап! **(Қарсаклар).**

Экономикамизнинг ривожланишида маълум қийинчиликлар бор, албатта. Афсуски, биз табиатга ўз ҳукмимизни ўтказа олмаймиз, ўтган йил бизни табиат ҳақиқатан хафа қилди.

Ҳозир қарғалар, Совет Иттифоқи қишлоқ хўжалик соҳасида мағлубиятга учраётир, деб қағиллашмоқда. Жаноблар, кекирдагингизни аянгиз, тез орада сизлар бу гапдан қайтишга мажбур бўласиз. Ҳозир партия Марказий Комитети ва ҳукумат кўраётган чоралар 1963 йилда бўлгани сингари ҳодисаларга йўл қўймаслигимизга имкон беради. Бу ҳодисаларнинг табиатини биламиз. Қурғоқчилик кўп мамлакатларда вақти-вақти билан такрорланиб туради. Давлат қурғоқчиликдан ўзини амин сақламоқ учун етарли резервларга эга бўлиши лозим. Резервларга эга бўлмоқ учун эса ишлаб чиқариш даражасини ошириш, фақат табиий шароитдангина олиш мумкин бўлган ҳосилга кўз тикиб ўтирмаслик керак.

У ёки бу районда бўлиб турадиган об-ҳаво шароитининг ўзида энг кўп маҳсулот етиштирмоқ учун ҳозирги вақтда капитал маблағларга кўпроқ умид қилмоқ керак. Мана шундай кўп маҳсулотни эса бизга минерал ўғитлар беради. Буни бизга ерларни суғориш, механизация, химизация беради. Бунинг маъноси шуки, хўжаликни юритишнинг интенсив формасига ўтиш керак. Яъни табиат бераётган ҳосилнигина олиш билан кифояланмай, химия, қишлоқ хўжалик ва биология фанининг ҳозирги ривожланиш даражасида табиатдан олиш мумкин бўлган ҳосилни беришга табиатни мажбур қилиш керак.

Тегишли капитал маблағлар сарфлаш, ўғитларни кенг миқёсда ишлатиш, ирригация ва механизацияни ривожлантириш йўли билан қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосилдорлигини ва чорвачиликнинг маҳсулдорлигини қисқа муддатлар ичида кўтариш мумкинлигига аминмиз. Ҳосилни азиз-авлиёлар бермайди, ҳозир ҳосилдорлик даражаси Қўшма Штатларда биздагидан юқори, албатта. Қўшма Штатлар химияга, механизацияга кўпроқ маблағ сарфлаётганлиги учун биздагидан юқори ҳосил олмоқда.

Эндиликда биз ҳам қишлоқ хўжалик химиясини ривожлантиришга янги анча маблағлар сарфлаш имкониятимиз бор ва ҳосилдорликни оширишнинг, шу кўрсаткич соҳасида ривожланган Ғарбий Европа мамлакатлари даражасига етиб олишнинг реал имкониятига эга бўлмоқдамиз. Мен бу мамлакатлар тўғрисида гапираётганимнинг сабаби шуки, улардаги ҳосилдорлик даражаси Америка Қўшма Штатларидагидан анча юқори. Шу сабабли ҳосилдорликни ошириш учун курашда биз учун фақат Америка Қўшма Штатларигина ибрат бўлмаслиги лозим. Биз бошқа мамлакатлар эришган хийли юксак даражага тенглашмоғимиз лозим. Мана шундай ва ҳатто бундан ҳам юқорироқ кўрсаткичларга эга бўлган хўжаликлар бизнинг мамлакатимизда ҳам бор.

Бизнинг ажойиб кишиларимиз бор; уларнинг баъзилари шу Пленумда сўзлаган нутқларини эшитдингиз. Улар қишлоқ хўжалигини юксалтиришга жонбозлик билан интилмоқдалар, бизда билим бор, техника бор.

Ҳозир биз қишлоқ хўжалигини тез химиялаштириш чораларини белгилаб олдик, Марказий Комитетнинг декабрь Пленумида қабул қилинган программани албатта бажарамиз, дўстларимиз бунга шубҳаланмайдилар, аммо сиз жаноблар ҳам бунга амин бўлаверинглар. **(Давомли қарсаклар).**

Совет давлатига ўзини дўст тутмаётган шахслар, декабрь Пленумининг қарорларини қандай тушуниш керак деб ҳам бош қотирмоқдалар. Бу қарорлар шу вақтгача Совет Иттифоқи оғишмай амалга ошириб келаётган бош йўлдан — оғир саноатни устун даражада ривожлантиришга қаратилган бош йўлдан чекинишми ёки чекиниш эмасми, деб улар бош қотирмоқдалар. Совет Иттифоқи, Коммунистик партия воқеликнинг зарби остида, ҳосил унмай қолганидан кейин энди индустрлаштиришдан бош тортаётир ва енгил саноатни, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш йўлини тутаётир, деган овозлар эшитилмоқда.

Биз ишлаб чиқариш воситалари саноатини ривожлантиришдан ҳеч қачон воз кечган эмасмиз. Бу саноатни ривожлантиришдан воз кечди, деб айтиш Совет давлати моҳиятини, Коммунистик партия сиёсатини тушунмаслик демакдир. Химия саноати ҳамиша оғир индустриянинг бир тармоғи бўлиб келган. Лекин, аниқроқ қилиб айтганда химия саноати ишлаб чиқариш воситаларини ҳам, истеъмол воситаларини ҳам беради. Шу муносабат билан баъзи рақамларни айтиб бермоқчиман.

Истеъмол структураси бўйича ҳозирги пайтда химиявий материаллар тармоқлар ўртасида тахминан қуйидагича тақсимланади (пулга чақиб ҳисоблаганда):

оғир саноат тармоқлари	61 процент
қишлоқ хўжалиги	19 процент
енгил саноат ва озиқ-овқат саноати	10 процент
бошқа тармоқлар	10 процент

Бинобарин химия, бир томондан, ишлаб чиқариш воситалари-ўғитлар, турли кислоталар, кальцийлашган ва каустик сода, каучук, металлар ўрнида ишлатиладиган пластмассалар беради, иккинчи томондан-истеъмол воситалари, сунъий чарм, мўйна, маиший химия товарлари ва шу кабиларни беради.

Халқ хўжалигини химиялаштириш тўғрисида КПСС Марказий Комитети декабрь Пленуми белгилаб берган программа ишлаб чиқариш доирасини ҳам, истеъмол доирасини ҳам ўз ичига олади, шу сабабли химия саноати фақат «Б» группа ёки «А» группага мансуб деб айтиб бўлмайди. Жуда муқаррар бўлган бир нарса шуки, образли қилиб айтганда, оғир индустрияни ривожлантиришда давлатнинг, халқнинг манфаатларини, истеъмол моллари ишлаб чиқаришни, озиқ-овқат маҳсулотларини ҳам, кийим-кечакларни, оёқ кийимларини, турли маданий-маиший молларни ҳам ишлаб чиқаришни тез кўпайтиришдан совет кишиларининг манфаатдорлигини химия ўзида яхши мужассамлаштиради.

Қотиб қолган догматиклargina буни бош йўлдан чекиниш деб ҳисоблашлари мумкин. Йўқ, бу тадбирлар бош йўлни янада ривожлантиради, фан ва техниканинг имкониятларини ва ҳозир турмуш қўяётган талабларни халқимизнинг ўсиб бораётган эҳтиёжларини яхши қондирадиган шарт-шароит вужудга келтирмоқ учун оқилона ҳисобга олади. Партия Марказий Комитети декабрь Пленумида қабул қилинган қарорларнинг моҳияти мана шу. **(Қарсаклар).**

Бинобарин, сиз жаноблар беҳуда ховлиқаётирсиз. Сизлар Октябрь революциясининг биринчи кунларида социализм мамлакатига душманлик қилиб, қандай пуч позицияда турган бўлсангиз, ҳозирги умидларингиз ҳам мана шундай пуч нарсага асосланмоқда. Мана шу қум устидаги замин мустаҳкамланаётгани йўқ, балки аксинча, бу қум тобора кўпроқ нураб кетмоқда. Сизларнинг умидингиз асоссиз эканлигини ва сизлар шарманда бўлишингиз турган гаплигини турмуш яққол ва лўнда қилиб кўрсатиб турибди, Лениннинг ҳақлигини, партиямизнинг ҳақлигини турмуш исботлаб бермоқда. **(Давомли қарсаклар).**

Мамлакатимиздаги оғир индустрия билан енгил саноат ўртасидаги муносабатлар тўғрисида чет мамлакатларда шу қадар кўп гап-сўз бўлаётганлигини душманларнинг ғийбатчилиги билангина изоҳлаш ярамайди. Чет эллардаги баъзи кишилар ишнинг моҳиятини тузук тушунмаганликлари ҳам ҳар ҳолда кўриниб турибди. Шу сабабли бу масала устида бир оз батафсилроқ гапириб ўтмоқчиман.

Давлатимизнинг тарихи шундай таркиб топдики, халқ ҳокимиятни ўз қўлига олганидан кейин дарҳол унинг олдида: ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарадиган саноатни ҳар қандай қилиб бўлса ҳам вужудга келтириш вазифаси пайдо бўлди. Акс ҳолда Россиянинг асрий қолоқлигини тугатиб бўлмас эди, харобалик ишдан чиқариб қўйган мамлакат экономикасини кўтариб бўлмас эди. Биз ҳеч кимдан ёрдам кута олмас эдик, ва ўша вақтда фақат ўз кучимизгагина ишониб иш кўришимиз керак эди. Оғир индустрияни вужудга келтирмоқ учун В. И. Ленин ҳамма нарсани тежашга, ҳатто мактабларга сарф бўладиган маблағни ҳам тежашга даъват қилди. Бу — бирдан-бир тўғри йўл бўлди.

Мамлакатни индустрлаштиришга тийинлаб пул тўпламоқ учун камарларимизни сиқиб қўя бердик, очликка чидадик, мактаб ва уй-жойларни камроқ қурдик, халққа жуда керак бўлган кўп нарсалардан ўзимизни тийиб қўйдик.

Капитал маблағларни қаёққа сарфлаш — оғир индустриягами, ёки енгил саноатгами сарфлаш масаласи энг ўткир сиёсий масала эканлигини, ҳаёт-момот масаласи эканлигини, мамлакат ва халқнинг келажаги тўғрисидаги масала эканлигини партия, совет кишилари тушунар эдилар. Ишлаб чиқариш воситалари, ишлаб чиқарувчи саноат бўлмаса, мамлакат экономикасини кўтариш мумкин эмас эди. Лениннинг мамлакатни индустрлаштиришга қаратилган бош йўлига қарши чиққан оппозициячиларни партия йўлдан улоқтириб ташлади.

Партиямиз ва совет халқи ленинча бош йўлни зўр бериб ва изчиллик билан амалга оширмоқдалар. Империалистлар бошлаган қирғин урушлар хўжалигимизни неча марталаб вайрон қилганлигига қарамай, совет мамлакати жуда катта муваффақиятларга эришди. Совет халқи партия раҳбарлигида барча синовларга бардош берди, душманларни тор-мор келтирди, биринчи даражали индустрияни вужудга келтирди, мамлакатимизни жаҳоннинг энг юксак даражада тараққий этган давлатларидан бирига айлантирди.

Партия оғир индустрияни ривожлантириш тўғрисида бундан буён ҳам ғамхўрлик қилаверади, лекин у мақсаднинг ўзи фақат шу деб ҳеч қачон ҳисоблаган эмас. Коммунистик партия мамлакатнинг бақувват иқтисодий потенциалини вужудга келтирмоқ ва шу асосда халқнинг турмуш даражасини юксалтиришга эришмоқ учун оғир саноатни кўтаришни жадаллаштираверди.

Бутун халқ хўжалигини янада кўтариш соҳасида ҳар қандай вазифаларни ҳал қила оладиган ва экономиканинг ҳамма тармоқларида техника тараққиётини таъминлай оладиган юксак даражада ривожланган оғир индустриямиз бор. Биз энг замонавий қурол-яроғ яратдик, Қуролли Кучларни мукаммал ракета-ядро техникаси билан таъминлаб қўйдик, биз бу ишни империалистик давлатлардан олдинроқ бажардик. Совет халқи коммунизмнинг улуғвор биносини вужудга келтириш йўлида бемалол меҳнат қилиши мумкин.

Коммунистик қурилиш авж олдирилган даврда оғир индустрия инсоннинг эҳтиёжларини қондириш йўлида тобора кўпроқ миқдорда ишлай беради. Ускуналар ишлаб чиқариш ва енгил саноат учун хом ашё ишлаб чиқариш йил сайин кўпайтирилмоқда. Шу билан бир қаторда халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш тобора каттароқ миқёсда кўпайтирилаверади. Эндиликда «А» группасини «Б» группасига қарама-қарши қилиб қўйиш асло мумкин эмас.

Аҳоли учун озиқ-овқатлар ва моллар ишлаб чиқаришнинг миқёслари кўпая борган сари халқ уларни тобора кўпроқ миқдорда оладиган бўлиб қолади, уларнинг нархлари эса камаяверади. Лекин айни вақтда жамғармаларнинг умумий миқдори узлуксиз кўпаяверади. Истеъмол молларини нақадар кўп ишлаб чиқара берсак, жамғармалар шу қадар кўпаяверади, демак халқ эҳтиёжларини яхшироқ қондириш ҳамда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни, мамлакатнинг бутун экономикасини ўстиришни таъминловчи оғир саноатни янада ривожлантириш имкониятлари ҳам шу қадар кўпаяверади.

Совет Иттифоқи ҳосил унмай қолганлигининг таъсири остида ўз сиёсатини қайта кўриб чиқишга ва истеъмол моллари ишлаб чиқаришга кўпроқ маблағ ажратишга мажбур бўлди, деб ўйлаётган буржуа танқидчилари ўзларининг бу хулосаларини нотўғри, беҳуда нуқтаи назарга асосланиб чиқармоқдалар.

ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИНИ ПЛАНЛАШТИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРАЙЛИК

Ўртоқлар! Бизнинг социалистик системамиз учун план бутун хўжалик қурилишининг асосидир. Саноат, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши, фан ва маданият ниҳоят даражада ўсиб кетган ҳозирги замон шароитида халқ хўжалигининг у ёки бу тармоқларини ривожлантириш истиқболларини ҳисобга олган ҳолда, илмий асосга маҳкам таяниб планлаштириш жуда муҳим аҳамият касб қилмоқда. Шунинг учун ҳам биз планлаштирувчи органларнинг фаолияти тўғрисида жуда жиддий ва чуқур партиявий ғамхўрлик қилишимиз лозим. Бундан буён ҳам биз планлаштирувчи ва хўжалик органларининг ишларини такомиллаштиравершимиз, кадрларимизнинг диққат эътиборини мавжуд камчиликларни йўқотишга қаратишимиз зарур.

Халқ хўжалигини планлаштиришни такомиллаштираверіш, шу билан бирга ишлаб чиқаришнинг энг прогрессив тармоқларини ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш зарурлигини турмуш муттасил тасдиқлаб турибди.

Мисол учун химия саноатини олайлик. Химия — мода эмас; химия саноатини ривожлантиришга биз ҳамма жойда **ишқибозлик учунгина киришганимиз йўқ, — буни уқтириб ўтмоқчиман, буни ҳамма ўртоқлар тушуниб олишлари ке**рак; моданинг мавсуми ўтганидан кейин партия Марказий Комитети ҳозир талаб қилаётганидек химия билан зўр бериб шуғулланиш керак бўлмай қолади, деб ҳеч ким ўйламасин.

Ҳозирги замон химияси ишлаб чиқаришга ўзининг революционлаштирувчи таъсирини ўтказиш жиҳатидан электр саноатига яқин туради. Агар буни бир-бирига таққослаб айтадиган бўлсак, электр-инсон танасининг қўлига ва мускулларига куч берадиган энергиядир, инсоннинг ўзи идора қилиб ишлатадиган ва ер юзидаги ҳамма нарсани гарчи том маъноси билан бўлмаса ҳам ҳар ҳолда мажозий маънода ҳаракатга келтирадиган механик кучдир. Масалан, ракетани ҳаракатга келтирадиган нарса, юзаки қараганда, электр эмас, лекин ракетадаги кўп асбоблар электр аккумуляторлар кучи билан ишлайди. Ракетанинг ўзи алюминий, пўлат, мис, синтетик материаллардан ясалган, шуларнинг ҳаммаси, айтиш мумкинки, электр энергии ёрдами билан ишлаб чиқарилган. Трактор ҳам, автомобиль ҳам, турмушда бизнинг атрофимизда бўлган нарсаларнинг ҳаммаси ҳам ҳозир электр энергия ёрдами билан яратилаётганлиги тўғрисида гапириб ўтирмайман.

(Давоми олтинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ НУТҚИ

(Боши 1, 2, 3, 4 ва 5-бетларда)

Инсон ҳаёти учун химиянинг аҳамияти ўзининг катталиги жиҳатидан бундан қолишмайди. Химия табиий материалларнинг хоссаларини ўзгартириш, табиатда бўлиши мумкин бўлмаган сифатларга эга янги материаллар яратиш, яъни меҳнат буюмларининг миқдорини кўп карра кўпайтириш, саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида технология процессларини кескин интенсивлаш имкониятини беради. Масалан, биз минерал ўғитлар ва ўсимликларни ҳимоя қиладиган химиявий воситалар ишлаб чиқаришни билмаганимизда эди, қишлоқ хўжалигини қисқа муддат ичида юксалтириш ва халқимизнинг ҳозирги вақтдаги талабларини қондирибгина қолмасдан, шу билан бирга келажак учун, табиат ўзининг инжиқликларини такрорлаб қолган тақдирда керак бўладиган резервларни ҳам вужудга келтириш вазифасини ўз олдимизга қўя олармидик, ахир.

Сизларга маълумки, химияни нон деса бўлади. Химия кийим-кечак ва пойафзалдир, химия рангли металларнинг ўрнида ишлатиладиган ажойиб материаллардир. Химия каучук, дори бўладиган моддалардир. Ҳозир химия фани синтетик оқсил ҳосил қилиш проблемасини ҳал этмоқда. Табиийдирки, химиявий методлар билан қанча модда олиш мумкинлигини айтиб беришим қийин, лекин келгусида бундай моддаларнинг миқдори ниҳоят даражада кўпаяверишига қатъий ишонаман.

Экономикамизнинг ривожланиши учун химиянинг шундай катта аҳамияти борлигига қарамай, планлаштирувчи ва хўжалик органларининг баъзи ходимлари назарида химия саноати иккинчи даражали иш бўлиб қолган эди. Ломоносов, Менделеев, Бутлеров ва бошқа шулар сингари химия фанининг улуғ олимларини жаҳонга етказиб берган мамлакатда химияга нисбатан шундай муносабат бўлганлигининг сабаби нима? Бунинг сабаби шуки, Госплан ходимларининг бир қисми ишлаб чиқаришнинг муайян тармоғига ўзлари ишлаб турган идоранинг манфаати нуқтаи назаридан қараб шу билан маҳлиё бўлиб қолганликлари натижасида химиянинг аҳамиятига ўз вақтида баҳо бера олмадилар.

Химия мамлакатнинг бутун экономикасига ҳал қилувчи таъсир ўтказиши лозим бўлган кенг миқёсдаги ва катта аҳамиятга эга прогрессив соҳадир. Химия ҳозир табиий материаллардан ишлаб чиқарилаётган кўп нарсаларнинг ўрнида жуда яхши ишлатиладиган ва яхши самара берадиган нарсаларни ишлаб чиқара олади.

Химияни афзал кўриш, уни ҳеч бир нарсадан чеклаб қўймаслик, химия индустриясини ривожлантиришга кўпроқ капитал маблағ ажратиш кераклиги шак-шубҳасиз бўлиши лозим эди.

Лекин экономикамизни ривожлантириш учун химия шундай революцион аҳамиятга эга бўлгани ҳолда бу тармоқ иккинчи даражали тармоқ бўлиб қолган эди, деса бўлади.

Ҳозир етти йилликнинг беш йили ўтди. Бизнинг қўшимча кўп жамғармамиз бор. Химияни афзал кўриш ва кўпроқ капитал маблағ ажратиш керак эди. Химияни ривожлантириш тўғрисида 1958 йилда қарор қабул қилдик, бу ишнинг программасини белгилаб бердик. Лекин бу программа тўлиқ бажарилмаётир. Сабаб? Маблағ бўлмадими? Асло бундай эмас. Биз металлургия соҳасида, нефть чиқариш ва бошқа тармоқлар соҳасида планни ошириб бажармоқдамиз, аммо химия соҳасида Марказий Комитетнинг май Пленуми белгилаб берган топшириқлар бажарилмай қолди.

Хўш, бунинг сабаби нима? Бизда маблағлар турли тармоқлар ўртасида қандай тақсимланаётир? Мисол учун, Металлургия комитетини олиб кўрайлик. Бу комитетнинг раҳбарлари химияга унча қизиқмайдилар, улар аввало, металл ишлаб чиқариш қандай ривожланишини ўйлайдилар. Бу ёмон фазилат эмас. Лекин ҳозирги замон учун бу фазилатнинг ўзи асло кифоя қилмайди. Бўлим бошлиғи, бошқарма бошлиғи, муайян тармоқ бўйича министр бўлишнинг ўзи кифоя қилмайди. Коммунист бутун жамиятни коммунистик негизда қайта қуриш зарурлигини тушунувчи энг прогрессив киши бўлиши лозим.

Коммунизм қуриш учун жуда кўп миқдорда турли материаллар керак. Бинобарин, масалан, пўлат ишлаб чиқариш учун жавобгар бўлган ходимлар янгиликни тушунишлари ва зарур амалий хулосалар чиқариб олишлари лозим. Аммо баъзи раҳбар ходимларда мана шундай тушуниш етишмайди.

Тармоқ ходимларининг билим доираси чекланганлигини Госплан тўғрилаб қўйиши лозим. Госплан янги прогрессив тармоқларнинг фойдасини кўзлаб, моддий ресурслар ва пул ресурсларини ўз вақтида қайта тақсимлашга мажбурдир, бунинг учун унинг резервлари бўлиши керак. Образли қилиб айтганда, Госплан партиянинг иқтисодий барометри бўлиши, экономикада вужудга келаётган янги, прогрессив ҳодисаларни сезгирлик билан кўрсатиб туриши лозим. Аммо бизда баъзан шундай бўладики, ҳар бир секторга, ҳар бир тармоққа муайян жой ажратиб қўйилганлиги сабабли вужудга келган пропорцияни ўзгартириш жуда қийин бўлиб қолади. Буни тағин ҳам яққолроқ қилиб кўрсатмоқ учун геометрия терминларидан фойдаланаман. Агар доирани олиб қарасангиз, геометрияда бу доира 360 градусга бўлинган ва шу 360 градуснинг ҳаммаси комитетлар, министрликлар, Госпланнинг бўлимлари ўртасида тақсимлаб қўйилган, шуларнинг ҳар қайсиси ўзига ажратиб қўйилган доирага маҳкам ёпишиб олган. Шу нарса қоида бўлиб қолганки, келгуси йилнинг плани ишлаб чиқилаётганда ва тармоқлар бўйича капитал маблағларнинг ҳажми белгиланаётган пайтда ўтган йилда эришилган ўсиш даражаси асос қилиб олинади. Масалан, бирор тармоқ ўтган йил 8,5 процент ўсиш берган бўлса, ўз тармоғининг ёки ўз секторининг манфаатларини ҳимоя қилувчи идора ходими мана шуни келгуси йил планини тузишга асос қилиб олади, ўзгарган шароитни ҳисобга олмайди.

Хўш, экономикадаги янгиликни нима қилиш керак? Бу янгилик кун сайин туғилиб туради ва ўзига эътибор берилишини, моддий жиҳатдан таъминланишни талаб қилади, ахир. Лекин ресурслар эски тармоқлар ва соҳалар ўртасида тақсимланиб бўлганлиги сабабли янги тармоқларга ва соҳаларга бериш учун ресурс қолмайди. Ишга бу тарзда қараш янги тармоқларни ривожлантиришга, техникани тараққий эттиришга халақит бермоқда.

Социалистик жамият янги ва прогрессив нарсаларнинг ҳаммасидан манфаатдор. Модомики, бу янгилик ишлаб чиқаришни олдинга силжитаётган экан, меҳнат унумдорлигини ошираётган экан, одамларнинг меҳнатини енгиллаштираётган экан, демак планлаштирувчи раҳбар органлар ва раҳбар хўжалик органлари бу янгиликка турмушда йўл очиб бермоқ учун ҳамма чораларни кўришлари керак. Ишлаб чиқаришда прогрессив соҳаларни ривожлантирмоқ учун маблағ аямаслик керак.

Ўз вазифасини бажариб бўлган техникадан янги техникага планли равишда ўтиш, фан ва техника кашф қилаётган, эскиликнинг ўрнини босаётган ва сарфланган меҳнатга нисбатан кўпроқ натижа олишни таъминлаётган нарсаларнинг ҳаммасини дадилроқ жорий қила бериш зарур. Она ўз боласига қандай ғамхўрлик қилса, янги, прогрессив нарсаларни ҳам шундай ғамхўрлик билан ўстириш керак.

Бизнинг социалистик планлаштириш ишларимиз ижодкорлик руҳи билан, ишлаб чиқаришни ривожлантириш, фан ва техникадаги тараққиётни вужудга келтириш тўғрисида қилинаётган ғамхўрлик билан суғорилиши лозим. Бу бутун экономикамиз учун муҳимдир, фан ва техника учун, айниқса муҳимдир.

Илм-фан вужудга келтирган янгилик алоҳида диққат ва эътиборни, қўллаб-қувватлашни талаб қилади. Масалан, илмий тадқиқот институти, конструкторлик бюроси ёки бирор олим, ихтирочи янги материал яратди, ишлаб чиқаришнинг прогрессив процессини ёки иш унуми юксак машинани вужудга келтирди. Булар лабораторияда, лойиҳалаш ташкилотида яратилади. Эҳтимол яхши назарий ҳисоблар қилингандир, ҳосил қилинган модда пробиркалардаги моддаларнинг ўзидан иборатдир ёки янги техниканинг тажриба нусхалари яратилгандир, буларни, лабораторияларда ёки ишлаб чиқариш шароитида тўла равишда ёки қисман синаб кўришга муваффақ бўлингандир. Аммо буларнинг ҳаммасини тўла равишда синаб кўрмоқ, ҳар томонлама текшириб чиқмоқ учун аввало уларни жорий қилишни саноатга тавсия этиш керак, бунинг учун маблағлар керак, ускуналар, асбоблар, материаллар керак. Эҳтимол саноат шароитида қўшимча равишда текшириб кўриш, дастлаб фабрика ва заводга ўхшашроқ шароитда ишлаб чиқаришни ташкил этиш керакдир.

Янги техниканинг ана шу ташаббусчилари тадқиқотларини янада давом эттириш ва янги буюмлар ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун маблағ ва материаллар ажратишни сўраб планлаштирувчи органларга борадилар.

Кўпинча улар нималарга дуч келадилар? Уларга: сизнинг бу ишингиз учун капитал маблағ керак, аммо бу маблағлар планда кўзда тутилмаган, келаси йилгача кутиб туринг, ўшанда биз сизларнинг заявкангизни ҳисобга оламиз, дейишади.

Олимнинг миясида туғилган мароқли идея планга киритилмаганлиги учун бу олимни шу идеяни ишлаб чиқиш ва текширишдан ўтказишни куттиришга мажбур қилиш ярамайди. План 31 декабрда тасдиқланган бўлса-ю, аммо олимнинг таклифи 2 январда туғилган бўлса фақат шунга асосланиб, олимнинг ўз таклифини ишлаб чиқишини рад қилиш ярамайди. Хўш, олим келаси йилгача кутиб ўтириши керакми?

Мен сизларнинг эътиборингизни худди шу нарсага қаратмоқчиманки, бизнинг одамларимиз бугунги кунга тўғри баҳо беришлари, уни тўғри тушунишлари ва фан вужудга келтираётган прогрессив, илғор нарсаларнинг ҳаммасини амалга оширишни таъминлайдиган бутун шарт-шароитни яратиб беришлари керак.

Модомики, иш чиқадиган таклиф пайдо бўлган экан, уни амалга ошириш учун зарур бўлган ҳамма нарсаларни бериш керак. Бунинг учун шундай қилиш кераккки, планлаштирувчи ва хўжалик органларининг қўлида резерв маблағлар бўлсин, заводларда лаборатория ускуналарини ясашга, тайёрланган янги материалларни ёки янги техниканинг намуналарини заводга ўхшашроқ шароитда ишлаб чиқаришни ташкил этишга ва завод шароитида шуларни ишлаб чиқаришни текшириб кўришга, уларни синаб кўришга, уларни тайёрлаш технологиясини ишлаб чиқишга ва сўнгра уларни тайёрлай бошлашга йўл очиб беришга имкон берадиган бўш завод майдонлари бўлсин.

Бизнинг кучимиз бизда энг прогрессив ижтимоий форма бўлишидан — социалистик давлатимиз бўлишидангина иборат эмас, бизнинг кучимиз яна шундаки, илғор фан ва техника бераётган янгиликларнинг ҳаммасидан тез фойдаланишни, ихтиролар ва кашфиётларни халқ хўжалигига тез хизмат қилдиришни ҳам биламиз. Лекин, афсуски, бу афзалликлардан биз ҳамиша ҳам омилкорлик билан фойдаланаётганимиз йўқ.

Вазифа шуки, янгилик, тараққиёт йўлидаги ғовларнинг ҳаммасини олиб ташлашимиз керак. **(Қарсаклар).**

Олимлар ва илмий муассасаларнинг технология процессларини ишлаб чиқиш учун, тадқиқот ишларини охирига етказиш учун бўлган масъулиятини ошириш зарур. Илмий муассасаларда яхши экспериментал база бўлиши лозим. Қимматли таклифлар ва кашфиётларнинг жорий қилинишини планни кўриб чиқиш муддатларига боғлаб қўймаслик учун олимларнинг таклифлари асосида машиналар конструкциясини яратиб берадиган заводлар бўлиши керак. Эҳтимол, бунинг учун техникада бирмунча таваккал иш тутишга ва моддий сарфлар қилишга тўғри келиб қолур.

Бир вақтлар мен буни гапириб ўтган эдим, ўртоқлар, лекин буни яна бир марта такрорлайман. Ўтган йил мен Шчекинода бўлган вақтимда бу ерда голландиялик мутахассислар карбамид ишлаб чиқарадиган ускуналарни монтаж қилаётган эдилар. Бизнинг директоримиз менга, технология ускуналарининг ҳаммаси сотиб олинибди-ю, лекин завод лабораторияси сотиб олинмабди, деди. Бунинг нималигини тушунаётирсизми? Ўзларига керакли кўзни сотиб олишмабди, чунки завод лабораторияси бўлмаса иш процесси қандай бораётганлигини, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифатини ва тозалигини кузатиб туриш мумкин бўлмай қолади. Материалнинг сифати унинг тозалигига боғлиқ эканлигини химиклар яхши билишади. Бизнинг баъзи химия материалларимиз ўзининг тозалиги жиҳатидан ҳозирча чет эллардаги химиявий материаллардан ёмонроқ, яъни уларнинг таркибида шу материалларнинг сифатини пасайтириб юборадиган нарсалар бор.

СССР Министрлар Советида ўтказилган олимлар кенгашида мен ўртоқ Каргиннинг нутқини эшитган эдим. У алоҳида соф ҳолдаги химиявий моддаларга эга бўлишнинг фан учун ҳам, саноат учун ҳам муҳимлигини айниқса уқтириб гапирган эди.

Ўртоқлар! Илмий тараққиётнинг қурилишимиздаги роли ва тутган ўрнига яна тўхталиб ўтаман, чунки коммунизмнинг моддий-техника базасини қуришда фаннинг, техника тараққиётининг роли ғоят катта. Бугунги кунда халқ хўжалигининг ҳамма тармоқларига фан сингиб бормоқда, бу тармоқларнинг ҳаммасини бойитмоқда. Коммунистик партия мамлакатимизда фанни ривожлантириш тўғрисида ҳамиша алоҳида ғамхўрлик қилиб келди ва бундан буён ҳам ғамхўрлик қила беради.

Фан бераётган энг яхши, энг прогрессив нарсаларни ўз вақтида пайқаб олиш билангина кифояланмай, катта илмий кашфиётлар ва ихтироларни ишга солиш билангина кифояланмай, шу билан бирга, айтиш мумкинки, фандаги у ёки бу янги йўналишларнинг бутун халқ хўжалиги учун аҳамиятини ҳам олдиндан кўриб турмоқ, яъни янги йўналишнинг илмий-техникавий аҳамиятинигина эмас, шу билан бирга унинг сиёсий-иқтисодий аҳамиятини ҳам ўз вақтида белгилаб олмоқ учун ишимизни қандай ташкил қилишимиз керак.

Сизларга маълумки, мамлакатимизда фаннинг ривожланиши учун СССР Фанлар академияси ва республикаларнинг фанлар академиялари, тегишли тармоқларнинг давлат комитетлари, Илмий тадқиқот ишларини координациялаш давлат комитети жавобгардирлар. Шу муассасаларнинг фаолиятида қимматли ишлар кўп, бироқ, мамлакатимизда химияни ривожлантириш мисоли бизга фан масалалари баъзан катта сиёсий, давлат даражасига кўтарилмаётганлигини кўрсатди.

Йирик илмий-иқтисодий проблемалар билан шуғуллана диган қандайдир орган кераккка ўхшайди. Бу орган составида олимлар, фанлар академияларининг, давлат комитетларининг раҳбарлари, партия ва хўжалик ходимлари бўлиши мумкин. Бундай орган илмий ривожланишни том маъноси билан кенг анализ қилиб кўрсатиб бериши, илмий билимларнинг энг муҳим соҳаларидаги тенденцияларни ва йўналишларни кузатиб туриши, илмий йўналишларнинг ҳар қайсисини далиллар билан обзор қилиб туриши лозим.

Бундай органнинг функциясини ва ўрнини обдон салмоқлаб ва ўйлаб кўриш зарур, албатта. Такрор айтаманки, коммунистик қурилишнинг ҳозирги босқичида партия илмий тараққиётга энг кўп эътибор бериши, ҳозирги кунда фан бераётган нарсаларнинг ҳаммасини жамиятимиз қурилишига хизмат қилдириши, фандаги янги йўналишларни зийраклик билан кўриб туриши ва мана шу янги йўналишларни улуғ ишимизга ўз вақтида хизмат қилдириши лозим.

Бизнинг экономикамиз, бизнинг хўжалик фаолиятимиз, бизнинг фикримиз доим ҳаракатда бўлиши керак. Эскилик ўз ўрнини янгиликка бўшатиб бериб, йўқолиб кетиши керак, янгиликнинг эса тобора ривожланишини таъминлаш керак. Умуман жамиятда, шунингдек хўжаликнинг турли тармоқларида, фан ва техника соҳасида ҳам тараққиёт, олға ҳаракат қилиб бориш ана шундан иборат.

Ўртоқлар! Сўзимнинг охирида мудофаа ишларига қилинаётган харажатларни қисқартириш юзасидан биз кўриб келаётган тадбирлар тўғрисида бир неча сўз айтишни истар эдим. Империализм идеологлари Совет Иттифоқи гўё экономикани ривожлантиришда қийинчиликлар рўй бераётганлиги туфайли, қурол-яроғларни ва қуролли кучларни қисқартиришга мажбур бўлди, деб шовқин-сурон кўтармоқдалар. Совет Иттифоқи айни бир вақтда экономикани ривожлантириш ва мудофаани мустаҳкамлашга қодир эмас, капитализм билан муваффақиятли суратда мусобақа қила олмайди, деган назарияни асослашга ҳам уриниб кўрмоқдалар.

Буларнинг ҳаммаси уйдирмадир, албатта. Бу ҳол социализм душманлари Совет Иттифоқининг, социализм мамлакатларининг барқ уриб юксалаётганлигидан ва социалистик мамлакатлар ҳозирги вақтда, империалистик давлатларнинг арбоблари тан олаётганидек, капитализм дунёсининг кучларига тенг бўлган қуролли кучларни вужудга келтирганлигидан ғоят ташвишга тушиб қолганликларини исбот қилади. Биз эса, қуролли кучларимиз қудратлироқдир, деб ҳисоблаймиз. Тинчлик учун, демократия учун, социализм учун, тараққиёт учун курашаётган барча кучлар бизнинг томонимизда. **(Давомли қарсаклар).**

Совет Иттифоқи бизда зарур маблағлар ажратиш имконияти бўлмаганлиги учун ҳарбий харажатларни бирмунча қисқартираётгани йўқ, бу тадбирни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаганимиз учунгина ана шу харажатларни бирмунча қисқартирмоқдамиз ва бу ҳол Қуролли Кучларимизнинг қудратига ҳеч қандай таъсир кўрсатмайди. Маълумки, қуролланишга ва армияни сақлашга бўладиган харажатлар фойда келтирмайди, жамият учун тамомила ортиқча харажатлардир.

Аммо, бундай харажатларни қилиш зарур, империалистлар бизнинг қуролсизланиш ҳақидаги таклифларимизни қабул қилишни ва шу тўғрида бамаслаҳат бир қарорга келишни истамаётганликлари учун шундай харажатларни қилишга мажбурмиз. Шу сабабли, қуролли кучларга ва энг янги қурол-яроғларга эга бўлишимиз зарур, токи душманлар уруш бошлашга уриниб кўрганлари тақдирда, тор-мор қилинишларини билиб қўйсинлар. Биз шундай қуролга эгамиз ва бу қуролни доим такомиллаштира берамиз. **(Қарсаклар).**

Совет Иттифоқи иқтисодий қийинчиликлар бўлганлиги учун ҳарбий харажатларни ва қуролли кучлар сонини муайян даражада қисқартираётгани йўқ, балки соғлом фикрга асосланиб, халқлар ўртасида тинчликка астойдил интилаётганлиги учун шундай қилмоқда.

Аммо, бу соҳада ҳам оқилона тежаш кераклигини биламиз. Империалистик мамлакатлар ядро қуроли билан таъминланган қудратли қуролли кучларни вужудга келтирган ҳозирги шароитда қуролланишга ва армияга ажратиладиган маблағлар миқдорини империалистларнинг қуролли кучлар соҳасида биздан ўзиб кетишларига ва бу билан бизга ўз хоҳишларини, ўз сиёсатларини мажбуран қабул қилдиришларига йўл қўядиган даражагача қисқартириш мумкин эмас.

Термоядро урушини бошлаб юбора оладиган тентаклар топилиши эҳтимолдан ҳоли эмас. Буни доим эсда тутиш керак. Армиянинг, биринчи даражадаги қурол-яроғларнинг аҳамиятига етарли баҳо берилмас экан, панд еб қолиш мумкин. Шу сабабли, халқ маблағларини тежаб-тергаб, яхши ўйлаб, сарф қилиш керак, аммо, бу маблағларни мудофаага зарар етказа оладиган, умумий ишимизга зарар етказа оладиган жойда тежаш ярамайди.

Ҳар бир киши албатта ўз эҳтиёжларини қондириш учун кўп миқдорда зарур нарсалар бўлишини истайди. Бу тушунарли ва қонуний интилишдир.

Башарти, чор Россиясида халқлар қандай яшаганлигини, Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида кишилар қандай яшаганлигини, урушдан олдинги даврда қандай тирикчилик қилганлигини ва ҳозир қандай яшаётганлигини кўздан кечирадиган бўлсак, икки ўртада жуда катта тафовут бор. Мисол учун уй-жой масаласини олиб кўрайлик. Шаҳарларда ва ишчи посёлкаларида 1950 йилда 24 миллион квадрат метр, 1963 йилда эса 77 миллион квадрат метр уй-жой қурилди. Аммо, ҳозирги пайтда ҳам бу кифоя эмас, деган гаплар эшитилмоқда! Бу тўғри гап, уй-жойлар кўп қурилади, лекин уй-жойларни бирданига қуриб бўлмайди ва мудофаамизга зарар етказган ҳолда шундай қилиб бўлмайди.

Агар биз ҳарбий харажатларни оқилона суратда қисқартириш йўлидан бормай, кўпроқ уй-жой қура бошлаганимизда эди ва мудофаани эсдан чиқариб қўйганимизда эди, у ҳолда реал вазиятга тўғри баҳо беролмайдиган кўрларга ўхшаб иш кўрган бўлур эдик. Маълумки, биз жаҳон икки системага — социалистик система билан капиталистик системага ажралиб кетган бир вазиятда яшамоқдамиз. Капиталистик системада бутун иш империалистлар қўлида бўлиб, улар қуролланиш пойгасини авж олдирмоқдалар ва шу мақсадда жуда кўп маблағ сарф қилмоқдалар.

Шу сабабли, Совет давлати образли қилиб айтганда, замонанинг зайли билан иш кўришга ва қуролланишга, армияни сақлашга муайян миқдорда маблағ сарфлашга мажбурдир. Бундан мақсад — армиянинг замонавий энг янги қурол-яроғларга эга бўлишини ва мудофаа талабларига жавоб беришини таъминлашдир.

Агар биз иқтисодий ва мудофаа қувватимизни мустаҳкамлашга эътиборни сусайтирар эканмиз, у ҳолда империалистлар биз билан таҳдид қилиш ва ультиматумлар тилида гаплашишлари мумкин бўлиб қолади.

Шуни назарда тутиш кераккки, тинчлик учун, коммунизм учун курашнинг оқибати бизнинг муваффақиятларимизга, экономикамизнинг ҳолатига боғлиқдир.

Социализм душманлари экономикамизни заифлаштириш ва бу билан давлатимизнинг қудратига путур етказиш учун ҳар қандай имкониятдан фойдаланиб қолишга интилмоқдалар.

Совет кишилари экономикамизни бундан буён ҳам яшнатиш учун, экономикамиздаги барча тармоқларнинг муваффақиятли ривожланишини таъминлаш учун зарур ишларнинг ҳаммасини қиладилар. **(Давомли қарсаклар).**

* * *

Ўртоқлар! Бу Пленум Марказий Комитетнинг декабрь Пленумидан кейин мамлакатимиздаги иқтисодий қурилишнинг туб масалаларини қараб чиқди. Бу Пленум партиянинг Программасини бажаришда, коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтиришда муҳим босқич бўлади.

Эндиликда барча совет кишилари, бутун дунёдаги синфдош қардошларимиз ва дўстларимиз коммунистик қурилишни олиб бориш, кишининг барча моддий ва маънавий эҳтиёжлари тўла қондириладиган янги жамиятнинг моддий негизини вужудга келтириш жуда катта меҳнатни талаб этадиган иш эканлигини кўриб турибдилар.

Совет халқи Ленин партиясининг раҳбарлигида биринчи бўлиб шундай жамиятни барпо қилмоқда. Бу жамиятни барпо қилиш кўпгина қийинчиликларни бартараф этиш билан боғланган, албатта. Бу— коммунистлар партиясидан сиёсий жиҳатдан ғоят зийрак бўлишни, марксча-ленинча таълимот принципларини амалга оширишда сабот-матонатли бўлишни талаб қилади.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси назарияда ҳам, практикада ҳам Маркс, Энгельс, Ленин таълимоти ва васиятларига амал қилиб келмоқда. Халқаро пролетариатни социалистик революция назарияси билан қуроллантирган бизнинг абадий барҳаёт устозларимиз коммунизм қуришдан иборат улуғ мақсадга бориш йўлларини белгилаб бердилар. Шу билан бирга, уларнинг коммунизмнинг келажакдаги бинокорлари қилишлари лозим бўлган ҳамма ишни ўз даврларида конкрет равишда олдиндан айтиб беролмасликлари тамомила табиий бир ҳол эди.

Шу сабабли, социалистик революцияни биринчи бўлиб амалга оширган партиямиз ва халқимиз олдида, эндиликда эса социализм йўлига ўтиб олган бошқа кўпгина мамлакатлардаги қардош марксчи-ленинчи партиялар ва халқлар олдида ҳаёт томонидан, социализм ва коммунизм учун кураш жараёнида илгари сурилаётган кўпгина янги масалалар пайдо бўлмоқда.

Бизнинг партиямиз коммунистик қурилиш планларини амалга оширишни ички вазифа дебгина эмас, балки интернационал вазифа ҳам деб билади.

Бизнинг партиямиз, совет халқи Совет Иттифоқида коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш, қардош социалистик мамлакатлар билан ҳамкорлик қилиш туфайли жаҳон социалистик системасини мустаҳкамламоқдалар, жаҳон коммунистик, ишчи ва миллий озодлик ҳаракати базасини мустаҳкамламоқдалар. **Бу билан бизнинг партиямиз, совет халқи ўзининг интернационал бурчини бажармоқдалар.**

Социалистик мамлакатлардаги иқтисодий қурилишнинг биринчи даражали аҳамиятга эга эканлигини инкор қилиш ва буни империализмга қарши олиб бориладиган синфий курашга қарама-қарши қўйиш ярамайди. Бундай қилиш турли тушунчаларни бир-бири билан аралаштириб юбориш демакдир. Ишчилар синфи, меҳнаткаш деҳқонлар монополистик капитал зулми остида бўлган ва ўз озодлиги учун, сиёсий ҳокимиятни қўлга олиш учун кураш олиб бораётган мамлакатлар тўғрисида гап борганида, масала бошқача қўйилади. Ўз мустақиллиги учун, империализм ва мустамлакачилик зулмига қарши курашаётган халқлар сиёсий кураш масаласини биринчи ўринга қўймоқдалар. Халқлар мустамлакачилик зулмидан озод бўлган мамлакатларда иқтисодий мустақиллик учун, янги мустамлакачиларнинг империалистлар иқтисодий ҳукмронлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш йўлидаги уринишларига қарши кураш вазифалари муқаррар суратда сиёсий кураш масалаларига келиб қўшилади.

Халқлари ҳокимиятни курашиб қўлга киритган, социализм ва коммунизм қураётган мамлакатлар ўтказадиган энг асосий сиёсат, Владимир Ильич Ленин айтганидек, иқтисодий сиёсатдир. Бу сиёсат социалистик, коммунистик экономика яратувчилик, халқ оммасининг турмушини яхшилаш борасида устунлик қилишини, жамиятнинг ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантириш соҳасида капиталистик экономикадан устунлик қилишини амалда исботловчи сиёсатдир. **Янги дунё билан эски дунё ўртасидаги асосий тортишув, мусобақа пировардида шундан иборат, бу мусобақа натижасида бутун инсониятнинг социализмга бориш йўли очиб берилади.**

Империализм тарихий майдонда ўз ўрнини қаршилик кўрсатмай, кураш олиб бормай бўшатиб беришни, табиий, истамайди. Империалистлар бу курашни турли методлар билан олиб борадилар. Монополистик капиталнинг энг агрессив кучлари уруш ваҳимасини, қуролланиш пойгасини авж олдирмоқдаларки, бу жаҳон термоядро урушининг бошланиш хавфини туғдиради. Улар ўз мустақиллиги учун курашаётган халқларга қарши уруш қилмоқдалар, қўғирчоқ реакцион режимларни ўрнатмоқдалар; революцион ҳаракатни ўт ва қилич ёрдами билан бостиришга уринмоқдалар. Америка империализмининг сиёсати —халқларни жандарм усулида бостириш сиёсати, бутун янгиликка, революцион ҳаракатга қарши кураш сиёсатидир. Империализмнинг бу реакцион сиёсати муқаррар барбод этилади. **(Давомли қарсаклар).**

Совет Иттифоқи ва бошқа социалистик мамлакатлар халқаро коммунистик ва ишчилар ҳаракатини, халқларнинг миллий озодлик курашини қизғин қўллаб-қувватламоқдалар.

Ўртоқлар! Бизнинг ленинчи партиямиз жаҳон социалистик системаси, халқаро коммунистик ва ишчилар ҳаракати, халқларнинг миллий озодлик ҳаракатининг, барча тинчликсевар кучларнинг монолит бирлиги учун курашмоқда. (Гулдурос қарсаклар).

Коммунистик ва ишчи партиялар Декларацияси ва Баёнотининг марксча-ленинча принципларига содиқ бўлган бизнинг партиямиз бу бирликни сақлаш ва мустаҳкамлаш учун курашиб келди ва бундан буён ҳам курашади. **(Қарсаклар).**

Бизнинг партиямиз ва бизнинг халқимиз ер юзида тинчлик ишини қаттиқ туриб ҳимоя қилишни ҳам ўзларининг интернационал бурчи деб билади. Биз коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш билан бутун социалистик ҳамдўстликнинг мустаҳкам қалқони бўлган Ватанимиз мудофаа қудратини мустаҳкамлашни ҳам таъминлаймиз. **(Гулдурос қарсаклар).**

Бизнинг партиямиз Лениннинг бир-бирига қарама-қарши икки система — социалистик система билан капиталистик система мавжуд бўлган бир шароитда турли социал тузумдаги давлатларнинг тинч-тотув яшаши сиёсати тинчликни таъминлашнинг бирдан-бир реал йўлидир, деган кўрсатмаларига асосланади. Биз ана шу ленинча сиёсатга содиқмиз. Тинч-тотув яшаш принципи социалистик мамлакатлар халқларининг манфаатларига, бутун инсоният манфаатларига мосдир. **(Давомли қарсаклар).**

Империалистик мамлакатлар қуролсизланиш тўғрисида битим тузишга рози бўлмас эканлар, биз Совет Иттифоқининг мудофаасини мустаҳкамлаш тўғрисида доим ғамхўрлик қилишимиз, Совет Иттифоқи ва бошқа социалистик мамлакатларнинг қуролли кучлари империалистларнинг социалистик мамлакатларга қарши агрессиясини тўхтатишга, янги жаҳон урушининг олдини олишга қодир бўлиб туриши тўғрисида ғамхўрлик қилишимиз керак. Шу билан бирга, қуролсизланиш учун курашда куч-ғайратни бўшаштирмаслик керак. **(Қарсаклар).**

Коммунистлар жаҳон миқёсида кучларнинг реал нисбатини яхши тушуниб олишлари ва империализмнинг агрессив кучларига қарши, жаҳон термоядро уруши хавфига қарши, ер юзида мустаҳкам тинчлик учун астойдил кураш олиб боришлари лозим. **(Қарсаклар).**

Бизнинг партиямиз ўзининг бутун фаолиятида ўз ташкилотчиси, йўлбошчиси ва устози Владимир Ильич Ленин таълимотига ва унинг васиятларига бундан буён ҳам содиқ бўлиб қолади! (Гулдурос қарсаклар).

Партиямизнинг Марказий Комитети декабрь Пленумида химия саноатини жадал ривожлантириш программасини ишлаб чиқди. Бу Пленум қишлоқ хўжалигини янада юксалтириш, шунингдек химиялаштириш, электрлаштириш ва комплекс механизациялашга таяниб, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини интенсивлаш асосида қишлоқ хўжалигини янада юксак даражага кўтариш юзасидан катта тадбирларни белгиламоқда.

Биз шунга аминмизки, партиянинг барча аъзолари, барча комсомол, касаба союз ташкилотлари, бутун халқимиз Марказий Комитет ана шу Пленумларининг қарорларини коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш учун курашнинг жанговар программаси деб қабул қиладилар. **(Давомли қарсаклар).**

Совет кишилари химияни жадал ривожлантириш ва қишлоқ хўжалигини интенсивлаш коммунистик қурилиш вазифаларини муваффақиятли ҳал этиш учун, мамлакатнинг иқтисодий ва мудофаа қувватини мустаҳкамлаш учун, халқнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини тағин ҳам тўла қондириш учун имконият яратиб беражагини яхши биладилар. **(Давомли қарсаклар).**

Марказий Комитет партия, совет, касаба союз ва комсомол ташкилотларини, барча совет кишиларини ўзларининг бутун куч-ғайратларини партиянинг ана шу қарорларини бажариш учун сафарбар қилишга даъват этади. **(Гулдурос, давомли қарсаклар).**

Коммунистик партия шу нарсага аминдирки, совет халқи мамлакатимиз олдида буюк тарихий вазифа турганлигини яхши тушунади ва коммунистик қурилиш программасини амалга ошириш учун ҳамма чорани кўради! **(Гулдурос, давомли қарсаклар. Ҳамма ўрнидан туради).**

ҲАММАНИНГ ДИҚҚАТ МАРКАЗИДА

Н. С. ХРУШЧЕВНИНГ НУТҚИ ҲАҚИДА ЧЕТ ЭЛЛАРДА БИЛДИРИЛГАН ФИКРЛАР

БЕРЛИН

Германия Демократик Республикасининг матбуоти Н. С. Хрушчевнинг КПСС Марказий Комитети Пленумида сўзлаган нутқини катта ва муҳим воқеа деб ҳисоблайди. «Нейес Дейчланд» газетаси нутқнинг батафсил баёнини «Хрущев: Химия қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни революционлаштиради, демоқда» деган сарлавҳа остида босиб чиқарди.

КПСС Марказий Комитетининг Биринчи секретари ва СССР Министрлар Совети Раиси Н. С. Хрушчевнинг нутқи, деб ёзади газета, Пленумнинг энг баланд чўққиси бўлди. Бу нутқда Совет мамлакатининг қишлоқ хўжалигини янада ривожлантиришнинг асосий йўллари белгилаб берилди.

Газета Н. С. Хрушчевнинг Пленум қарорлари партиянинг XXII съездида қабул қилинган Программасини бажаришга, бутун экономикани ривожлантиришга, халқнинг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган ва ўсиб бораётган эҳтиёжларини қондиришга бутунича ва тамомила қаратилган, деган сўзларини алоҳида таъкидлаб кўрсатади.

Н. С. Хрушчев ўз нутқида, деб уқтириб ўтади «Берлинер Цейтунг» газетаси, АҚШда ва бошқа капиталистик мамлакатларда қишлоқ хўжалигини химиялаштириш учун неча ўн йиллаб вақт талаб этилган бўлса, Совет Иттифоқи бу вазифани атиги етти йил ичидагина муваффақиятли суратда амалга ошира олади, деб ишонч билдиради.

СОФИЯ

Болгариянинг ҳамма радиостанциялари навбатдаги эшиттиришларини тўхтатиб, КПСС Марказий Комитетининг Биринчи секретари Н. С. Хрушчевнинг КПСС Марказий Комитети Пленумида сўзлаган нутқининг баёнини эшиттира бошлади.

Радио шарҳчилари Н. С. Хрушчевнинг ана шу чуқур мазмунли нутқи ғоят муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидламоқдалар. Уларнинг айтишича, Совет Иттифоқида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш юзасидан белгиланган буюк программа, шубҳасиз, бажарилади. Ҳар қандай иқтисодий проблемани ҳал этишга қодир бўлган социалистик тузумнинг буюк ҳаётий кучи бунинг гаровидир.

ПРАГА

Н. С. Хрушчевнинг КПСС Марказий Комитети Пленумида сўзлаган нутқи Чехословакия матбуотининг диққат марказида турибди «Руде право», «Земедельске новини», «Млада фронта» газеталари ва бошқа марказий газеталар Н. С. Хрушчевнинг нутқини биринчи саҳифаларида босиб чиқардилар ва ўз сарлавҳаларида қуйидагиларни таъкидлайдилар: «Тинч мусобақа инсониятнинг социализмга олиб борадиган йўлини очиб беради», «АҚШ ва тараққий этган бошқа капиталистик мамлакатлар неча ўн йиллар мобайнида қилган ишни Совет Иттифоқи етти йил ичида бажаради», «Химиялаштириш қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида революциядир».

КОПЕНГАГЕН

«Ланд ог Фолк» газетаси СССР Министрлар Совети Раиси Н. С. Хрушчев нутқининг батафсил баёнини босиб чиқарди. Газета қуйидагиларни алоҳида таъкидлайди: Совет Иттифоқи химия саноатини ривожлантириш, сунъий суғоришдан фойдаланиш ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш асосида қисқа вақт ичида қишлоқ хўжалиги маҳсулотини икки ва уч баравар ошира олади.

(ТАСС).

КАТТА МУВАФФАҚИЯТ

Бирор яхши спектакль ёки бирор яхши кинофильм томошабинда чуқур таассурот қолдиради, киши хотирасида узоқ вақтларгача сақланиб қолади.

Муқимий номидаги театр коллективининг спектакллари ҳам Москва томошабинларида ана шундай яхши таассурот қолдирмоқда. Масалан, «Жон қизлар» спектакли пойтахт томошабинларига бешинчи марта кўрсатилди. Спектаклни КПСС Марказий Комитети Президиуми аъзолигига кандидат, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Ш. Р. Рашидов, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Раиси Е. С. Насриддинова, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг секретарлари М. М. Мусахонов, Р. Н. Нишонов ўртоқлар ҳамда Ўзбекистондан келган бошқа вакиллар пойтахтликлар билан бирга томоша қилдилар.

Ўзбекистон артистлари энди Патрис Лумумба номли Халқлар дўстлиги университети студентлари билан учрашадилар.

М. БОБОХОНОВ.

Редактор ўринбосари И. СУЛАЙМОНОВ.

«Қизил Ўзбекистон», «Правда Востока» ва «Ўзбекистони сурх» бирлашган нашриётининг босмахонаси. Тошкент шаҳри.
Р. 05968. ИНДЕКС 64695. Нашр. № Б. 1693.